

Кеннет Грем

Вітер у вербах

Вітер у вербах

Кеннет Грем

Вітер і верба
Кенет Трея

“КНИГА ПОШТОЮ”
А/С 529
м. Тернопіль, 46008
Т (0352)28 74 89
mail@bohdan-books.com

ISBN 978-966-408-336-9
9 789664 083369

Т / ф (0352) 430046, 520607; (044) 2968956
E-mail: office@bohdan-books.com
www.bohdan-books.com

ББК 84.4США
К33

Grahame, Kenneth. The wind in the willows.
St. Martin's Griffin, New York.

Переклад з англійської
Анатолія Сагана

Ілюстрації В. Качурівського

Кеннет Г.

К33 Вітер у вербах: Повість / Пер. з англ. А. Сагана. —
Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2014. — 348 с.
ISBN 978-966-408-336-9

ББК 84.4США

*Охороняється законом про авторське право. Жодна частина даного видання
не може бути використана чи відтворена в будь-якому вигляді
без дозволу автора перекладу чи видавництва.*

ISBN 978-966-408-336-9 (укр.)

© Саган А., переклад, 2008
© Навчальна книга-Богдан,
художнє оформлення, 2014

РІЧКОВИЙ БЕРЕГ

*В*есь ранок Кріт пропрацював, немов заведений. Прийшла весна, і слід було причепурити свою хатку. Кріт трудився, не покладаючи лап — спершу орудував щітками й мітлами, потім ухід пішли ганчірки, а після цього, озброївшись відром вапна та віхтем, узявся за побілку. Він білив, стоячи на драбині, потім злітав на

приступку, тоді видирався на стілець, а тим часом пилюка набивалася в горло та запорошувала очі, шубка на спині вся побіліла від вапняних бризок, до того ж починали стомлено гудіти лапки і спина.

У повітрі пахло весною, вона витала над землею і пробиралась у підземелля. Весна просочилася в темну низеньку хатинку, задурманила Крота, напоїла своїми пахощами — і його охопило нестримне бажання от зараз, просто зараз облишити все та гайнути світ за очі, назустріч новому та незвіданому. Тож, мабуть, не варто дивуватися з того, що він ні сіло ні впало жбурнув вапняний віхтик на підлогу і вигукнув:

— Хай йому грець!

А потім ще:

— А щоб йому!

І ще:

— Та пропади воно пропадом, те прибирання!

І, забувши про все на світі, навіть пальто на ходу не накинувши, Кріт кулею вилетів із дому. Якась невидима сила нестримно вабила його надвір, і він подерся вгору вузьким крутим тунелем. Кротам такі тунелі заміняють посипані гравієм під'їзні доріжки, якими користуються всі інші звірі, що живуть не так глибоко під землею, як наш Кріт, а трохи ближче і до сонця, і до неба.

Кріт щосили дряпався нагору. Він ліз, зривався, потім знову ліз і знову зривався, проте його

невтомні лапки ні на мить не припиняли роботу, а сам він безперестанку бурмотів:

— Вище! Ще вище!..

І от нарешті — гульк! — його мордочка вистромилася над землею, над якою яскраво світило сонце, а сам Кріт навіть незчувся, як опинився на широкій галяві і давай викачуватися по зеленій траві.

— Яка краса! — кричав він сам до себе. — Це вам не стіни білити!

Сонце вмить нагріло кротову шубку, а вітерець легенько обдував його розпашіле чоло. Після тиші підземелля, в якому Кріт проводив більшу частину самотнього життя, йому аж вуха закладало від пташиних співів. Заново відчувши радість життя, захват весни, в якій немає місця ніяким прибиранням, Кріт радісно підстрибнув на всіх чотирьох лапах, тоді задріботів навпростець через галявину і вперся у живопліт, що ріс із протилежного краю.

— Стій! — закричав від нірки якийсь підстаркуватий кролик. — Ти ходиш по чужій доріжці, з тебе шість пенсів за користування!.. — На що кріт — ні, ви тільки подумайте, що за нечемне й пихате створіння! — навіть поглядом його не удостоїв, а пішов собі далі попід живоплотом, глузуючи з інших кроликів, що витикалися зі своїх нірок, поспішаючи побачити, що це там за гамір.

— Цибулевий соус! Цибулевий соус! — дошкульно дразнився Кріт та йшов собі далі, не чекаючи, поки хтось із них спроможеться відповісти щось настільки ж ущипливе.

А кролики, так і не встигаючи дати гідну відповідь Кротові, тільки сердилися та бурчали один на одного:

— Розвісив вуха! Не міг йому сказати?..

— А ти чого не сказав?..

— Міг би йому й нагадати...

Поки кролики сперечалися між собою, бешкетник віддалявся на безпечну відстань, так нічого від них і не почувши.

Кріт ішов і очам своїм не вірив — така краса була довкола. Він діловито проминав галявини, бігцем обминав нескінченні живоплоти, продирався крізь чагарники, і куди б не поткнувся, всюди будували гнізда заклопотані птахи, набухали квіткові пуп'янки та розпускалося листя, і всюди панувала радісна весняна метушня. Сумління, яке мало би суворо сказати: “Ану марш білити!”, чомусь мовчало, і Кріт просто насолоджувався своїм байдикуванням та радісно спостерігав, як усі чимось клопочуться і метушаться. Чи не в цьому й полягає принадність усякого байдикування, що ти можеш просто сісти і нічим не клопотатися, усвідомлюючи свою перевагу над тими, хто має трудитися в поті чола?

Щойно Кріт устиг подумати, що більшої радості на світі годі й бажати, коли (навіть незчувшись, як це сталося) опинився на березі широкої річки. Він ще ніколи у житті не стояв так близько до річки — отієї величезної істоти з лискучим та гнучким тілом, що стрімко линула вперед, грайливо накочувалася на все, що зустрічалось на її шляху, та зі сміхом бігла далі, шукаючи нових предметів для розваг, гралася з ними, тоді відпускала, та щойно ті звільнялися від водяного

полону, як вона знову накидалася на них, а потім знову відпускала. Усе текло й мінилося, світилося та іскрилося, яскріло, шелестіло й плюскотіло, гулькало та булькотіло. Якийсь час Кріт стояв, як зачарований, як громом уражений, а там і собі пішов слідом за течією, і йшов за нею так, як іде за дорослим дитина, заворожено прислухаючись до захопливої казки. Кріт ішов, допоки не стомився, а коли він присів відпочити, річка й далі говорила та говорила. Вона оповідала йому найкращі у світі казки, які несла з глибин суходолу до моря, що жадібно вбирало все нове й цікаве.

Отже, Кріт присів на траву, блукаючи очима поверх річки, і увагу його привернула нірка, що чорніла на протилежному березі просто над водною поверхнею. У голові відразу зароїлися думки про те, що з цієї нірки могла б вийти непогана оселя для якогось звірятка зі скромними звичками та здатного належно оцінити всі принади затишного помешкання на березі: вода під самим носом, ніякої тобі метушні, ніякої тобі пилуки. Поки він отак сидів і мріяв, у нірці заяскріла якась крихітна блискітка, потім вона зникла, тоді знову заяскріла, неначе крихітна зірочка. Проте зіркою це бути не могло — місце надто негодяще, — а світлячки не такі дрібні, та й блиску від них менше. Кріт пильно вдивлявся в цю блискітку, і невдовзі помітив, як вона йому підморгує. Мало-помалу навколо блискітки стала

вимальовуватися невеличка мордочка, що обрамляла її, наче рама картину.

Брунатна мордочка, ще й з вусиками.

Серйозна кругленька мордочка, а на мордочці — миготливе око. От воно й привернуло увагу Крота.

Невеличкі охайні вушка, густе шовковисте хутро.

Та це ж Ондатр!

Не рухаючись, Кріт і Ондатр пильно придивлялися один до одного.

— Доброго дня, Кроте! — першим порушив тишу Ондатр.

— Привіт, Ондатре! — відповів Кріт.

— Будь ласка, перепливай до мене, — попросив Крота Ондатр.

— О, це не так легко зробити, як сказати, — відказав Кріт. Ні до річки, ні до берегів він ще як слід не звик, і це його починало дратувати.

Тим часом Ондатр, нічого не кажучи, нагнувся, відв'язав якийсь шнурок, потягнув його до себе і ступив на невеличкого човна, якого Кріт помітив тільки зараз. Усередині човен був пофарбований синьою фарбою, а зовні — білою, і вміщав він двох пасажирів — ні більше, ні менше. Цей човен відразу ж припав Кротові до душі, дарма що той ще не міг розуміти всіх його переваг.

Ондатр був вправним веслярем — і скоро його човен пристав до Кротового берега. Кріт обережно

ступив йому назустріч, а Ондатр простягнув лапку і сказав:

— Тримайся! Не гайся, ходи! — І не встиг Кріт і оком зморгнути, як уже сидів на кормі справжнісінького човна, з чого дуже дивувався і чим дуже пишався.

— Ну й день сьогодні! — прохопилося в нього, коли Ондатр відштовхнувся від берега і знов узявся за весла. — Адже я ще ніколи в житті не сидів у човні.

— Та ти що! — здивувався Ондатр і аж рота роззявив від такої несподіванки. — Ти ніколи... ніколи не... отакої... Чим же ти тоді займався?

— Слухай-но, а плавання на човні — це дуже добре? — нерішуче запитав Кріт. Не те щоб він сумнівався, просто хотілося почути це від когось. Вода лагідно погойдувала човен, і Кріт, відкинувшись назад, блукав очима по м'яких подушках, веслах, купинах та інших дивовижах, яких тут було видимо-невидимо.

— Добре?! Та щоб ти знав, що як щось на світі й вартує доброго слова, то це плавба, — пишномовно заявив Ондатр, погойдуючись у такт із веслами. — Повір мені, юний друже, ніщо на світі — абсолютно ніщо! — і наполовину не зрівняється з човнами чи плавбою. Займатися човнами, — замріяно продовжував Ондатр, — ходити за... колю... човнів. Просто клопотатися...

— Ондатре, стережись! — раптом закричав Кріт.

Але було вже надто пізно, і човен з розгону врізався у берег. Ондатр — весляр і веселий мрійник — зблиснувши п'ятами в повітрі, беркицьнувся навznak на дно човна.

— ...за човнами... коло човнів, — наче нічого й не трапилося, продовжував Ондатр, підіймаючись і задоволено посміюючись. — А в човні чи коло човна — то вже не має значення. Принада тут не в цьому, а в тому, що все інше відступає на другий план. І кому яке діло, пливеш ти кудись чи не пливеш нікуди, прибуваєш на місце призначення, чи опиняєшся десь, куди, може, і взагалі не збирався, однак ти весь у клопотах, хоча при цьому не обов'язково щось робиш. І навіть коли щось доводиш до кінця, в тебе ще залишається купа незавершених справ, і хочеш — займайся ними, а не хочеш — не займайся. Послухай-но, що я тобі скажу! Якщо в тебе зараз нема нічого нагального, давай візьмемо човна та гайнемо вниз по річці?

Кріт відчув таку втіху, що аж пальцями заворушив, а потім потягнувся, вдихнув цю втіху на повні груди і блаженно приліг на м'які подушки.

— І що ж це за день такий сьогодні! — вигукнув він. — Пливімо хоч зараз!

— Добре, тоді зачекай хвилинку, — попросив Ондатр. Сказавши це, він запхав фалінь у кільце на приплаві, чкурнув до себе в нірку, а коли невдовзі вийшов назад, у лапках його був важкий бокастий кошик для пікніка.

— Постав його в ногах, — попросив він Крота, передав йому кошика, тоді відв'язав фалінь і знову всівся за весла.

— А що в тому кошику? — поцікавився Кріт, палаючи від цікавості.

— У кошику? — перепитав Ондатр і став перераховувати: — Курка, язик, шинка, біфштекс, салат із маринованих корнішонів, рулети по-французьки, кресові сандвічі, тушковане м'ясо, імбирне пиво, лимонад, содова...

— О, стоп, стоп, — закричав Кріт у захваті. — І цього вистачить!

— Ти справді так вважаєш? — серйозним тоном запитав Ондатр. — А як на мене, зовсім небагато, я завжди беру стільки їжі на всякі такі короткі вилазки, і мені завжди дорікають, що я скнара, яких світ не бачив, бо вічно беру всього замало!

Та Кріт уже не слухав товариша. Він із головою поринув у нове життя, яке розгорталося перед ним: його п'янили блиски брижів, нові запахи, звуки та сонячне сяйво. Кріт вів лапкою по воді, залишаючи на ній слід, і весь час йому здавалося, що це тільки сон. Ондатр, добрий, милий друг

Ондатр, чітко орудував веслами і не діймав Крота розмовами.

— Друже мій, у тебе дуже гарний костюмчик, — озвався Ондатр, коли вони були в дорозі десь із півгодини. — Колись я теж куплю собі чорний смокінг із оксамиту, хай тільки гроші заведуться.

— Даруй мені, — сказав Кріт, із зусиллям сідаючи прямо. — Ти, мабуть, думаєш, який я неотеса. Але для мене все це справді така диво-вижа. Отже, це — річка!

— Річка, з великої літери, — поправив його Ондатр.

— І ти живеш біля самісінької Річки? О, як чудесно!

— І біля неї, і з нею, і на ній, і в ній, — відповів Ондатр. — Вона мені сестра і брат, тітка і подруга, їжа та питво, ну й, звісно ж, і купель. Вона — мій світ, а іншого мені й не треба. Якщо чогось немає в річці, це означає, що його не треба взагалі, якщо вона чогось не знає, то й знаття те ні до чого. О, скільки часу ми провели разом! Взимку чи влітку, навесні чи восени, вона завжди знайде, чим здивувати. Коли річка у лютому виходить із берегів — і мої підвали й комори переповнені питвом, якого я, завваж, у неї не просив; коли повз вікно моєї найкращої спальні тече бура вода; або коли вона повертається до берегів і залишає після себе плями бруду, що пахнуть кексом із

родзинками, а канал забивається очеретом і водоростями, і я можу ходити майже посуху по всьому дну в пошуках чогось їстівного та різних штукенцій, що їх усякі роззяви кидають у воду з човнів!..

— І тобі тут ніколи не нудно? — насмілився запитати Кріт. — Весь час тільки ти і річка, навіть словом нема з ким перекинутись.

— Нема з ким? Та, зрештою, що з тебе взяти, — промовив терплячий Ондатр. — Еге ж, ти тут новенький і не можеш всього розуміти. Якщо хочеш знати, тут ще ніколи не було так тісно, як тепер. Чимало мешканців просто тікають звідси світ за очі. О, колись було не так, зовсім не так. Видри, зимородки, пірникози, куріпки — шумно, гамірно від зорі до зорі, всі чогось від тебе хочуть, так ніби більше нема чим зайнятися!

— А що знаходиться он там? — запитав Кріт і махнув лапкою в бік похмурого узлісся, що обступало заливні прирічкові луки.

— Там? А, так там же Дикий Праліс, — форкнув Ондатр. — Ми, прибережні мешканці, рідко буваємо там.

— А ті... ну, ті, що там живуть — хто вони? — запитав Кріт, помітно нервуючи.

— Та як тобі сказати, — мовив Ондатр. — Всякого добра там вистачає... Білки — ті ще нічогенькі. Кролі ще нормальні, не всі, правда, бо серед кролів усякі трапляються. Ну й Борсук,

само собою. Він живе в самісіньких хащах, інших місць не визнає, хоч би йому за це й приплачували. Добрий старий Борсук! Ніхто йому не докучає. Та й не треба йому докучати, — додав Ондатр багатозначно.

— Гм, а хто б міг йому докучати? — поцікавився Кріт.

— Хто, питаєш?.. Та є тут такі, — промовив Ондатр, і голос його якимось дивно затремтів. — Скажімо, лисиці... горностаї... лисиці... інші звірі. От вони можуть... я їхнього брата знаю... ну, загалом, ми завжди вітаємося, і все таке... але подеколи, як їм розум забирає (правду кажу, не брешу) — от тоді... одне слово, дуже ненадійна публіка, і нічого ти тут з ними не вдієш.

Кріт чудово знався на всіх тонкощах лісового етикету і пам'ятав, що не годиться заводити розмову про труднощі, які можуть чекати когось попереду, і навіть натякати на них, тож вирішив змінити тему.

— Добре, а що ще далі, за Диким Пралісом? — поцікавився він. — Отам, де все вже сизе й розмите, чи то пагорби, чи що. А може, то дим над містами або купчасті хмари?

— За Диким Пралісом починається Широкий Світ, — пояснив Ондатр. — Та нас він мало обходить — і тебе, і мене. Я там ніколи не бував і в гості туди не збираюся. І ти туди носа не потикатимеш, коли в тебе голова на плечах.

Як хочеш знати мою думку, робити нам з тобою там нема чого. Ага, от і наша гребля, нарешті, тут ми й пообідаємо.

Вони звернули з головного річища і впливли до загати, яка скидалась на озерце, зусібіч оточене землею. До води збігали пологі зелені бережки, з-під колихкої води мокро блищало буре коріння дерев, а трохи віддалік височіла срібляста стіна греблі та пінився водоспад. Вода спадала на лопаті млинового колеса, безупинно його обертаючи, і весь цей гамір, неясний та приглушений, лише подеколи порушуваний чиїмись бадьорими голосками, — навіював дивне відчуття спокою. Краса була така, що Кріт тільки склав лапки у захваті та вигукнув:

— Отакої-отакої!.. Отакої!.. Отакої!..

Ондатр підігнав човен до берега, прив'язав його, тоді допоміг зійти на берег Кротові, який ще не дуже впевнено почувався на воді, та витяг кошика. Кріт запитав, чи можна йому, Кротові, самому розпакувати кошик? Ондатр не мав нічого проти. Він ліг на травичку та розтягнувся на повен зріст. І поки Ондатр відпочивав, Кріт, завмираючи від трепету, дістав із кошика скатертину, розстелив її, а тоді став один по одному видобувати загадкові пакунки, розгортати їх та розкладати наїдки на скатертині. І щоразу, розгортаючи новий пакунок, він вигукував:

— Оце так!.. Оце так!..

Коли приготування було закінчено, Ондатр сказав:

— Ну що, мій друже, берімося до страви!

Крота не треба було просити двічі, бо весняне прибирання своєї хатинки він почав ні світ ні зоря, власне, як і годиться починати, а почавши його, так захопився роботою, що жодного разу навіть не присів, аби чогось перехопити. І взагалі, цей день був настільки насиченим усілякими справами та подіями, що Кротові вже здавалося, що від того ранку його відділяє кілька діб.

— Ну й що ти там побачив? — поцікавився Ондатр трохи пізніше, коли відчуття голоду трохи вщухло і Крїт нарешті відірвав погляд від скатертини та подивився на річку.

— Я бачу, — відповів Крїт, — доріжку з бульбашок, які вихоплюються просто з-під води. Нічого кумеднішого досі не бачив.

— Бульбашки? Ого! — вигукнув Ондатр і радісно цмокнув, наче з кимось вітаючись.

Над водою коло берега з'явилася спершу широка та блискуча морда Видри, а за нею вигулькнув і сам Видра. Вийшовши на берег, він обтрусився від води.

— Ах ви скнарюки такі-сякі! — вигукнув Видра, прямуючи відразу до скатертини. — Ондатре, і ти нічого мені не сказав?!

— Та, знаєш, ми й самі не думали, що попливемо, — виправдовувався Ондатр. — До речі, познайомся. Мій друг — містер Кріт.

— Дуже приємно, — кивнув Видра Кротові, й вони відразу сподобалися один одному.

— Всюди така тіснява, такий гамір! — продовжував говорити Видра. — Так ніби весь світ узяв та й прийшов сьогодні на річку. Дай, думаю, запливу до загати, може, хоч тут хоч трохи побуду сам-один, і от, друзі мої, знаходжу вас!.. Та сподіваюся, ви зрозуміли, що я не мав на увазі нічого такого, правда?

За спинами почувся шелест. Він долинав від живоплоту, на якому ще було повно неопалого торішнього листа. Нарешті з кущів показалися смугаста голова та дужі плечі.

— Агов, Борсуче, ходи-но сюди, старий! — гукнув Ондатр.

Борсук ступив кілька кроків уперед і рохнув:

— Гм! Товариство!

І тут же розвернувшись, кудись пропав.

— Таким він був, такий він є, і ти хоч кілля на голові йому теши! — з розчаруванням у голосі мовив Ондатр. — Нетовариський — просто жах! Сьогодні ми його вже точно не побачимо. — І він обернувся до Видри. — Так кого ти бачив на річці?

— Бачив Жабса, — промовив Видра. — На новісінькій гоночній байдарці, у новенькому пальто, як нова копійка!..

Тут він підморгнув Ондатрові, й обидва розсміялися.

— Колись Жабсові подобались вітрильники, — став пояснювати Ондатр. — Потім він до них охолов і захопився плоскодонкою, відштотхувався жердиною від дна й так плавав. Ні про що інше й чути не хотів, зате на плоскодонці міг проплавати від зорі до зорі, і навіть не один день. Але й це захоплення минуло. А торік йому забаглося плавучого дому — і ми всі мали ходити в гості до плавучої хати й удавати, що в захваті від неї. Був навіть момент, коли Жабс зібрався решту свого життя провести у плавучому домі. І за що б він не взявся, у нього все отак: не встигне ще набриднути одне захоплення, як натомість з'являється друге.

— А загалом він дуже непоганий, — озвався замислено Видра. — Ось тільки легковажний, а надто у човні!

З галявини, на якій вони сиділи, проглядався невеличкий острівцець, а за ним виблискувала річка. І раптом коло того острова з'явилася гоночна байдарка, в якій сидів кремезний, міцно збитий весляр. Він щосили налягав на весла, здійснюючи фонтани бризок, і човен від його зусиль вихитувався, наче навіжений.

Ондатр схопився на ноги і щось йому гукнув, проте Жабс — а це був саме він, — ні на мить не полишаючи весла, тільки покрутив головою.

— Якщо він і далі так розгойдуватиме човна, то за хвилину буде у воді, — зауважив Ондатр, сідаючи назад.

— Я не я буду, якщо він зараз не скупнеться, — хихотнув Видра. — Я тобі ще не розповідав про випадок із Жабсом і шлюзовим наглядачем? Ось як це було...

Над річкою, не знати звідки взявшись, крутилася муха-веснянка. Вона літала, ніби очманіла, та, мабуть, тішилася, що життя тільки починається і все ще попереду. Аж ось вода під нею завирувала, потім щось хлюпнуло — і мухи як не було.

Кріт обернувся до Видри, але й той як у воду канув. У вухах і досі лунав його голос, але місце було порожнє. Кріт роззирнувся довкіл, до самісінького небокраю, але ніщо не вказувало на присутність Видри.

А на річковій поверхні знову з'явився бульбашковий слід.

Ондатр став мугикати якусь пісеньку, а Кріт тим часом пригадав, що за правилами лісового етикету не слід коментувати зникнення знайомих або друзів, незалежно від того, коли воно сталося, були на те якісь причини чи ніяких причин не було.

— Так-так, — озвався нарешті Ондатр. — Мабуть, час збиратися назад. І хто б це взявся

спакувати кошика? — Помітно було, що він не має бажання це робити.

— Я, я, можна, я спакую? — загорівся Кріт.

Чи міг Ондатр відмовити своєму другові?

І тут з'ясувалося, що спакувати кошик — не така приємна справа, як його розкласти. Втім, нічого дивного в цьому нема. Проте Кріт сьогодні був у такому доброму гуморі, що отримував насолоду геть від усього.

Щойно він спакував кошика та прив'язав його, як помітив на траві, просто під носом у себе, забуту тарілку. Тільки Кріт уклав її на місце і знову прив'язав кошика, як Ондатр показав йому виделку, яка валялася на видноті. А насамкінець — ні, ви подумайте тільки! — Кріт виявив гірчичницю, на якій він, виявляється, весь цей час сидів і навіть не помітив. Та врешті все було спаковано до кошика, і слід сказати, що Крота це майже не рознервувало.

Пообіднє сонце котилося до землі, а замріяний Ондатр неквапно гріб веслами, прямуючи додому, і, майже не звертаючи уваги на Крота, бубонів собі під ніс якісь віршики. Сам Кріт, переповнений як обідом, так і почуттям гордості, вже почувався в човні, як удома (принаймні, так йому здавалося), і весь час занепокоєно совгався на місці. Нарешті він сказав:

— Слухай, Ондатрику, будь такий ласкавий, дай мені повеслувати!

Та Ондатр тільки похитав головою й усміхнувся.

— Ще не час, юний друже, — сказав він, — спочатку тобі не завадило б узяти кілька уроків. Гребти не така проста справа, як може здатися.

Хвилину-дві Кріт сидів і мовчав. Але невдовзі його стала переповнювати заздрість до Ондатра, який гріб сильно, невимушено, а тут ще й самолюбство стало нашіптувати, що він міг би гребти не гірше. І от, не витримавши, Кріт так різко зірвався на ноги і схопився за весла, що Ондатр, який замріяно дивився поверх води й далі читав сам собі якісь вірші — одним словом, витав поза хмарами, — не встиг нічого зрозуміти, як знову гепнувся навznak, задригавши в повітрі лапками. Кріт же, не гаючись, бухнувся на його місце і самовпевнено схопився за весла.

— Стій, безголовий! — закричав Ондатр, лежачи на дні човна. — Ти ж нічого не вмієш! Ми перекинемося!

Кріт широко змахнув веслами та різко потягнув їх на себе. Весла легенько черкнули по воді, ноги його майнули в повітрі, і він беркицьнувся на розпластаного на дні човна Ондатра. Переполошившись не на жарт, він ухопився за борт, і наступної миті...

Пролунав плюскіт, човен перекинувся, і Кріт безпорадно заборсався у воді.

О, якою холодною була вода, а якою мокрою — просто страх! А як вона співала у вухах, коли Кріт каменем пішов на дно — все нижче, нижче й нижче... І яким яскравим та ласкавим вида-лося сонце, коли він, відпльовуючись та здіймаю-чи фонтани бризок, вигулькнув на поверхню!

Та вода знову потягнула його назад, до себе, і Крота огорнув чорний відчай! Аж ось він відчув, як чиясь лапа щосили вхопила його за загривок. Авжеж, це був Ондатр, і він просто не міг не сміятися з Крота. Кріт відчував, як труситься від сміху Ондатрова лапка, як ходять ходором Ондатрові кігті, як тремтить від цього сміху його, Крота, загривок...

Ондатр похапав весла, одне підсунув Кротові під одну лапку, друге — під другу, а сам, тримаючись на воді, став підпихати безпорадну тваринку до берега. Опинившись там, Кріт безформною жалюгідною грудкою всівся на пляжі.

Ондатр обтер Крота, і коли той став трохи сухішим, сказав:

— От і все, старий! А тепер підіймайся і бігай туди-сюди по буксирній стежці, поки не зігрієшся і не обсохнеш весь. А я тим часом витягну кошика.

Кріт — понурий, мокрий, осоромлений — став тупцяти вперед-назад, намагаючись трохи обсохнути, а Ондатр знову пірнув у воду, перевернув та підігнав до берега човна, прив'язав, тоді повиловлював та позносив на берег усе, що плавало в воді, а насамкінець дістав із-під води пікнікового кошика та разом із ним видерся на берег.

Нарешті з рятувальними роботами було покінчено, тепер можна було плисти далі, і Кріт,

чорний, як туча, зайняв своє місце на кормі. Човен поплив, і Кріт, мало не заплакавши від напливу почуттів, промовив:

— Ондатрику, любий мій друже! Якби ти знав, як мені соромно за свою нерозважливість і невдячність. Мені аж серце кров'ю обливається, коли подумаю, що міг утопити такого чудесного кошика. Світ не бачив таких телепнів, як я, тепер я це чудово розумію. Може, цього разу ти мені пробачиш, не картатимеш, і щоб усе було як раніше?

— Та вгамуйся, вгамуйся! — незлобливо промовив Ондатр. — Ондатрою зватися — води не боятися! Я й так більшу частину свого часу проводжу в воді, а не на землі. Годі про це говорити, краще послухай, що я тобі скажу! Як дивишся на те, щоб податися до мене і трохи погостювати? Оселя моя проста, невигадлива, їй далеко до Жабсових хоромів, але ти й такого дому ще не бачив, а я вже постараюся, щоб ти там почувався як удома. Я навчу тебе веслувати, плавати, мине трохи часу, і ти почуватимешся на воді не гірше за нашого брата.

Кріт до глибини душі був вражений Ондатровою делікатністю, йому аж голос відняло від хвилювання, і він тільки мовчки змахував затиллям долоні набігаючі сльози. Тактовний Ондатр відвернувся і став вивчати щось на протилежному

боці, а Кріт через якийсь час узяв себе в руки і навіть зміг відповісти щось ущипливе парочці куріпок-реготушок, що кпили собі з його замурзаного вигляду.

Коли вони прийшли до Ондатрового дому, господар розпалив у вітальні камін, присунув до вогню крісло та всадив у нього Крота, не забувши при цьому подбати про сухий одяг та пантофлі для гостя, а потім до самісінької вечері розважав його оповідками про всілякі річкові пригоди. Кріт, який усе своє життя провів на суші, із завмиранням серця слухав його розповіді. Ондатр розповідав йому про греблі та несподівані повені, про стрибку щуку та про пароплави, які жбурлялися твердими пляшками — принаймні, не було сумнівів у тому, що пляшки падали в річку саме з пароплавів, а отже, пляшками жбурлялися саме вони; про гордовитих чапель, які не стануть розмовляти з першим-ліпшим; і про пригоди у каналах, і про нічну риболовлю у товаристві Видри, і про експедицію з Борсуком на дальнє поле. А потім була вечеря, і друзі чудово підкріпилися. Минуло ще трохи часу, і гостинному господареві довелося відвести свого гостя, що вже клював носом, на другий поверх, де містилася його найкраща спальня. У невимовному блаженстві і спокої Кріт зронив голову на подушку, а за вікном лагідно хлюпала його нова подруга — Річка.

Цього дня Кріт сповна пізнав усі принади вільного життя, і це був тільки перший день; а скільки ще таких днів чекало на нього попереду. Літо набирало сили, і дні ставали довшими та цікавішими. Кріт навчився плавати та веслувати і залюбки пірнав у річкову глибіню. А ще він любив прислухатися часом до очеретинок, і нерідко йому вдавалося розчути, що нашіптує вітер між стеблинками.

ШИРОКИЙ ШЛЯХ

— **О**ндатрику, — попросив Кріт одного погожого літнього ранку, — будь такий ласкавий, зроби мені одну послугу.

Ондатр саме сидів на річковому березі та наспівував пісеньку. Він щойно склав оті куплети і, з головою поринувши у віршування, не помічав ні Крота, ні взагалі нічого довкола себе. Сюди він при-

йшов ні світ ні зоря і досі купався в річці разом зі знайомими качками. Коли якась качка (на те ж вона й качка) раптом пірнала під воду, Ондатр і собі пірнав за нею та лоскотав їй шию у тому місці, де у звірів підборіддя, і лоскотав доти, доки качка кулею не вилітала з води, сердячись, обтрушуючись, обдаючи Ондатра бризками та не знаходячи слів, щоб передати, що відчуваєш, тримаючи голову під водою. Зрештою, качкам вдалося спроводити Ондатра на берег робити свої справи та не заважати їм, качкам, займатися своїми. Нарешті він дав їм спокій, примостився на березі під сонечком і став складати пісеньку про качок. То були

Качині співомовки

У загаті в очереті
У ранкову пору
Шумно плавають качки
Хвостиками вгору.

Качка, селезень, кача
Жовті лапки мають,
Жовті дзьобики весь час
У глибінь пірнають!

Стрімко носитья плотва,
Де зелена ряска,
Добре мається качва,
Не життя, а казка.

Що кому, а нам — вода,
Від ранку до ночі —
Дзьоб під воду, хвіст стирчма —
Плаваймо досхочу!

Хай оспівують стрижі
Неба синь простору —
Ми ж і далі пливемо
Хвостиками вгору!

— Якщо відверто, Ондатрику, мені твоя пісня не дуже подобається, — чесно зізнався Кріт. Сам він не був ані поетом, ані шанувальником поезії, зате завжди казав те, що думав.

— Знаєш, качки від неї теж не в захваті, — анітрохи не засмутившись, мовив Ондатр. — Вони мені кажуть: “Чому б тобі не дати іншим займатися тим, чим їм хочеться займатися, тоді, коли вони цього хочуть, і так, як вони вважають за потрібне, а не сидіти на березі витріщивши очі та плескати язиком різні віршики та всякі дурнички? Це просто якась нісенітниця!” Ось так говорили качки.

— Воно, звісно, так, — кивнув Кріт.

— А от і не так! — обурився Ондатр.

— Ну добре, добре, хай не так, — примирливо сказав Кріт. — Взагалі-то, я хотів би попросити тебе про дещо. Коли ти попливеш до містера Жабса, можна, я попливу з тобою? Я вже стільки

про нього чув, що аж не терпиться з ним познайомитися.

— Візьму, візьму, — запевнив Крота незлобливий Ондатр і рвучко підхопився на ноги. З віршуванням на сьогодні було покінчено. — Витягай-но човна, просто зараз пливемо до нього. До Жабса можна навідатися коли завгодно. Вранці, ввечері — він завжди радий гостям. Він тішиться, коли до нього хтось приходить, і сумує, коли гостей доводиться проводити!

— О, Жабс, напевне, дуже приємний, — висловив припущення Кріт, залазячи до човна і беручись за весла. Ондатр вмовився на кормі.

— О, що приємний, то приємний, один такий на всю околицю, — погодився Ондатр. — Простий у спілкуванні, щирий, добрий. Не геній, звичайно, але ж не можуть геть усі бути геніями. Наш Жабчик любить похвалитися та прибрехати, та якщо вже до кінця бути чесним, то й плюсів у нього — хоч відбавляй.

Звірята проминули річковий закрут, і перед ними постав чудовий, шляхетний старовинний будинок з рожевої цегли та доглянуті газони, що збігали до самої річки.

— Оце і є Жабс-хол, — пояснив Ондатр, — а якщо поплисти он тією затокою, ліворуч, де табличка “Приватна власність. Не причалювати”, то потрапиш до його навісу для човнів. Там ми залишимо нашого човна. Праворуч — приплати.

А там, куди ти зараз дивишся, — старовинний, дуже давній бенкетний зал. Жабс далеко не бідний звір, а його оселя не має рівних на всю околицю. От тільки в його присутності ми ніколи цього не кажемо.

Човен беззвучно ковзав затокою, і коли він опинився у затінку неосяжного човнового навісу, Кріт опустив весла. Під цим навісом було повно чудових човнів, вони звисали з поперечин, стояли на стапелях, і жоден із них не був на плаву. Місце дихало пусткою та занедбаністю.

Ондатр роззирнувся.

— Зрозуміло, — сказав він. — Веслуванням Жабс уже перехворів. Воно йому набридло, і то назавжди. — Цікаво, чим він зараз подивує? Ходімо до нього, разом про все й дізнаємося.

Кріт з Ондатром зійшли на берег і пішли веселими завітчаними луками. Вони шукали Жабса — і невдовзі знайшли його у плетеному садовому кріслі. Жабс відпочивав, замріяно усміхаючись, а на ногах у нього була розстелена велика карта.

— Ура! — закричав він, побачивши прибульців, і схопився на ноги. — Оце так гості! — Він радісно поручкався з Ондатром, потім із Кротом, навіть не чекаючи, поки їх познайомлять. — Як це люб'язно з вашого боку! — примовляв він, пританцювуючи навколо несподіваних гостей. — Я саме збирався послати по тебе човна, Ондатрику,

і хай би ти тільки не приплив до мене, зіславшись на якісь справи!.. Мені так не вистачає твого товариства... гм... вашого товариства. Ну добре, а чим же я пригощу вас? Ходімо в дім, перекуси-мо. Ви навіть не уявляєте, як вчасно припливли!

— Жабсе, а можна, ми просто посидимо? — промовив Ондатр, падаючи в одне з вільних крісел. Кріт сів у сусіднє і відразу ж узявся вихваляти “пречудову оселю” Жабса.

— На всю річку тільки одна така, — на всю губу вихвалявся Жабс. — Та що на річку — на всю округу! — додав він, не втримавшись.

Ондатр легенько штовхнув Крота. Жабс це помітив і густо зашарівся. Якусь мить усі ніяково мовчали, а потім він від душі розреготався.

— Нічого страшного, Ондатрику, — промовив Жабс. — Ти ж знаєш, я не проживу, не прихвалившись. Та зрештою, не такий уже й поганий у мене будинок, правда? І не кажи мені, що це не так. А тепер послухайте, що я вам скажу. Ви прекрасно знаєте, як я ціную ваше товариство. Тож до кого мені звертатися, як не до вас? Я серйозно кажу!..

— Ага, зараз ти знову почнеш говорити про греблю, — заговорив Ондатр, удаючи, що ні про що не здогадується. — Що ж, хоч ти й смітиш грошима наліво й направо, ти багато можеш собі дозволити. Отже, запасися терпінням, прислухайся до моїх порад, і тоді...

— Ой лишенько! Яка гребля! — обірвав Ондатра Жабс, і в голосі його була зневага до недавнього захоплення. — Це все дурня, забавка нікчемна. З греблею ми вже давно не друзі. То просто спосіб убивати час. Знаєте, друзі, мені аж серце кров'ю обливається, що ви, прекрасно розуміючи всю нікчемність отієї справи, марнуєте на неї

свої сили. Та з мене годі, я вже знайшов собі гідну справу, і не пошкодую на неї решти свого життя. Нічим я більше не займатимуся, крім цього, і єдине, за чим жалкую, то це за змарнованими, назавжди втраченими роками, які так бездумно розтринькав на дрібнички. Ходімо зі мною, і ти, Ондатрику любий, і ти, мій милий друже, якщо хочеш, звичайно, — це тут поряд, при паркані, — і я покажу вам, що в мене є.

І Жабс повів їх до паркана. Поки вони йшли, з Ондатрової мордочки не сходив вираз крайньої недовіри. Аж ось біля каретного сараю їхнім поглядам відкрився новенький, блискучий канарково-жовтий фургон із зеленими обідками та червоними колесами.

— Ось! — вигукнув Жабс, широко розставляючи ноги і поважно надимаючись. — Ви тільки погляньте на цей фургон. Ось де справжнє життя! Битий шлях, курява під колесами, куди не глянь, усюди луки, пасовища, живоплоти, пагорби! Села, містечка, великі міста! Сьогодні ти зупиняєшся тут, а завтра зриваєшся з місця і подорожуєш далі! Дорога, подорож, азарт, вир емоцій! Перед тобою розстеляється цілий світ, і небокрай щоразу відсувається назад! Ні, ви тільки подумайте: оце — найкращий фургон серед усіх, і не бути мені Жабсом, якщо світ знав щось гарніше. Зайдіть усередину, погляньте, як він

облаштований. Якщо вам цікаво, то все я навігадував!

Кріт, палаючи цікавістю, як зачарований, піднявся за Жабсом по сходах і зайшов у фургон. Ондатр же, натомість, тільки форкнув, глибше запхав руки до кишень та й залишився там, де стояв.

Усередині фургон був маленьким, але дуже зручним. Невеличкі спальні полички, невеличкий стіл, що відкидався до стіни, кухонна плитка, шафки, книжкові полиці, клітка з пташкою, горщики, каструлі, глечики та чайники всіх розмірів і форм.

— Повне спорядження! — піднесено промовив Жабс і розчинив одну із шафок. — Поглянь-но: — бісквіти, консервовані омари, сардини — все, чого душа забажає. Тут у нас содова, тут — тютюн, письмовий папір, бекон, джем, карти і доміно, — перераховував він, спускаючись назад по сходах. — Коли ми сьогодні рушимо в дорогу, ви пересвідчитесь самі, що я про все подбав.

— Перепрошую, — озвався Ондатр, жуючи соломинку, — мені почулося, чи ти таки сказав “ми сьогодні рушимо”?

— Послухай, Ондатре, — стрепенувся Жабс, — ми не перший день з тобою дружимо, тому обличчя твоє манірність і перестань бурчати. Ти сам

прекрасно розумієш, що ви просто зобов'язані поїхати зі мною. Ану як мені знадобиться ваша допомога! Ні, вважатимемо це питання вирішеним, і навіть не думайте сперечатися, я цього терпіти не можу. Чи, може, ти збираєшся все життя сидіти на цій нікчемній, затхлій, старезній річці,

проживотіти в норі понад берегом і не знати інших радощів, крім плавання в човні? Я ж хочу показати вам, який широкий світ! Хлопче, я хочу, щоб ти був справжнім звіром!

— Дай мені спокій! — огризнувся Ондатр. — Я нікуди не поїду, і на цьому квит. Не бачу нічого поганого в тому, аби провести все життя на своїй старій добрій річці, жити у своїй нірці та плавати в човні, як і раніше. Кріт теж залишиться зі мною та робитиме те саме, що і я. Правда, Кроте?

— Правда, — промовив вірний Кріт. — Куди ти, Ондатрику, туди і я, тож якщо ти кажеш, що буде так і так, то буде так і так. А все одно, ти знаєш, мені здається, це могло би бути досить... досить цікаво, — додав він жалісно.

Бідолашний Кріт! Життя, наповнене пригодами, виявилось таким новим для нього, таким спокусливим, що годі було встояти проти такої пропозиції! Та й хіба він винен у тому, що з першого погляду закохався у канарковий фургон та все його начиння!?

Ондатр зрозумів, які почуття борються у Кротовій душі, і йому стало не по собі. Він терпіти не міг розчаровувати інших, а Кріт йому подобався, й Ондатр був готовий заради нього на все.

Жабс дивився на друзів і чекав.

— Ходімо в дім, перехопимо чогось на обід, — дипломатично запропонував він, — разом усе й

обговоримо. Не варто поспішати з висновками. Зрештою, як собі схочете. Хлопці, я ж хочу вам подарувати задоволення. “Живи для інших!” — ось моє життєве кредо.

Під час обіду — який, як і все у Жабс-холі, був просто неперевершеним, — Жабс розперезався геть-чисто. Не рахуючись ні з Ондатром, ні з його думкою, він безсоромно вигравав на незайманих Кротових почуттях, мов на арфі. Жабс постав перед ним в усій своїй красі: непостійний, а на додачу ще й страшенний фантазер. Він наобіцяв Кротові золоті гори, розмалював йому всі принади мандрівного життя та дорожніх околиць такими сяйливими барвами, що Кріт сидів і тільки совгався від нетерплячки. Слово за словом, і невдовзі вони вже утрюх говорили про поїздку як про щось само собою зрозуміле і вирішене. І хоч Ондатр залишився при своїй думці, його великодушна вдача взяла гору над особистими міркуваннями. Хіба ж він міг розчарувати відмовою друзів, які, забувши про все на світі, вже передчували захоплюючу подорож та повним ходом складали її план, на кілька тижнів наперед розписуючи, хто чим займатиметься в той чи інший день.

Жабс не приховував задоволення, і коли приготування були закінчені, повів своїх друзів до загороди та попросив спіймати стару сіру шкапу, яка там паслася. Подорож обіцяла бути

клопітною, і коняці судилося виконувати в ній найтяжчу роботу, і в захваті від цього вона, природно, не була. Втім, Жабса це нітрохи не бентежило. Шкапині симпатії були на боці загороди, а не дороги, тож нашим друзям довелося добряче попотіти, поки коняку було спіймано. Жабс тим часом докладав у шафки необхідне причандалля та чіпляв під низ фургона торби з наїдками, сітки з цибулею, тюки сіна та різні кошички. Шкапу нарешті зловили й запрягли, фургон рушив з місця, і тут усі нараз заговорили — хто ідучи біля фургона, хто сидячи верхи на дишлі — кому як більше до вподоби. Стояв золотий полуденок. Тішив серце густий запах пилу під ногами, з рясних садів обабіч дороги на всі лади бадьоро щебетали птахи, і проминаючи їх, мандрівники віталися чи навіть зупинялися, щоб похвалитися своїм гарним фургоном. А кролі, які сиділи біля своїх нірок попід живоплотом, сплескували лапками та тільки кричали: “Ого-го! Ого-го! Ого-го!”

Вже пізно ввечері, коли від дому відділяло багато миль, натомлені, але щасливі подорожні піднялися на віддалений вигін у безлюдній місцині. Шкапу розпрягли та пустили пастися, а самі всілися на травичці під фургоном. Поки їли нехитру вечерю, Жабс, не закриваючи рота, просторікував про свої плани на майбутнє, а тим часом над землею все яскравіше і сильніше

розгорялися зірки. От і золотистий місяць до них приєднався, нишком вигулькнувши, наче з-під землі, і став уважно прислухатися до їхньої бесіди. Кінець кінцем усі полягали на своїх полечках у фургоні, і Жабс, випроставши ноги, сонно промовив:

— Що ж, друзі мої, добраніч! Ось як повинен жити справжній джентльмен! А ви торочите мені про свою річку!

— Про річку я нічого не говорю, — відповів урівноважений Ондатр. — І ти, Жабсе, знаєш це не гірше за мене. Але я думаю про неї, — пристрасно додав він, понижуючи голос. — Так, я думаю про неї, думаю постійно!

Кріт витяг із-під ковдри лапу, намацав у пільмі Ондатрову лапку і міцно її потиснув.

— Ондатрику, я не робитиму нічого такого, що тобі не до вподоби, — прошепотів він. — А може, давай дременемо звідси завтра? Встанемо вдосвіта та й повернемося до нашої милої старої нірки над рікою?

— Ні, ні, вже будьмо до кінця, — прошепотів у відповідь Ондатр. — Дуже дякую тобі за пропозицію, але я не зможу залишити Жабса посеред поїздки. Покинь його самого — і він неодмінно встрягне у якусь халепу. Що ж до мандрівки, то кінець її не за горами. Всі його примхи минають дуже скоро. А тепер добраніч!

Ондатр навіть уявити собі не міг, наскільки правий він був.

Стільки часу, проведеного на свіжому повітрі, всі тривоги та хвилювання минулого дня зробили свою справу: вранці Жабс хропів без задніх ніг, і, скільки його не термосили, так і не прокинувся. Нічого не вдієш, і Кріт з Ондатром зайнялися справами самі: Ондатр запрягав шкапу, розпалював вогнище, чистив чашки й миски, що залишилися після вечері, та готував сніданок, а Кріт тим часом збігав до найближчого села, яке було не так уже й близько, і приніс молоко, яйця та іншу всячину, яку забув прихопити “завбачливий” Жабс. Коли ж усе найважче було позаду і двоє друзів, добряче натрудившись, сіли перепочити, на арену вийшов Жабс, виспаний та веселий, і почав просторікувати про те, як приємно, як безклопітно вони живуть тепер утрюх, а головне — що їх не обходять усякі турботи та нелегка праця — неодмінні супутники домашнього господарства.

День минув просто чудово: мандрівники блукали порослими травою видолінками, луками, які збігали додолу, й отаборилися, як і вчора, на вигоні. Цього разу Кріт із Ондатром уже пильно стежили за тим, аби Жабс не огинався від роботи, і результат не забарився: коли вранці наступного дня вони рушали далі, від його захоплення

мандрівним життям та невибагливим побутом не лишилось і сліду. Натомлений, він намагався вилізти на свою поличку, але був стягнутий із неї силоміць.

Дорога, як і раніше, пролягала через невеличкі луки, а коли повертало на полудень, вони вийшли на великий шлях — найперший великий шлях у їхньому житті. І там звірят спіткала прикра несподіванка. Ніхто не сподівався, що все станеться так швидко, і, як показали подальші події, ця пригода не тільки поклала край поїздки, а й дуже вплинула на долю Жабса.

Отже, наші подорожні безтурботно йшли битим шляхом. Кріт чимчикував біля шкапи та розмовляв із нею. Колись вона наскаржилась йому, що ніхто з нею словом не обмовиться та не має діла до того, що вона думає. А Жабс і Ондатр ступали позаду фургона та про щось говорили. Точніше, говорив Жабс, а Ондатр час від часу вставляв: “Еге, саме так” або “Ну й що ти йому сказав?”, а сам при цьому думав зовсім про інше.

Раптом за їхніми спинами щось підозріло загуло — ледь чутно, наче десь на віддалі дзижчала бджола. Мандрівники обернулися на звук — і побачили вдалині хмарку куряви, а всередині цієї хмарки щось темніло та рухалося, воно неслося на звірів, наче навіжене. “Біп-біп!” — долинуло з куряви, і звук цей скидався на тривожний

крик тварини. Не помітивши нічого страшного, всі звірі повернулися до своїх розмов, а вже наступної миті (принаймні, всім здалося, що наступної) ця ідилічна сцена змінилася до невпізнання. Накривши подорожніх хвилиною курного повітря, ревнувши так, що з переляку всі поплигали до найближчого рівчака, невідоме чудовисько порівнялося з ними! Від мідноголосого “біп-біп” заклало вуха, перед очима промайнуло блискуче скло й салон із вишуканого сап’яну, водій, що міцно стискав кермо, і на якусь долю секунди автомобіль — величезний, неосяжний, неймовірний — затулив собою землю й небо, здійнявши хмару куряви, що засліпила подорожніх та поховала їх під собою. А наступної миті він знову перетворився на крихітну цятку вдалині та дзижчав, як бджола.

Пристаркувату сіру шкапу, яка всю дорогу ледве ноги переставляла та не переставала думати про тихе стійло, неначе підмінили. Вона безперестанку намагалася звестися дибки та все задкувала й задкувала, і, як не старався Кріт приборкати коняку, як не намагався пробудити в ній бодай трохи глузду, одуріла від страху шкапина таки закотила фургон у рівчак край дороги. На якусь мить він застиг, немов вагаючись, падати йому чи не падати, тоді пролунав страшенний тріск — і канарковий фургон, їхня гордість і втіха, завалившись на бік, загуркотів у канаву,

відразу ж перетворившись на купу перетрощеного мотлоху.

Розгніваний Ондатр місця собі не знаходив, так переповнювали його емоції.

— Мерзотники! — кричав він і трусив кулаками. — Потолоч! Розбійники! Ви... ви... ви просто свині придорожні! Ви нам за все заплатите!.. Я покажу вам, що таке закон! Всіх по судах затягаю!..

Куди й поділася його нудьга за домом! Місце засмученого звіряти заступив завзятий шкіпер канаркового судна, посадженого на мілину в результаті облудних маневрів супротивника, і зараз цей шкіпер силкувався пригадати найдобрішу та найдошкульнішу лайку, якої він не шкодував колись на адресу капітанів парових катерів, що пропливали надто близько до берега та наганяли хвилю аж на килимок у вітальні.

Жабс сидів у куряві посеред дороги, розкинувши ноги, і заціпенілим поглядом проводжав автомобіль, що зникав удалині. Дихання його було частим, на обличчі застиг вираз невимовного блаженства, і час від часу він тихенько бурмотів: “Біп-біп!”

Кріт не залишав спроб заспокоїти стару шкапу, і це йому, врешті, вдалося. Після цього він пішов оглянути фургон, який валявся в рівчаку, завалившись на бік. То було жалюгідне видовище. Панелі й шиби перетрошені, осі безнадійно

перекривлені, одного колеса не було зовсім, усюди під ногами валялися банки з консервами, а пташка в клітці не співала — вона ридала і просилася на волю.

Тут надійшов Ондатр, але й удвох вони нічого не зробили б із фургоном.

— Жабсе, ходи-но сюди! — закричали Кріт з Ондатром. — Може, ти нам трохи допоміг би?

Жабс — ні пари з вуст, як бебехнувся серед дороги, так там і сидів, не рухаючись. Занепокоєні друзі кинулися до нього. Жабс сидів, мов сновида, прикипівши поглядом до шлейфу куряви, яка стелилася за винуватцем їхньої аварії, та час від часу зачаровано повторював: “Біп-біп!”

Ондатр потрусив його за плече.

— Жабсе, ти нам допоможеш? — запитав він наполегливо.

— Прекрасне, чарівне видовище! — бурмотів Жабс, який далі сидів нерухомо. — Поезія в русі! Тепер я точно знаю, що таке справжня їзда! Єдино правильна! Сьогодні ти тут, а завтра там, де без машини був би тільки через тиждень! О, яка благодать! Птахом проминати села, пролітати повз міста й містечка та бачити, як постійно міняється перед тобою горизонт! Біп-біп! Ура!

— Жабсе, не будь віслюком! — закричав Кріт, втрачаючи терпець.

— Ні, подумайте тільки: я нічогосінько не знав! — відсутнім монотонним голосом говорив Жабс. — Скільки років прожив я намарно й навіть гадки не мав про щось подібне! Ну все, тепер я це прекрасно розумію, чудово розумію! Я бачу райдужні шляхи, які лежать переді мною! Я мчатиму щодуху по дорозі, а за мною здіймаються хмари пилу! Я розкидатиму по рівчакх усі фургони, які траплятимуться мені на шляху! Оті бридкенські, недолугі фургони канаркового кольору!

— І що накажеш з ним робити? — запитав Кріт.

— А нічого з ним не робити, — відрубав Ондатр. — Роби не роби — це нічого не дасть. Я цього фрукта не перший день знаю. Зараз він

одержимий. У Жабса з'явилася нова манія, з ним завжди так буває, а це — тільки початок. Якийсь час він буде сам не свій, літатиме поза хмарами і не помічатиме нічого іншого. Земних проблем тепер для нього просто не існує. Та не бійся ти за Жабса, ходімо краще поглянемо, чи можна щось зробити із фургоном.

Ретельний огляд фургона показав: навіть якби вони витягли його з рівчака, про те, щоб далі їхати на ньому, не могло бути й мови. Обидві осі були просто в жахливому стані, а колесо, яке злетіло, взагалі розпалося на частини.

Ондатр закинув кінську упряж шкапі на спину, зав'язав її, тоді однією рукою взяв коняку за повідець, а в другій поніс клітку, в якій несамо-вито верещала пташка.

— Ходімо! — похмуро гукнув він Крота. — До найближчого міста миль п'ять або й шість, світ неблизький. Чим раніше дістанемось, тим краще.

— А Жабс? — занепокоївся Кріт, коли вони вже рушили в дорогу. — Не кидати ж його самого тут напризволяще, та ще й у такому стані! Мало що може з ним трапитися. Ану як ще один автомобіль приїде?

— І дідько з ним, із тим Жабсом, — скипів Ондатр. — Як собі знає!

Вони відійшли зовсім недалеко, як позаду почулося чалапання Жабсових ніг. Наздогнавши

своїх друзів, він узяв їх попід ручки. Дихання його було таким же частим, як і перше, погляд — невидючим.

— Слухай мене, Жабсе! — рішучим тоном заговорив Ондатр. — Щойно ми дістаємося міста, ти йдеш у поліцейський відділок і з'ясовуєш усе, що вони знають про автомобіль і його власника, а потім пишеш на нього скаргу. Після цього тобі треба сходити до коваля чи колісного майстра та домовитися, щоб вони доправили фургон додому та привели до ладу. Трохи часу на це знадобиться, проте поломки не такі вже й безнадійні. А ми з Кротом підемо на заїжджий двір, винайmemo кімнатки, щоб було де дочекатися, поки поладять фургон. Та й тобі відпочити не зашкодить після такого потрясіння.

— Відділок! Поліція! Скарга! — мимрив розгублений Жабс. — Ви хочете, аби я скаржився на це прекрасне, небом послане видіння, якого був удостоєний?! Лагодити фургон?! Все, з фургонами віднині покінчено! Ані бачити його, ані чути про нього я більше не хочу. Ех, Ондатрику! Красно дякую тобі, що ти погодився поїхати зі мною! Інакше я б нікуди не поїхав і не побачив би його — цього лебедя, проблиск сонця, стрімку блискавицю! Не почув би його чарівливого голосу, не відчув би його неповторного запаху. Дякую, друзі мої найщиріші, то все ваша заслуга!

Ондатр у розпачі обернувся до Крота.

— Бачиш? — запитав він, ніби й не було між ними Жабса. — Геть звихнувся бідака. Ну все, з мене досить. Як дістанемося міста, відразу вирушаємо на станцію, і якщо нам пощастить, то сьогодні ж увечері сядемо на поїзд, який доправить нас на річку. І щоб ти ще хоч раз побачив, щоб я просто так кудись подався з оцим ворохобником!..

Він невдоволено форкнув і решту нелегкої дороги спілкувався з Кротом.

Діставшись міста, вони відразу рушили до станції, запроторили Жабса до залу чекання для другого класу, встромили носильникові двопенсовик і наказали очей із Жабса не спускати. Шкапу залишили на заїжджому дворі та докладно пояснили, що робити з фургоном і його вмістом. Небавом тихохідний поїзд висадив їх на станції неподалік від Жабс-Холу, і Кріт з Ондатром провели зачарованого Жабса, немов якого сновиду, до самісіньких дверей, тоді завели в дім та наказали домоправителю нагодувати його, роздягнути й покласти спати. Здавши підопічного, звірята вивели з-під навісу свого човна, спустилися по річці додому, і коли вони нарешті сіли за вечерю у затишній Ондатровій вітальні понад річкою, на превелику втіху господаря, на вулиці була вже глупа ніч.

Наступного дня Кріт спав допізна, цілий день був у доброму гуморі, а ввечері подався на риболовлю. Тут його й знайшов Ондатр, який ходив до друзів побазікати, а тепер, нікуди не поспішаючи, прогулювався понад річкою.

— Чув новину? — запитав він. —
На всьому березі про неї тільки й говорять. Жабс ранковим поїздом поїхав до міста і замовив там собі величезного й дуже дорогого автомобіля.

ДИКИЙ ПРАЛІС

Кріт уже давно мріяв зазнайомитися з Борсуком. Йому доводилося багато чути про цього звіра, і всі говорили про нього як про вельми поважного мешканця лісу. Мало хто бачив Борсука на власні очі, проте його невидима присутність відчувалася всюди. Кріт уже не раз закидав

Ондатрові про своє бажання познайомитися, але той щоразу відбувався відмовками.

— Рано чи пізно він сам нас знайде, — казав Ондатр. — Аякже! Ось тоді я вас і познайомлю. З усіх моїх знайомих він найкращий! Але тобі доведеться приймати його не тільки таким, яким він є, але й тоді, коли він є.

— Ну, може, запросити його на обід, абощо? — допитувався Кріт.

— А він не прийде, — просто пояснив Ондатр. — Борсук на дух не терпить ні компаній, ні запрошень, ні обідів — нічого подібного.

— Тоді, може, нам до нього завітати? — не здавався Кріт.

— Ні, я просто певен, що він буде прикро вражений, — відказав Ондатр, помітно нервуючи. — До твого відома, Борсук дуже вразливий, і цим його можна скривдити. Мені й на гадку ніколи таке не спадало — взяти та й присунути до нього додому, хоча, по правді кажучи, що ж тут поганого? Та хай там як, а ми не зможемо на це піти. Ні, навіть не думай про таке! Бо він живе в самісінькому серці Дикого Пралісу.

— А хоч би й так, що тут такого! — наполягав Кріт. — Ти ж сам казав колись, що не такий страшний цей Дикий Праліс, як про нього плетуть.

— Казав, я й зараз це кажу, — не став сперечатися Ондатр. — І все ж таки, гадаю, саме зараз

потикатися туди не слід. Тільки не зараз. Шлях туди неблизький, та й він навряд чи сидітиме вдома о такій порі. Я пропоную нікуди не йти, а одної прекрасної днини він знайде тебе сам.

Хоч-не-хоч, а таки довелося Кротові погодитися з Ондатром. Проте Борсук навіть не думав з'являтися, а кожен новий день приносив нові розваги, і ще, здавалося, не так давно буяло літо, а тут уже взялися холод, приморозки та розбиті стежки, і більшу частину дня звірята не потикали носів із дому. Потяглися довгі дні, бурхливі води линули повз вікна хати, тож про веслування поки що довелося забути, і Кріт став ловити себе на тому, що думки його знову й знову повертаються до самотнього сірого Борсука, чия відлюдькувата нора ховалася десь у самісінькому серці Дикого Пралісу.

Коли прийшла зима, Ондатр більшу частину дня спав, прокидався пізно, лягав рано. Поки стояв куций зимовий день, він складав якісь вірші або займався дрібними господарськими справами. Постійно хтось заходив потеревенити, тож завжди була нагода почути якусь оповідку чи спогади про події минулого літа.

Варто було тільки згадати ті часи, як у пам'яті спливали міріади спогадів, і кожен наступний спогад був яскравішим за попередній! Ось в уяві оживає розкішна панорама річкового берега, а та

плавно перетікає в луки та рівнини — великі сцени, де відбувалися великі дієства. Першим виринуло фіолетове вербозілля, воно погойдувало листочками вигадливої форми, стоячи на краю дзеркального плеса, і звідти йому усміхалось його власне відображення. А от іван-чай показався — стрункий і замріяний, як рожева призахідна хмарка. Повився по землі живокіст, у якому тісно сплелися фіолетова та біла барва, а ось на тлі вранішнього неба нерішуче піднялася на сцену сором'язлива шипшина. Забриніли струни, залунали солодкі співзвуччя, звиваючись у плетива прадавнього гомону, і на сцену виступив місяць червень. Бракувало єдиного учасника дієства — пастушка, що домагався б прихильності німф, лицаря, якого виглядали б у віконце дами, царевича, який поцілував би зелену красуню та силою свого кохання повернув її до життя. Нарешті на сцені з'явився гадючник — поважний, пахучий, у бурштиновому костюмі, і коли він із невимовною грацією зайняв своє місце в ансамблі виконавців, усе було готове до початку вистави.

О, яке дієство тут розпочалося! Надворі завивав вітер, дощ молотив у двері, а напівсонні звірята, поховавшись у своїх нірках, згадували чудові тихі ранки за годину до світанку, коли над річкою висіло щільне молочно-біле укривало. Вони пригадували перші сплески по воді, чиєсь тупотіння на березі, і променисте перетворення землі,

повітря та води, коли з-за небокраю несподівано виринало сонце — і все сіре ставало золотим, а світ убирався в різноколірні шати. Вони пригадували п'янки спекотні полуденки, коли все живе ховалося в зеленому підліску, а сонце сягало крізь нього тоненькими золотими списами та залишало на траві крихітні цятки; полуденне катання на човні та купання в річці, блукання закуреними луками та золотими нивами; і такі довгі та бажані прохолодні вечори, коли спліталися в клубок численні ниточки, коли зав'язувались нові знайомства, а день прийдешній обіцяв нові спокусливі пригоди. Було, було про що погомоніти у ті куці зимові дні, коли різні звірі забігали до Ондатра на гостину! Та навіть так у Крота залишалося багато вільного часу, і одного дня, коли Ондатр, сидячи у кріслі перед каміном, то дрімав, то силкувався знайти потрібну риму, яка весь час від нього утікала, він твердо вирішив, що сам один піде на розвідку до Дикого Пралісу, а як пощастить, то познайомиться з самим містером Борсуком.

Стояло холодне тихе пообіддя, а небо було холодним, сталево-сірим, коли Кріт вислизнув із теплої вітальні та опинився надворі. Навколо розлягалася голісінька, позбавлена будь-якої рослинності, земля, і Кротові здалося, що він ще ніколи не осягав суть речей так глибоко, як цієї зимової днини, коли Природа в черговий раз поринула у сон, а від її вбрання і сліду не лишилося.

Кущі, яри, видолинки — все, що влітку було сховком, криївкою, тайником, тепер нікуди не ховалося, і це Крота зворушувало. Довколишні простори не крилися із таємницями, навпаки, наче виставляли напоказ свою убогість. Не назавжди, звичайно, а допоки знову не заграють маскарадними костюмами, і ось тоді вони, як і раніше, будитимуть його цікавість, вабитимуть до себе, намагаючись спіймати на хитрощі, старі, як світ. Дивився на них Кріт, і йому ставало тужно та водночас радісно. Він був страшенно втішений тим, що така земля, якою була вона зараз, без вибад і без декорацій, не відштовхувала його від себе. Кріт із радістю приймав її такою — простою, дужою та гарною. Йому не хотілося зараз ні нагрітої сонцем конюшини, ні квітучих трав, ні затишного живоплоту, і він не бачив нічого поганого в тому, що буки з в'язами стояли голі, безлисті. Не відчуваючи нічого, крім радісного збудження, Кріт рушив до Дикого Пралісу, що розстелявся перед ним, низький і непривітний, як темний риф у повільних водах тропічних морів.

Ніщо не віщувало лиха. Із хрускотом ламалися галузки, лежняк ловив за ноги, на стовбурах химерно красувалися гриби-наросні, і Кріт мимоволі здригався, вбачаючи у їхніх обрисах знайомі силуети. Він розумів, що це тільки гра, і лякався немов бавлячись.

Та що далі він заглиблювався в ліс, то рідшим ставало світло, густіше стояли дерева, а нори, ліворуч і праворуч, чимраз більше скидалися на роззявлені пащі.

Стояла цілковита тиша.

На землю стали опускатися швидкі та невблаганні сутінки. Вони згущувалися і перед Кротом, і за ним, а світло стало відступати, як вода після повені.

А потім з'явилися ті мармизи!

Спершу Кріт нерозбірливо, краєм ока вловив чиюсь мордочку — маленьку, сердиту й гостру; вона визирала на нього з нори. Та тільки Кріт обернувся, щоб роздивитися як слід, як вона відразу щезла.

Кріт прискорив крок, зібрався з духом і спробував опанувати свою уяву. Бо варто тільки дати їй волю, як тим мордам кінця-краю не буде. Він проминув ще одну нору, потім ще, і ще, аж раптом з нірки на мить показалася (а може, просто примарилася?) вузенька мордочка з безжальними очима — й відразу ж заховалася назад. Кріт постояв, повагався, а тоді опанував себе і знову рушив далі. І раптом усі нори (а їх було тут кілька сотень), і ближні, і дальні, ощирилися мордами, які, здавалося, весь час тут і сиділи. Морди на секунду витикалися назовні й тут же зникали назад, а в їхніх поглядах читалася дика лють, яка не віщувала нічого доброго.

Тоді Кріт подумав: якщо забратися від цих нір подалі, то морди не бачитимуть його, а він — їх. І він зійшов зі стежки та став заглиблюватися у неходжені лісові нетрі.

А потім почався отой свист.

Він був тихим та пронизливим, і лунав далеко позаду. Що б то не було, а Кріт прискорив крок. Потім засвистіло попереду, так само тихо та пронизливо, і Кріт завагався і зібрався повернути назад. Він нерішуче зупинився, а свист лунав уже з іншого боку, неначе хтось його підхоплював та передавав лісом усе далі та далі. Кріт не знав, від кого він міг би долимати, але зрозуміло одне: оті незримі свистуни невідступно стежили за Кротом і були напоготові. А він... він був тут сам-один, беззахисний, чекати допомоги не доводилося, а тут ще й ніч спускалася на землю.

А потім щось зашерехтіло.

Спершу Кріт подумав, що шерехтить опале листя — таким слабеньким і тихеньким був цей звук. Коли ж зашерехтіло голосніше, і до того ж раз по разу, стало зрозуміло, що це звуки віддалених кроків. От тільки звідки долинало це шерехтіння — спереду чи ззаду? Спочатку здавалося, що спереду, потім — ззаду, а ще пізніше — і спереду, і ззаду. Звук цей дужчав і множився, і дуже скоро його напруженому

слухові здавалося, що звуки оточують його звідусіль. Поки він стояв та прислухався, з хащів вискочив кролик. Він біг просто на Крота. Крїт стояв на місці, гадаючи, що кролик стишить крок чи обмине його, та бідне звірятко мало не збило його з ніг. З вираченими від страху очима та перекошеною мордочкою воно вихором пронеслося повз Крота.

— Тікай звідси, телепню ти нерозумний, тікай! — почув Крїт його бурмотіння, і кролик завернув за дерево та зник у нірці.

Шерехтіння дужчало і дужчало, і скоро вже здавалося, що всюди, куди сягало око, шелестить опале листя. Весь ліс немов за кимось гнався, гнався щосили, когось переслідуючи, полюючи, беручи в коло.

І тут Крїт не витримав і побіг. Він біг, не розбираючи дороги, не знаючи, куди біжить. Не пам'ятаючи себе, він біг по чомусь, на щось падав, кудись влітав, під чимось пролітав та припадав до чогось. Нарешті втікач знайшов собі сховок — глибоку чорну нору в підніжжі старезного бука, в яку можна було забитися, сховатися від гріха подалі та почуватися у відносній безпеці, хоча... Чи можна в цьому бути певним?

Та хай там як, а Крїт геть вибився із сил і бігти далі вже не міг. Тому він просто вмоستився у сухому

листі, яке понаносило сюди вітром, і вирішив покластися на долю.

І коли Кріт лежав у дуплі, важко сапаючи та тремтячи, прислухаючись до свисту і шелесту надворі, він, як ніколи чітко, уявив собі оту страшну річ, з якою доводиться стикатися у цьому місці тим, хто живе в полях та попід живоплотами, яка

затмарює кожна мить та від якої так намагався вберегти його Ондатр, — Жях Дикого Пралісу!

Тим часом Ондатр дрімав коло каміна, де було тепло й затишно. Аркуш із наполовину закінченим віршем упав на долівку, а сам поет, закинувши голову та роззявивши рота, блукав зеленим узбережжям сонних рік. Скотилася жаринка, стрельнула іскра, запалахкотіло полум'я — й Ондатр, здригнувшись, прокинувся. Згадавши, чим займався перед сном, він підняв із підлоги списаного аркуша, якусь хвилю уважно передивлявся написане, а потім звернувся до Крота із запитанням, чи не міг би він підказати гарної рими до деяких слів.

Але Крота не було.

Ондатр завмер і прислухався. У домі панувала цілковита тиша.

Він кілька разів гукнув Крота, і, не дочекавшись відповіді, встав та пішов до зали.

Гачок, на якому висіла Кротова шапка, був порожнім. Галош його, які стояли під підставкою для парасоль, теж не було.

Ондатр вийшов з дому і став пильно обдивлятися розмиту дощами землю в пошуках Кротових слідів. І він знайшов їх. То були сліди Крота, у цьому не було найменших сумнівів. Галоші його були новенькі, щойно куплені на зиму, і на землі чітко відбивався малюнок підошви. Вервечка Кротових слідів тяглася простісінько до Дикого Пралісу.

Ондатр почорнів, як туча. Хвилину-другу він простояв, глибоко замислившись, тоді знов зайшов у дім, підперезався, запхав за пасок пістолети в кобурах, узяв замашну палицю, що стояла в кутку, і поспішив до Дикого Пралісу.

Вже поночіло, коли Ондатр дістався узлісся і, ні на мить не завагавшись, ступив до лісу. Він ішов і весь час роззирався: чи не побачить де, бува, сліди Кротової присутності? То тут, то там з нір витикалися злісні морди, та, коли бачили безстрашного звіра з пістолетами та важкою палицею в руці, відразу ж ховалися назад. Свист і шерехтіння, яке лунало скрізь, коли Ондатр

зайшов до лісу, вщухло, а а там і зовсім затихло, і в лісі запала цілковита тиша. Ондатр сміливо йшов лісом, прямуючи до найвіддаленіших закутків. Оглянувши всі стежки і нічого на них не знайшовши, він став ретельно озирати лісовий ґрунт, шукаючи слідів свого друга, і весь час голосно гукав:

— Кротел!.. Кротел!.. Кротел! Агов!.. Це я — старий Ондатр!..

Годину, а може, й більше, блукав він Диким Пралісом, терпляче шукаючи друга. Аж ось почув у відповідь віддалений крик. Страшенно здивіювавши, Ондатр кинувся на звук, і, продираючись крізь чимраз густіші сутінки, таки дістався до старого бука з норю у підніжжі, а з тієї нори почувся кволий голос:

— Ондатрику! Невже це справді ти?!

Ондатр заліз до нори і знайшов у ній до краю виснаженого Крота, якого досі били дрижаки.

— Ох, Ондатрику! — схлипував Кріт. — Як мені було страшно, ти навіть не уявляєш!

— Я все прекрасно уявляю, — запевнив Ондатр, заспокоюючи друга. — Кроте, ти ж знав, що не варто сюди потикатися. Я сто разів тебе застерігав. Ті, хто живе на березі, ніколи не ходять сюди одинцем. Якщо вже доводиться йти, то йдемо щонайменше парами, і тоді зазвичай усе минає без пригод. Крім того, треба знати купу всякої всячини. Ну, добре, ми це знаємо, а ти?! Що ти збирався тут робити, не знаючи ні фраз, ні знаків із примовляннями, які мали б тебе захистити? Чи, може, ти знаєш, яку рослину слід мати у кишені, які слова повторювати весь час, не кажучи вже про різні штучки та хитрощі? Так, вони нескладні, але їх треба знати! А вони ніколи не завадять, коли ти всього-навсього дрібний звір. Ну, був би ти Борсуком чи Видрою — тоді все інакше.

— А от Жабс, він запросто пройшовся б тут один, правда? — запитав Кріт.

— Жабс? — здивувався Ондатр і від душі розсміявся. — Ні, вже кого-кого, а Жабса сюди ніякими калачами не заманиш.

При звуках безжурного Ондатрового сміху Кріт і собі піднісся духом, а вигляд грізної палиці та блискучих пістолетів остаточно розігнав його страхи.

— Ну, — мовив невдовзі Ондатр, — тепер від мене ні на крок. Поки не стемніло, ходімо додому. Якщо вже десь і зупинятися на нічліг, то тільки не тут. По-перше, зимно.

— Ондатрику, любий, — проквилев нещасний Кріт, — даруй мені, будь ласка, але я просто з ніг падаю, так змучився, і нічого тут не вдієш. Як собі хочеш, а мусиш дати мені трохи часу на відпочинок, щоб я оклигав. Інакше я додому не дійду.

— Ну що ж, відпочивай, — великодушно дозволив Ондатр. — Однаково вже темно хоч в око стрель. Почекаймо, поки зійде місяць.

Кріт зручно вмовстився в сухому листі, випростав лапки і скоро заснув. Сон його був тривожним, бідолаха часто прокидався. Ондатр теж вмовстився так, щоб було зручно й тепло, та терпляче завмер, стискаючи у лапці пістолет.

Коли Кріт прокинувся, як завжди, бадьорий, зі свіжими силами, Ондатр промовив:

— Отже, так! Я гляну, як там надворі, і якщо все буде тихо, ми підемо звідси геть.

Він визирнув зі сховку на вулицю, покрутив туди-сюди головою, і Кріт почув, як він сказав:

— Ого-ого! Оце так справи! Ого-го!

— Що сталося, Ондатрику? — стрепенувся Кріт.

— Випав сніг, — коротко відповів Ондатр. — Точніше, ще падає. Так валить, що будь здоров.

Кріт і собі кинувся до виходу, Ондатр посу-
нувся, і він, виглянувши надвір, побачив зовсім
інший ліс, і ліс цей видався йому страхотливим.
Нори, ями, улоговини, байраки — усі ці пастки
щезали просто на очах, усе застелялося блиску-
чим чарівним килимом, і був цей килим таким
тендітним, так не пасував до грубих лап, які ско-
ро мали стоптати його. Повітря заповнили дріб-
ненькі окрушини, вони холодними пощипуван-
нями пестили щоки, а на білому тлі безмовно
чорніли стовбури дерев.

— Отакі-то справи, і роби з цим що хочеш, —
мовив Ондатр, трохи подумавши. — Я пропоную
вилазити звідси і пробиватися додому. Та от біда,
я не знаю, в який бік іти. Засніжений ліс — це
зовсім інший ліс.

Кріт цілком погодився з Ондатром. Хто б міг
заприсягтися, що навколо них той самий ліс, що
був і до снігу? І все ж таки, обравши напрямок,
який здавався єдино правильним, вони мужньо
і бадьоро рушили в дорогу, підтримуючи один
одного та переконуючи, що в усіх нірках, які
трапляються їм під чорними безмовними дере-
вами, сидять не злюки з Дикого Пралісу, а їхні
старі знайомі, попереду ж розлягається не моно-
тонна біла рівнина з чорними одноманітними
деревами, а добре їм знайомі ямки, нірки та за-
ломисті стежки.

Через годину а, може, й через дві (бо Кріт із Ондатром уже не відчували часу), натомившись, ледь тримаючись на ногах, втративши надію, вони вийшли на широку прогалину, присіли на повалений стовбур перевести подих і стали думати, що робити далі.

Від утоми гуділо все тіло, боліли забиті місця, кілька разів друзі провалювалися в ями і перемкли на хлющ.

Сніг чимраз глибшав, і Кріт із Ондатром ледве волочилися по ньому, дерева більшали й густішали, і всі були схожими одне на друге. Куди не кинь оком, усюди тягнувся ліс, без кінця та без початку, — і виходу з нього не було ніякого.

— Годі тут розсиджуватися, — заявив Ондатр. — Треба зібрати всі сили і щось робити, як не одне, то друге. Такої холоднечі нам не витримати, та й снігу скоро буде стільки, що ми й двох кроків не пройдемо. — Він роззирнувся довкола себе і над чимось замислився. — Слухай, що я подумав, — знову заговорив Ондатр. — Он там у видолинку, бачиш, земля вся в горбках і купинах. Зараз ми зійдемо туди та підшукаємо собі якесь укриття: ямку або нірку з сухим дном, щоб сховатися від снігу й вітру, відпочинемо як слід, а потім підемо далі. Бо інакше ми просто з ніг попадаємо. Та й сніг, може, вщухне, і тоді щось проясниться.

Кріт із Ондатром знову піднялися і стали повільно спускатися до видолинку в надії відшукати там якусь западину чи закут, де було б сухо і де б не дошкуляли пронизливий вітер та хуртовина.

Вони саме обдивлялися одну, на яку показав Ондатр, коли раптом Кріт несподівано спіткнувся, заверещав не своїм голосом і впав ниць.

— О, моя нога! — закричав він. — Я поранив щиколотку! — Кріт сів на сніг і обома лапками схопився за ногу.

— Бідаче! — співчутливо мовив Ондатр. — Не таланить щось тобі сьогодні, так? Покажи-но мені ногу. Ага, — сказав він, стаючи навколішки, щоб краще було видно. — Так і є: ти порізав щиколотку. Зачекай-но, витягну хустину і перев'яжу.

— Мабуть, налетів на гілку чи пеньок, — проквилев Кріт. — І що тепер буде?!

— Лінія порізу надто рівна, — зауважив Ондатр, удруге пильно придивляючись до рани. — Гілкою чи пеньком так зроду-віку не поріжешся. Здається мені, ти напорівся на щось залізне та ще й гостре. Чудасія!

Він трохи подумав, а подумавши, уважно обдивився навколишні горбки та схили.

— Яка різниця, об що я поріжуся? — пропитував Кріт, плутаючи від болю часи. — І так болить, і так болить.

Ондатр акуратно перев'язав хустинкою Кротову ногу і став завзято розривати сніг навколо. Він вгризався у нього, вкопувався, заривався, безперестанно працював усіма чотирма лапками,

а Кротові аж терпець уривався, і час від часу він кричав:

— Ондатрику, ходімо!

І тут несподівано Ондатр закричав:

— Ура!

І ще:

— Ура-а-а-а!

І кволо застрибав по снігу.

— Що ти знайшов, Ондатре? — запитав Крїт, тримаючись за поранену щиколотку.

— А ти піди поглянь! — відказав Ондатр, не перестаючи вистрибувати по снігу.

Крїт накульгуючи підійшов до нього поглянути на знахідку.

— Ну й що, — протягнув він. — Теж мені дивина. Я бачив таке не раз і не два. Річ доволі знайома. Стукальце для дверей. Ну добре, знайшов ти його. То чого б я витанцьовував довкола?

— Невже тобі невтямки, що це означає, ти що, такий нетямущий? — скипів Ондатр.

— Ні, я розумію, що це означає, — відказав Крїт. — Воно означає, що роззява, яких світ не бачив, загубила оце стукальце, що тепер воно лежить посеред Дикого Пралісу, і кожен, хто проходить тут, неодмінно об нього зачепиться. Тільки й усього. Це ж яку голову треба мати на плечах, щоб так зробити!.. Ні, коли я знову буду вдома, то неодмінно поскаржуся на це тому,

хто... тому... одне слово, побачиш сам, я цього не подарую!

— Ой лишенько! Оце так! — Кротова нездогадливість доводила Ондатра до відчаю. — Все, годі сперечатися, а йди сюди та стукай! — Сказавши це, він повернувся до роботи, і знову з-під його лапок на всі боки розлітався сніг.

Кілька хвилин заповзятої праці — й у нагороду за його зусилля з-під снігу показався дуже пошарпаний придверний килимок.

— Ага, що я тобі казав? — не тямлячись від радості, вигукнув Ондатр.

— По-моєму, нічого, — відповів Кріт, бо нічого такого Ондатр йому справді не казав. — По-моєму, — казав він далі, — ти надибав ще на якийсь зужитий непотріб, кимось викинутий геть, і схоже на те, що ти на сьомому небі від щастя. Тому давай, швидше танцюй навколо цього килимка, якщо тобі це так потрібно, і підемо далі, щоб не марнувати більше часу на всяке дрантя. Ми що, з'їсти можемо цей килимок? Чи, може, спати під ним? Чи сядемо на нього верхи та й поїдемо, як на санях, га, гризун ти несамовитий?

— Чи не хочеш ти сказати, — ошелешено вигукнув Ондатр, — що цей килимок ну зовсім нічого тобі не говорить?!

— Саме так, Ондатре, — відрізав Кріт, остаточно втрачаючи терпець. — Гадаю, годі з нас твоїх

дивацтв. Де це бачено, щоб дверний килимок ко- мусь колись щось говорив? Килимки не вміють говорити. Це взагалі не їхня справа. І вони добре знають своє місце.

— Послухай-но, твердолобий, — скипів Ондатр, не на жарт гніваючись на Крота, — може, хоч зараз до тебе дійде! Якщо хочеш ночувати у сухо- му й теплому місці, то ні слова більше, а просто шкрябай — шкрябайся, дряпайся, копай та все обмацуй, особливо там, де купини. Це наш остан- ній шанс!

І він накинувся на снігову кучугуру: спочат- ку обтицяв її палицею, а потім щосили запрацю- вав лапами. Крїт старався від нього не відставати, але не тому, що так було треба, а просто щоб не дратувати друга. Він був переконаний, що в Он- датра — затьмарення розуму.

Якихось десять хвилин наполегливої праці — й Ондатрова палиця лунко вдарилася об щось тверде. Він продовжував працювати далі, і ось цей предмет можна було помацати лапкою. Тоді Ондатр гукнув на підмогу Крота, і вони запрацю- вали удвох, допоки перед ошелешеним і нездога- дливим Кротом в усій красі не постали резуль- тати їхньої роботи.

Там, де була снігова кучугура, виявилися доб- ротні дверцята темно-зеленого кольору. Збоку від дверей кріпився металевий дзвоник, а під ним,

на невеличкій мідній пластинці, при світлі місяця можна було прочитати напис, ретельно вигравіюваний кутастими прописними літерами: "М-р БОРСУК".

Кріт так здивувався, що поточився назад і нав-
знак упав на сніг.

— Ондатре! — вигукнув він у пориві щирого
каяття, — ти — просто диво! Не більше й не
менше. І куди тільки мої очі дивилися? Що б ти
не робив, ти завжди чиниш мудро: коли я впав
і порізав собі щиколотку, твій чудесний розум
сягнув далі, ніж мій, і з'ясував, що я поранився
об дверне стукальце. Ти став його шукати і таки
знайшов. Та чи спинився ти на цьому? Ні!
Комусь, може, вистачило б і цього, та тільки не
тобі. Твій розум працював безперестанку.
“Дай-но тільки знайду дверний килимок, —
кажеш ти собі самому, — і тоді моє припущення
буде доведено!” І ти, звичайно ж, віднайшов цей
килимок. Який розум! Я переконаний, ти знай-
деш геть усе, що тільки захочеш. “Отже, —
кажеш ти тоді, — тут мають бути двері, я вже їх
можу уявити. Тепер залишається тільки роз-
шукати їх!” Знаєш, я читав у книжках про щось
подібне, але в житті з таким ніколи не стикав-
ся. Ондатре, ти мав би жити серед тих, хто гід-
но тебе оцінив би. Бо ти просто марнуєш свій
дар серед мені подібних. Ех, мені б твою го-
лову...

— Наразі у тебе є своя, — бездеремонно урвав
його Ондатр, — і ти, либонь, так і збираєшся про-
сидіти на снігу цілу ніч, правлячи теревені. Ану

вставай, берися за шнурок до дзвінка і смикай щосили, а я буду гупати в двері!..

Й Ондатр загамселив палицею по дверях, а Кріт несамовито смикав за шнурок, тягнув його на повну силу, повисав на ньому так, що ноги від землі відривалися. У відповідь долинали ледь чути, приглушене дзеленькання дзвоника.

МІСТЕР БОРСУК

Кріт із Ондатром терпляче чекали, тупцяючи по снігу, щоб не замерзнути, і чекали, як їм здалося, таки довгенько. Аж ось нарешті за дверима повільно зачовгали, наближаючись, чийсь кроки. Кріт висловив припущення, що власник домівки взутий у хатні пантофлі зі стертими п'ятами, причому пантофлі йому завеликі. Треба

віддати належне його проникливості, бо так і виявилось.

Потім зарипів дверний засув, і двері прочинилися на кілька дюймів, якраз настільки, щоб стало видно гостру морду та пару очиць, які сонно кліпали.

— Атож, я так і знав, — насторожено промовив хрипкий голос. — Мені це вже починає набридати. Ну й кого принесло цього разу, та ще й такої ночі? Ану кажіть!

— Борсуче, любий, — заблагав Ондатр, — будь другом, пусти нас. Це ж я, Ондатр. Зі мною мій друг Кріт, ми заблукали у снігу.

— Отакої! — вигукнув Борсук, і в голосі його не було й сліду невдоволення. — Мій любий старий друже! Звичайно, заходьте, заходьте. Ви б загубились тут, і на тому й грець! Оце так! Заблукати у снігу! Та ще й де, у Дикому Пралісі! І о такій пізній годині! Давайте, заходьте.

Кріт із Ондатром навперейми кинулися всередину, а коли двері за ними зачинилися, їм обом немов гора з плечей звалилася.

Борсук, у довгій нічній сорочці, у пантофлях, які справді стерлися на п'ятах, із плескати́м підсвічником у руці, вже, мабуть, лаштувався до сну, коли до нього прибилися негадані гості. Він поблажливо оглянув обох і потріпав по загрівках.

— Що робить така дрібнота о такій порі у лісі? — запитав він тоном старшого брата. — Не інакше, як Ондатр знову повернувся до своїх авантюр. Ну все, ходімо, ходімо на кухню. Там на вас чекає теплий камін, смачна вечеря, ну й все таке інше.

І Борсук, тримаючи в руках свічку, зачовгав у напрямку кухні. Крім із Ондатром тупцяли за ним, підштурхуючи один одного в якомусь радісному передчутті. Вони йшли довгим, темним і, якщо відверто, страх яким захаращеним коридором, за яким починалося щось широке та схоже на залу. Уважно вдивившись у морок цієї зали, можна було розібрати, що від неї на всі боки розбігаються такі ж коридори — довгі, вузькі, загадкові та нескінченні. А ще у залі були двері — міцні, дубові, добротні на вигляд. Борсук відчинив одні з них — і вони опинилися на кухні, де було тепло та яскраво палало вогнище каміна.

Кухонна підлога була вимощена червоною, дуже потертою цеглою, у широкій пащі каміна горіли дрова, а ліворуч і праворуч від каміна знаходилися затишні закутки, де було тепло й не гуляли протяги. Обабіч каміна стояло двійко крісел із високими спинками. Крісла ці, розвернуті до вогнища, ніби закликали присутніх присісти та розпочати задушевну бесіду. Посеред кухні містився довгий стіл — звичайні дошки, покладені

на козли, — а по обидва боки від нього стояли лави. На одному кінці столу, де було відсунуте крісло, лишилися рештки Борсукової трапези — простої, але ситної. З полиць мисника, що стояв на протилежному боці, весело дивилися ряди чистісіньких тарілок, а на поперечинах висіли шинки, в'язки сушених трав, сітки з цибулею, кошики з яйцями. Кухня ця з однаковим успіхом могла би правити і за розважальну залу, де звияжні лицарі святкують гучні перемоги, і за шинок, у якому піснями та веселощами святкують обжинки натруджені жнивварі, і за затишну кімнату, де збираються двійко-трійко невибагливих друзів, сідають, кому як краще, вмощуються зручніше, їдять, курять і гомонять задля власного задоволення. Червона підлога моргала закіптюженої стелі, весело презиралися дубові крісла, заяложені до блиску, тарелі в миснику бешкетливо зиркали на полицю з каструлями, а поверх цього розмаїття витанцьовували веселі відблиски вогню.

Посадивши Ондатра і Крота біля вогню обсихати, добросердий Борсук загадав їм зняти мокрий одяг і взуття, приніс халати та пантофлі, потім промив щиколотку Крота теплою водою, заклеїв її пластирем, і нога його стала як новенька. Нарешті вони сиділи, випроставши ноги, у теплі та світлі, а за їхніми спинами, де накривалося на

стіл, багатообіцяюче брязкали миски. Звірятам, які пізнали негоду і для яких усе вже було позаду, здавалося, що від холодного й неходженого Дикого Пралісу, в якому вони були ще не так давно, їх відділяють милі й милі, а всі його страхи та жахи — всього лише напівзабутий сон.

Коли Кріт з Ондатром уже просохли, Борсук, який ще розставляв наїдки, гукнув їх за стіл. Вони були голодними, як вовки, та коли побачили перед собою накритий стіл, то наче розгубилися, не знаючи, з чого почати. Всі страви мали апетитний вигляд, і якщо почати з якоїсь однієї, то чи погодяться інші чекати, поки в тебе з'явиться нагода приділити увагу і їм? Продовження розмови було відкладено на потім, і Кріт із Ондатром тільки й робили, що жували. Тиша ця тривала досить довго. Та зрештою вона була порушена, і звірі знову повернулися до бесіди, якщо можна назвати бесідою балаканину з напханим ротом. Проте Борсук не вважав це ознакою поганого виховання, так само він дивився і на лікті, покладені на стіл, і на звичку перебивати співрозмовника. Він був відлюдником і самотником та вважав, що подібні дрібнички просто не варті уваги. (Авжеж, ми знаємо, що Борсук помилявся, не можна так дивитися на речі, бо це ніяка не дрібничка, щоправда, пояснювати, чому це саме так, — справа довга й невдячна.) Господар сидів у кріслі

на чільному місці за столом, Кріт і Ондатр оповідали йому свої пригоди, а він їх слухав та час від часу розуміюче кивав головою. Він не ахав, не охав, навіть жодного разу не мовив: “Казав же я вам!” чи “От і я завжди так кажу!”, не повчав, що слід було робити, а чого не слід. Дуже скоро Кріт перейнявся глибокою симпатією до Борсука.

Коли вони нарешті закінчили вечеряти, і Кріт із Ондатром остаточно впевнилися в тому, що ні холод, ні голод їм уже не загрожують, що всі страхи та тривоги залишилися за порогом, звірята сіли кружка біля тліючого жару в каміні та думали про те, яке це щастя — сидіти тут, коли надворі глупа ніч, а ти чудово повечеряв і нікуди не біжиш. Вони посиділи ще трохи, погомоніли про те, про се, а потім щирий Борсук запитав:

— Ну, друзі мої, а тепер викладайте, що новенького у вас. Як поживає старий Жабс?

— Все гірше й гірше, — сумно промовив Ондатр, а Кріт, що розвалився в кріслі біля вогнища, задерши ноги вище голови, і взагалі став чорний, як туча. — Ще одна аварія з його вини, минулого тижня. Серйозна аварія. Розумієш, Жабс свято вірить, що сидіти за кермом має він і тільки він, а їздити ж не вміє. Питається, чому б не найняти вмілого, серйозного водія, що знає свою справу, дати йому пристойну зарплатню, довірити йому

машину і жити та горя не знати? Та де там!.. Він вважає себе вродженим водієм, а в самого здібностей до водіння — повний нуль! Ось де корінь його негараздів.

— І багато їх було у Жабса? — похмуро запитав Борсук.

— Автомобілів чи аварій? — не зрозумів Ондатр. — Втім, у випадку з нашим Жабсом — це одне й те ж. Сьома вже. А попередні... У нього є каретний сарай, знаєш? Так от, цей сарай уже вщерть напханий, так, саме напханий уламками його автомобілів, і найбільший з цих уламків не більший за твій спальний ковпак! І так усі шість попередніх машин, якщо їх іще можна називати машинами.

— Тричі лежав у лікарні, — додав Кріт, — а що вже штрафів заплатив, згадати страшно!

— Та якби все цим вичерпувалося, — не закривав рота Ондатр. — Так, Жабс багатий, це ні для кого не секрет. Але ж він далеко не мільйонер. І шофер з нього ніякий, і правила руху не для нього писані. Рано чи пізно він або вб'ється, або зубожіє. Борсуче! Якщо ми йому друзі, то повинні щось із цим зробити.

Борсук глибоко замислився.

— Послухай-но, що я скажу! — сказав він на-решті суворим голосом. — Сподіваюся, ти розумієш, що зараз я нічим не можу зарадити?

Кріт і Ондатр цілком погодилися з ним, зрозумівши, що він мав на увазі. Як велить лісовий етикет, упродовж зимової сплячки нікому не варто діяти героїчно, рішуче чи просто визначено. Природа більше схожа на сонне царство, а дехто й справді спить. Хто більше, хто менше, але всі

відчувають над собою владу зими, звірі спочивають від шалених днів і ночей, коли всі м'язи — напружені, а відчуття — на межі.

— Дуже добре! — мовив Борсук. — Та щойно минає сонцестояння і коротшають ночі, як на світанні або перед ним відчувається підйом сил, ноги самі несуть невідь-куди — і тебе охоплює жага дії. Ну, ви мене розумієте?!

Кріт із Ондатром серйозно кивнули. Вони справді розуміли Борсука!

— Так от, — продовжував Борсук, — ось тоді ми — себто я, ти і наш друг Кріт — як слід візьмемося за Жабса. Ми не потерпимо його коників! Він таки повернеться до тями, хай навіть доведеться повертати його силоміць. Він стане розважливим Жабсом. Ми... Ондатре, та ти же спиші!..

— Ні! — смикнувся Ондатр і прокинувся.

— Коли ми повечеряли, він уже засинав двічі або тричі, — пояснив Кріт, посміюючись. Сам він почувався досить жваво, ба навіть бадьоро, але чому, не знав. Та звісно ж, річ була у тому, що він, як і слід було чекати, і від природи, і за вихованням був мешканцем підземелля, і дух Борсукової оселі цілком його влаштовував. Кріт почувався тут, немов у себе вдома, тоді як на Ондатра, який і ночував, не відриваючись від річки (бо вікна його спальні виходили на річку,

де постійно гуляли вітри), цей дух наганяв зажуру та дрімоту.

— Ну що ж, я бачу, час усім по ліжках, — мовив Борсук, встаючи та беручи плесканий підсвічник. — Ходіть за мною, я покажу вам ваші спальні. — Зранку спіть, скільки захочете — сніданок будь-коли до ваших послуг!

І він провів Крота з Ондатром до довгої кімнати, яка скидалася водночас і на спальню, і на горище. Борсукові припаси на зиму, які були щедро розкидані по всьому помешканню, займали добру половину кімнати. Проте величезні купи яблук, ріпи та картоплі, повні кошики горіхів та кварта меду аж ніяк не зменшували привабливості двох невеличких білих ліжечок, які займали вільний простір. Від цього вони не виглядали менш м'якими та закличними, і постіль на них, нехай і груба, була чистенькою та приємно пахла лавандою. За якихось півхвилини Кріт та Ондатр скинули одяг і з невимовною насолодою пірнули поміж простирадел.

Вони сповна скористалися гостинністю добродушного Борсука і вранці наступного дня зішли до сніданку дуже пізно. Коли друзі спустилися донизу, на кухні яскраво палав камін, а за столом сиділо двоє малих їжачат, наминаючи з дерев'яних мисок вівсянку. Щойно Кріт з Ондатром переступили кухонний поріг,

як їжачата відклали ложки, схопилися на ноги і ввічливо вклонилися.

— Сидіть, сидіть, не вставайте, — мовив Ондатр поблажливо, — їжте свою кашу. Ви звідки, молоді люди? Не інакше, як заблукали у снігу, так?

— Так, сер, саме так, — ввічливо відказав старший з їжачків. — От я й малий Біллі, ми шукали дорогу до школи... Яка б погода не стояла надворі, мама ніколи не дозволяє нам пропускати уроки... Ну й звісно ж, сер, ми заблукали, а Біллі тут ще перелякався, взяв та й заплакав, страшко малий. І тут ми надибали двері містера Борсука й наважилися постукати, сер, бо ж містер Борсук, це всякий знає, всім добрякам добряк...

— Розумію, — мугикнув Ондатр, відрізаючи собі від шинки пару скибочок, а Кріт тим часом поклав у каструльку кілька яєць. — Яка погода надворі? І не треба раз за разом вставляти "сер", — додав він.

— Ой, погода просто жахлива, сер, снігу страх скільки! — відповів їжачок. — Сьогодні нам із вами на вулиці робити нічого.

— А де містер Борсук? — запитав Кріт, тримаючи над вогнем кавник.

— Господар пішли до себе в кабінет, сер, — відповів їжачок, — і ще вони казали, що весь

ранок будуть страшенно зайняті, і, що б там не сталося, щоб ніхто їх не тривожив.

Мабуть, немає потреби казати, що всі присутні чудово зрозуміли, що це означає. Як уже було сказано, коли шість місяців на рік живеш у шаленому ритмі, то решту шість, можна сказати, спиш, і не станеш же ти раз по разу перепрошувати за свою дрімливість, коли до тебе хтось прийшов або коли у тебе повно справ. Весь час вибачатися — справа нудна. Кріт із Ондатром чудово розуміли, що Борсук, добре поснідавши, усамітнився в кабінеті, прилаштувався в одному кріслі, ноги поклав на інше, накинув на очі червону ситцеву хустинку й віддався звичній для цієї пори року “справі”.

Гучно задзеленчав дзвоник при вході, й Ондатр, який, перемастившись маслом, готував собі грінку, послав Біллі, меншого їжачка, поглянути, хто прийшов. У передпокої хтось довго тупав, а коли Біллі повернувся, за ним ішов Видра, який відразу ж накинувся на Ондатра з обіймами та сердечними вітаннями.

— Таж тихіше ти! — прошамкав Ондатр із повним ротом.

— Ну, як я й казав — ось вони, рідненькі, — весело вигукнув Видра. — Приходжу я вранці на річку, а там усі метушаться, мов підпалені. Ондатра, бачте, цілу ніч не було вдома — і Кріт

кудись запропастився — не інакше, кажуть, сталася біда. А тут ще й сліди ваші, як на лихо, снігом замело. Але ж я знаю, якщо хто влипне у халепу, найрадше він іде до Борсука, або ж Борсук про нього щось дізнається, і я відразу взяв та пішов сюди, по снігу, через Дикий Пралісі! О, яка це насолода — ступати по снігу і бачити між чорними деревами багряне вранішнє сонце! Уявіть, ви йдете, навколо тиша, і раптом — бух! — із гілки звалюється ціла кучугура снігу, а ти підстрибуєш від несподіванки і думаєш, куди б його подітися. За ніч на рівному місці вирости снігові замки, снігові печери, мости зі снігу, тераси, вали... Так і хочеться забути про все на світі й годинами бавитися з ними. То тут, то там — понівечене купами снігу гілля, по якому вистрибують малинівки, як завжди жваво, гінко, неначе це вони його потрощили. А вгорі, у високому сірому небі, потягся нерівний клин диких гусей, над деревами закружляли кілька граків, зробили пару кіл та полетіли до себе додому. І ні душі навколо: нема з ким словом перекинутися, спитати, що нового. Десь на половині шляху зустрівся мені кролик, він сидів на пеньку і чистив лапками свою нехитру мордочку. А скільки я страху нагнав на нього, коли підкрався ззаду непомітно і поклав йому на плече важку лапу! Щоб витягнути з боягуза хоч кілька

слів, довелося пару разів стукнути його по голові. Врешті він розповів мені, що минулої ночі хтось із вухастої братії бачив у лісі Крота. Кролик розказав, що в норах теревенили про Кротові негаразди, про те, як він заблукав у Дикому Пралісі, а “вони” вискакували з нір, бігли за Кротом та зводили його на манівці. “І ви нічого не зробили? — питаю в нього. — Ну, з розумом у вас не густо, це правда, але ж вас сотні та сотні, усі вгодовані, гладкі та здорові нівроку, і ваших нірок тут сила-силенна. Невже не могли прихистити його в себе, щоб він тут не блудив і не лякався? Невже не могли хоча б запропонувати дах над головою?” А він мені й каже: “Нас це не обходить. Чому це ми мали щось робити?” Ну, я ще раз його стукнув і дав спокій. Бо що з такого візьмеш? Хай там як, я щось таки вже знав, а якби мені зустрілися ще ті “вони”, я знав би ще більше, а може, і провчив би їх.

— І ти... зовсім... не боявся? — запитав Кріт, і всі вчорашні страхи ожили при згадці про Дикий Праліс.

— Боявся? — засміявся Видра, блиснувши великими білими зубами. — Нехай боїться той, хто схоче заподіяти мені щось лихе. Слухай, Кроте, будь другом, підсмаж мені шинки. Я такий голоднечий, а ще треба з Ондатром поговорити. Сто літ його не бачив.

Кріт, добра душа, відкрояв кілька скибок шинки та послав їжачків підсмажити їх на вогні, а сам повернувся до сніданку. Видра ж з Ондатром, зійшовшись майже лоб у лоб, захоплено гомоніли про якісь свої річкові справи, а що цих справ завжди багато, то й розмові тій не було кінця-краю, як не буває кінця-краю мінливому плинові річкових вод.

Вони спорожнили одну тарілку шинки та вже послали по іншу, коли до кухні, позіхаючи та потираючи сонні очі, увійшов Борсук. Спокійно, просто, як завжди, він привітався з усіма присутніми, не обминувши увагою нікого і в кожного щось запитавши.

— По-моєму, скоро обід, — сказав він, звертаючись до Видри, — може, залишишся, складеш нам компанію? Сьогодні така холоднеча, та й ти, мабуть, помираєш від голоду.

— Залишуся із задоволенням! — відповів Видра і підморгнув Кротові. — Як побачу цих молоденьких ненажер, що наминають смажену шинку, то просто помираю з голоду.

Їжачки, які вже виголодніли після вівсянки та біганини з шинкою, боязко глянули на містера Борсука, але нічого не сказали.

— Ну, молодь, мені здається, вам час рушати додому, до матінки, — лагідно промовив Борсук. — Я когось пошлю, нехай покаже вам дорогу.

Бо як не потрапите додому, присягаюся, вам ніякого обіду не захочеться.

Він дав їжачкам по шестипенсовику, поплескав по головах, і вони пішли, шанобливо киваючи своїми картузиками та раз по раз торкаючись до козирків.

Невдовзі всі знову зібралися за обіднім столом. Кріт сидів поряд із Борсуком, Ондатр із Видрою досі були по самі вуха зайняті річковими плітками, і він скористався нагодою завести мову про те, як затишно і спокійно йому в Борсуковій оселі.

— Коли ти під землею, — говорив Кріт, — то точно знаєш, де ти і як ти. Нічого й нікого не боїшся, сам собі господар, не треба прислухатися ні до чиїх порад, і цілком байдуже, що казатимуть інші. Угорі, над землею, завжди щось коїть-ся, але тебе це зовсім не обходить, у тебе своє життя. А коли хочеться нагору, ти йдеш нагору, і стільки там усього чекає!..

Борсук аж засяяв, почувши таку розмову.

— Я думаю точнісінько так само, — зізнався він. — Ну де ще знайдеш спокій, тишу та мир, як не під землею. Захочеться чогось більшого, ну, скажімо, більше місця, простору — не біда. Покопай, порийся — і маєш! А як домівка починає видаватися завеликою, ти просто перекриваєш кілька переходів — і все! Ніяких тобі будівельників,

ніяких тобі крамарів, ніяких охочих давати поради, пхати носа за паркан, а найголовніша вигода — незалежність від погоди. Візьмімо нашого Ондатра. Варто річці у повінь піднятися на пару футів, як йому доводиться пакувати валізи те переїжджати до найманих кімнат. Незручно, далеко, я вже мовчу про шкуродерні ціни. Або Жабс. Нічого не скажеш, Жабс-хол — найкращий дім в окрузі, але ж це тільки дім! Ану як пожежа, куди тоді подітися Жабсові? Чи поздуває черепицю, чи просядуть або потріскаються стіни, чи повипадають шиби? Тоді куди? Чи навіть просто буде протяг у кімнатах — я ж терпіти не можу протягів, — куди тоді діватися? Ні, просто гуляти по землі чи шукати поживу — це ще так-сяк, та рано чи пізно треба повертатися під землю — іншої домівки я не визнаю.

Кріт охоче погодився з Борсуком, і між ними виникла взаємна глибока симпатія.

— Коли ми пообідаємо, — пообіцяв він Кротові, — я покажу тобі весь дім. Думаю, ти гідно його оціниш. Я ще не бачив, щоб хтось розумівся на домобудівництві так, як ти.

По обіді, коли Видра з Ондатром усілися в камінному закуті і гаряче засперечалися про річкових вугрів, Борсук засвітив ліхтаря і, як обіцяв, повів Крота оглядати помешкання. Проминувши передпокій, вони рушили одним із головних

коридорів, і мерехтливе сяйво ліхтаря і ліворуч, і праворуч вихоплювало з темряви великі та маленькі зали, одні — завбільшки з шафу, інші — такі ж широкі та розкішні, як їдальня у Жабсхолі. Від коридору під прямим кутом відгалужувався вузький прохід, що виводив до іншого коридору, точнісінько такого ж, як цей. Кріт був просто ошелешений цими розмірами, просторістю, незліченними відгалуженнями та нескінченними тьмяними переходами, масивними склепіннями ущерть наповнених комор, каменем, з якого все це було муроване, колонами, арками та кам'яною плиткою.

— Борсуче, друже, — мовив він нарешті. — Коли і як ти збудував таку велич? Просто в голові не вкладається!

— А нічого й не треба вкладати, — по-простому відповів Борсук, — бо збудував цей дім не я. Вся моя заслуга тільки в тому, що я розчистив коридори та зали, причому рівно настільки, наскільки мені було треба. А взагалі, їх тут ще видно-невидимо. Здається, ти мене не розумієш. Добре, поясню. Багато-багато років тому на місці, де стоїть зараз Дикий Праліс, у часи, коли не тільки цих дерев — ще навіть памолоді їхньої не було, — тут стояло місто, і жили в ньому, як ти розумієш, люди. Вони жили просто тут, де ми з тобою стоїмо та розмовляємо, гуляли, бесідували,

спали та робили купу інших справ. Вони розводили коней і святкували урочисті події, рушали звідси на війну та їздили на торги. То були могутні люди, великі багатії та видатні будівничі. Весь час, поки тут жили, вони щось будували, бо вірили, що місто стоятиме вічно.

— І що з ними сталося? — запитав Кріт.

— Та хто його знає? — махнув лапою Борсук. — Люди приходять, оселяються, живуть, досягають свого розквіту, будуються, а потім зникають. Так у них заведено. А ми як жили, так і живемо. Мені казали, що борсуки водились тут задовго до появи цього міста. І зараз вони живуть тут, як і раніше. Ми не люди, ми можемо зникати, але ненадовго, бо терплячі і вміємо чекати, тому й повертаємося назад. Так завжди було, є і буде.

— Ну добре, вони зникли, ті люди, і що було далі? — поцікавився Кріт.

— Коли люди зникли, — продовжував Борсук, — до справи взялися сильні вітри та зливи — рік за роком вони вершили свою справу, невідворотно, невідступно. Хтозна, може й ми, борсуки, також приклали свою лапу? Будівлі руйнувалися, осідали, з кожним роком нижче й нижче, доки зовсім не щезли з видноколу. А місце, де вони стояли, засіялось насінням, насіння вибилось у памолодь, із памолоді вирости дерева, а папороть

із ожиною допомогли їм приховати останні сліди. Зотлівало опале листя, весняні струмки наносили сюди пісок і землю, які вкривали все, і через якийсь час ця земля знов була готова нас зустріти, тож ми переселилися назад. Там, на поверхні, весь час відбувалося одне й те саме: звірі приходили сюди, роздивлялися, що до чого, і коли їм тут подобалося, залишалися жити, будувалися, плодилися, одним словом, процвітали. Їх не цікавила минувшина — не до неї, коли весь час про щось клопочешся. Купин і горбків у цих краях не бракує, та й нір більш як досить, та хто сказав, що це погано? Майбутнє звірів також не цікавить — яке їм діло до того, що колись тут знову можуть з'явитися люди, на якийсь час? А вони таки можуть з'явитися. Сьогодні Дикий Праліс — рідна домівка для різної звірини, і гарної, і поганої, і такої, про яку я не хочу нічого казати. Втім, обійдемося без імен. Усе живе для чогось створене. Та ти, гадаю, і без мене знаєш, хто до чого вдатний.

— Еге, — кивнув Кріт і ледь здригнувся.

— Ну, ну, — заспокоїв Крота Борсук, поплескуючи його по плечу, — то все від того, що ти зустрівся з ними вперше. А так, то не такі вони вже й погані. Місця вистачить усім. А завтра я скажу, що ти мій друг, і ти гулятимеш цим лісом, як у себе вдома. Всі мої друзі ходять там, де

забажають, а якщо це комусь не сподобається...
Що ж, нехай звертається до мене.

Коли вони повернулися на кухню, Ондатр місця собі не знаходив, бігаючи з кутка в кутки. Його гнітила атмосфера підземелля, вона його дратувала, і починало ввижатися, що якщо він не повернеться до річки, то вона кудись зникне. Він був уже одягнутий та з пістолетами за поясом.

— Кроте, ходім, — промовив він із тривогою в голосі, щойно Кріт із Борсуком повернулися до кухні. — Треба йти, поки не засутиєно. Ти ж не хочеш знову почувати в Дикому Пралісі.

— Все буде гаразд, мій малий друже, — запевнив його Видра. — Я йду з вами, а я тут кожну стежку із зав'язаними очима впізнаю. Чи, може, треба буде дати комусь по шиї, то ви сміливо можете покластися на мене.

— А й справді, Ондатре, чого тут хвилюватися, — заспокійливо додав Борсук. — Мої тунелі тягнуться далі, ніж ти собі думаєш, а ще у мене є кілька підземних ходів, які розходяться у різних напрямках, і, хоч я не дуже патякаю про це перед першим-ліпшим, будь-який із них доведе тебе до краю Дикого Пралісу. Коли настане час іти, саме по такому ходу ви й рушайте. А поки що вгамуйтеся та присядь.

Але Ондатр і чути ні про що не хотів, він мав просто зараз піти до своєї річки, тож Борсукові

довелося знову взяти ліхтаря й повести друзів вогким тунелем із застояним повітрям, який зміївся то ліворуч, то праворуч, то вгору, то вниз, то тягнучись під склепінням, то вгризаючись у твердий камінь. Тунель здавався довгим, не одну милю завдовжки. Та ось показався його кінець, крізь підлісок замерехтіло світло, і Борсук, квапливо попрощавшись із друзями, випхав їх назовні, вихід із підземелля замаскував, як міг, плющем, хмизом, опалим листям, та й зник під землею.

Вони стояли на самісінькому краю Дикого Пралісу. Позаду залишалася дивна й незбагненна мішанина з каменю, ожини та коріння дерев, а попереду розлягалися тихі просторі поля, оточені рядами живоплоту, який чорнів проти снігу, ген-ген удаліні іскрилася давня знайома річка, а в небі висіло низьке й багряне зимове сонце. Видра, що знав тут усі ходи-виходи, впевнено повів Крота й Ондатра навпростець до далекого переступня. Там вони затримались на хвильку, обернулися назад і побачили суцільну стіну Дикого Пралісу — густого, похмурого, непривітного, сірого в білому обрамленні. А потім дружно, наче за командою, всі троє розвернулися і швидкою ходою рушили додому, де грів камін і все було до болю знайоме, де витанцьовували на стінах відблиски вогню, а за вікнами лунали бадьорі голоси, де текла річка, яку вони знали не перший

день і якій беззастережно довіряли, в якому б гуморі вона не перебувала, річка, що ніколи й нічим їх не лякала.

Кріт поспішав, аж спотикався, а його уява малювала мить, коли він знову буде вдома, в оточенні

речей знайомих і улюблених, і ще ніколи він не розумів так чітко, що його стихія — це поля, живопліт, борозни від плуга, пасовища, на яких він частенько бував, стежки, де зі сходом сонця все завмирало, доглянуті садки. Незгоди, протистояння, невпинна боротьба з Природою — все це було не для нього. Ні, Кротові цілком вистачить мудрості не полишати цих милих місцин, тісно переплетених із його долею, у яких також були свої пригоди, і тих пригод йому вистачило би на все життя.

МИЛИЙ ДІМ

*П*ло кошарі, збившись купою та напирючи на жердини загорожі, широко роздуваючи вузькі ніздрі та тупцяючи тоненькими ніжками, позакидавши голови назад і наповнюючи морозне повітря над оборою легенькою парою, гасали вівці, а двоє друзів, перебуваючи у доброму гуморі та невпинно про щось теревенячи, поспішали

додому. Вони поверталися через поля та луки, а позаду в них був цілий день, проведений у товаристві Видри: вони полювали та лазили розлогими косогорами, де брали свій початок невеличкі струмки, які вливались у річку. Тепер довкола стелилися тіні короткого зимового дня, а шлях попереду ще був чималий. Навмання проминаючи ниву, друзі почули овече мекання й пішли на нього, а повернувши від кошари вбік, натрапили на второвану стежинку. Іти по ній було набагато легше, крім того, щось усередині підказувало, що поки що їм по дорозі зі стежинкою, нашіптувало, що якщо вони підуть по ній, то скоро будуть удома.

— Здається, ми йдемо в село, — дещо вагаючись, промовив Кріт і стиснув крок. І справді, вузька стежинка перебігала в ширшу, потім розходилася до путівця, а тепер вони стояли посеред рівненької шосейної дороги. Звірі не дуже люблять з'являтися в селах, і їхні шляхи, якими би второваними вони не були, завжди пролягають одинцем, обминаючи всі церкви, пошти та забігайлівки.

— Та не переймайся так! — вигукнув Ондатр. — Узимку о цій годині всі сидять у затишку й теплі, зібравшись біля камінів: і чоловіки, і жінки з дітьми, і навіть їхні пси з котами та інша звірина. Тож ми, нічим не ризикуючи,

спокійно проминемо село. Крім того, можна буде зазирнути до вікна й побачити, чим вони там займаються.

Темніє в середині грудня швидко, і поки вони, нечутно ступаючи по першому пухкому снігу, наблизилися до села, його вже огортала темна ніч. Обабіч вулиці підсліпувато блимали жовтаві прямокутники вікон, випускаючи у надвірну темінь світло ламп. На більшості низеньких вікон штор не було, і знадвору добре було видно, як селяни в будинках або сидять за чаєм, або займаються роботою, або просто теревеняють, сміючись та активно жестикулюючи, і всі вони були наділені отою невимушеністю, про яку навіть видатним акторам нерідко залишається тільки мріяти, — невимушеністю людей, які не знають, що за ними хтось спостерігає. Отак пересуваючись від однієї сцени до іншої, двійко наших глядачів, яким ще було йти та йти додому, дивилися, як господар погладжує kota, як обережно підіймають і несуть на ліжку сонну дитину, як чоловік, солодко потягнувшись, починає вибивати об край димучого поліна свою люльку. Аж ось Кріт підійшов до одного заштореного віконця, де в ніч дивилися не декорації, а біла пустка, і в ньому з непереборною силою стало оживати відчуття домівки й того невеличкого світу, який оточений стінами і в якому можна забути про велике й бурхливе

довкілля. Упритул до білої фіранки висіла клітка з пташкою, у клітці чітко вимальовувалися кожен прутик, кожне сидальце — геть усе, аж до вчорашньої цукрової грудки, що вже втратила форму. На середньому сидальці, начубившись, сиділа мешканка клітки, і вона здавалося такою близькою, що тільки руку простягни — і відчуєш пальцями її пір'я. У цьому театрі тіней можна було навіть розрізнити чітко окреслені краї розпушених пір'їнок.

Подорожні бачили, як сонна пташка тривожно здригнулася, прокинулася, тоді стрепенулася і підняла голову. Видно було, як вона через силу позіхає, розтуляючи крихітного дзьобика, озиратється та знов ховає голову у пір'ї, як поступово нерухоміють розпушені пір'їнки. А потім дунув у потилицю крижаний вітер, защипала морозяна сльота — і звірята повернулися до реальності. Знову занили померзлі пальці, загуділи натомлені ноги та нагадав про себе неблизький шлях додому.

Та ось нарешті село залишилося позаду, ряд хатинок різко урвався, й, опинившись по інший бік дороги, Ондатр і Кріт знову відчули в нічній темряві приємний запах поля. Зусиллям волі вони примусили себе зробити останній кидок, отой кидок, за яким на них чекала домівка, кидок, який, ми знаємо, збігається з закінченням

дороги, за яким подеколи чекає рипіння засувки, грайливе полум'я каміна, десятки знайомих предметів, які вітають нас, немов подорожніх, що після тривалої відсутності повертаються з-за далеких морів. Друзі мовчали і вперто йшли вперед, і кожен думав про своє. Кріт майже всю дорогу думав про вечерю, бо в чорнильній пільмі все, що він бачив, здавалося йому чужим і незнайомим, крім того, він просто слухняно брів за Ондатром, цілком поклавшись на його чуття, тож про що йому було ще думати? Ондатр же, як завжди, ступав попереду, опутивши плечі та прикипівши поглядом до прямого, як стріла, сірого шляху попереду себе. Тож не дивно, що йому було не до Крота, а коли він нарешті почув, як той його гукає, то підскочив, як ужалений.

Люди давно вже втратили колишню гостроту відчуттів, і ми не маємо навіть відповідних слів, якими можна було б описати повсякденне спілкування тварин із довкіллям. Ми можемо сказати “слух” або “нюх”, але хіба це слово зможе передати всі трелі, високі й низькі, з вурканням чи без, серед дня або ночі, ті звуки, що кличуть чи застерігають, підбурюють чи відганяють. І от один із таких таємних, чарівних погуків почув Кріт із підземних глибин, а почувши, дрібно затремтів усім своїм тілом, настільки знайоме було

відчуття. Він зупинився, як укопаний, повів носом туди-сюди, намагаючись упіймати невловимий слід, що витав у повітрі, вражаючи його до глибини душі. Аж ось наступної миті Кріт знову його вловив, і цього разу слідом за відчуттям на нього ринула ціла злива спогадів.

Дім! Ось що все це означало, ось що вабило до себе, ось що пестило його, бринячи у повітрі. Неначе чийсь невидимі руки підштовхували, тягнули його в один і той же бік! Еге, та він же, мабуть, зовсім близько, його старенький дім, дім, який він поспіхом колись покинув того дня, коли познайомився з річкою, і до якого більше не вертався! І тепер дім розсилав своїх гінців та глашатаїв, щоб ті привернули до нього Кротову увагу, щоб повернули блудного сина до рідних пенатів. Від того погожого ранку, коли він рушив назустріч весні, Кріт дуже рідко згадував свою домівку, поглинутий новим життям, його принадами та несподіванками, яскравими та заворожуючими враженнями. І тепер, коли накопилися спогади, він чітко, наче намальованим, бачив у пільмі свій дім! Ну й що, що він обшарпаний, тісний, і має мало меблів? Це ж його дім, він власноруч зробив його, до нього так радісно було вертатися після насиченого дня! І дім радів йому, не варто навіть сумніватися, він сумував за Кротом, чекав його повернення, і зараз намагався донести це до нього,

може, трохи жалісно, з докором, але без гіркоти і злості. Сумно зітхаючи, дім просто хотів нагадати Кротові: я тут, неподалік, і досі чекаю на тебе!

Заклик цей був зрозумілий, зміст його — очевидний. Кріт має просто зараз відгукнутися на нього та піти додому.

— Ондатрику, зачекай! — гукнув він, аж знемагаючи від радісного хвилювання. — Ходімо назад! Ну ж бо!

— Кроте, ми йдемо далі! — бадьоро відповідав Ондатр, не стишуючи кроку.

— Ондатрику, будь ласка, спинися! — заблагав нещасний Кріт, відчуваючи душевні муки. — Ти нічого не розумієш! Тут мій дім, мій старий дім! Я відчув його присутність, і він десь тут поряд, під самим носом. Я просто не можу не піти до нього, не можу, не можу! Ох, Ондатрику, таж повернися! Будь ласка, ну будь ласка, повернися!

Поки Кріт говорив це, Ондатр пройшов чималу відстань і вже не міг до пуття розібрати, що той йому кричить, не кажучи вже про розпачливі нотки в голосі Крота. Крім того, всі його думки були поглинуті погодою, бо якимось чуття підказувало Ондатрові, що дуже скоро може повалити сніг.

— Кротику, повір мені, ми не можемо втрачати ні секунди! — прокричав він у відповідь. — Хай

що ти там знайшов, прийдім по нього завтра. А зараз я спинитися не можу, бо надто пізно, і знов збирається на сніг, і тоді я за дорогу не поручуся! Кроте, мені потрібен твій нюх, ходи скоріше сюди, не лови гав! — І, не чекаючи відповіді, Ондатр без вагань рушив далі.

Бідолашний Кріт стояв серед дороги сам-один, серце його краялося на шматки, а до горла —

все ближче та ближче — підступав болісний клубок. Кріт відчував: ще трохи — і клубок цей вирветься назовні несамовитим плачем. Та його відданість другові з честю витримала цю тортуру. У Крота навіть гадки не виникло покинути Ондатра самого. А запахи старого дому вабили, шепотіли, благали, а коли це не допомогло, перейшли на наказовий тон. І Кріт наважився позбутися їхніх чар. Через силу, розриваючи струни свого серця, він похилив голову та покірливо побрів за Ондатром, а слабенькі запахи дому тягнулися за його носом, докоряли за черствість, забудькуватість і за нового друга.

Він ледве-ледве наздогнав Ондатра, який навіть гадки не мав про Кротову драму і відразу заговорив про те, чим вони займаються, повернувшись додому, про те, як весело палатиме камін у вітальні, і про те, що краще було б з'їсти на вечерю. Він говорив і навіть не звернув уваги на те, що Кріт весь час мовчить і взагалі якийсь пригнічений. І вже коли вони пройшли чималий шмат та вийшли до пеньків на краєчку гаю, що ріс уздовж дороги, Ондатр зупинився і лагідно зауважив:

— Слухай, Кроте, давній друже, та ти ж геть вибився з сил. Ти не маєш сил навіть ворухити язиком, і ноги тягнеш так, ніби вони зі свинцю. Давай присядемо на хвилю та перепочинемо.

Снігопаду поки що немає, а найважче вже позаду.

Кріт приречено кивнув, присів на пеньок і спробував узяти себе в руки, бо відчував: ще трохи, і всі його почуття вирвуться назовні. Але ридання, яким він стільки часу давав раду, здаватися не хотіли ніяк. Вони підступали все ближче та ближче, загрожуючи вибухнути на всю силу, і щойно він придушував один спазм, як накочувався другий, ще сильніший і настирніший, а потім третій, четвертий, і так без кінця. Кінець кінцем Кроту набридло опиратися, і він розридався, не шкодуючи сліз, бо розумів, що все скінчилося, він знову загубив свій дім, навіть не встигнувши його знайти.

Ондатр оніміло спостерігав за своїм другом, не розуміючи причин його горя. Нарешті, повернувшись до тьми, він промовив дуже тихо та співчутливо:

— Що сталося, старий? Та поясни мені, що скоїлося, у чому річ. Я можу зарадити твоєму горю?

Кріт сидів і навіть слова вимовити не міг, так душили ридання, одне за другим вихоплюючись із грудей. Вони не те що говорити — дихати заважали.

— Я розумію, це стара, нічим не примітна халупа, — нарешті проказав він крізь сльози, — куди їй до твоєї затишної оселі... чи шикарного

Жабсового маєтку... чи неосяжної домівки Борсука... і все ж таки, це мій дім... мій любий дім... а я його покинув... і забув його геть-чисто... і тут я знову чую його запах... дорогою, коли я... коли я гукав тебе, Ондатрику, а ти мене не чув... і тут усе наринувало на мене... і знову захотілося додому!.. О, горе мені, горел!.. І коли ти, Ондатрику, не обернувся... мені довелося проминути свій дім, який мене так вабив... я думав, серце моє не витримає... А ми ж могли піти туди і глянути на нього... він був так близенько... але ти не хотів повертати назад, Ондатрику... ти не хотів повертатися! О, горе мені, горел!..

Від цих спогадів Крота накрило новою хвилю жалю, він знов заходився ридати і вже не міг сказати ні слова.

Ондатр дивився на Крота, мовчав та лиш погладжував його по плечі. Невдовзі він похмуро зауважив:

— Тепер я розумію! Яка ж я все-таки свиня! Свиня свинею! Всім свиням свиня!

Він почекав, поки нестримні Кротові ридання трохи вщухнуть, а ридання перейдуть на часте шморгання, крізь яке вже майже не прохоплювався плач, тоді підвівся і сказав:

— Ну що, старий, тепер нам справді краще йти! — і повернув назад тією дорогою, по якій вони з такими труднощами йшли.

— Куди це ти — гик! — Ондатрику — гик! — ідеш? — прокричав Кріт у сльозах і занепокоєно закрутив головою.

— Треба ж відшукати твій дім, старий, — спокійно мовив Ондатр, — тож краще ходи зі мною, бо твій чутливий ніс у такій справі не завадить.

— Егей, Ондатрику, не йди, повернися! — закричав Кріт, зриваючись на ноги та поспішаючи за другом. — Кажу тобі, не роби цього! Ніч на носі, та й темно, хоч в око стрель, а тюпати далеченько, і сніг от-от піде! Ти... ти тільки не подумай, що це я так побиваюся... просто так вийшло, не дуже гарно з мого боку! Подумай про свою річку, про вечерю!..

— Нікуди вони не подінуться — ні річка, ні вечеря! — запевнив його Ондатр. — Кажу тобі, треба знайти те місце, хоч би я навіть блукав усю ніч. Тож не вішай носа, старий, ось тобі моя рука, і скоро ми знов будемо там.

Кріт сопів, просився, упирався, але Ондатр таки потягнув його за собою, безперестанку розважаючи жартами, дотепами, анекдотами, щоб підняти його дух і трохи вкоротити нелегку дорогу. Коли вони, на його думку, дійшли до того місця, де Кріт “затримався”, він суворо сказав:

— Усе, годі балакати. До справи! Потягни носом і скажи, що ти про це думаєш.

Вони пройшли ще трохи, не кажучи ні слова, і раптом Ондатр відчув через Кротову лапу, яку досі стискав у своїй, щось схоже на легеньке поколювання. Він висмикнув свою лапку, спинився і завмер, перетворившись на суцільний слух.

Хтось подавав сигнали!

Кріт на хвильку завмер нерухомо, і його заде-ртий догори ніс легенько ворухився, щось виню-хуючи у повітрі.

Коротенький ривок уперед... ні, не туди... знов заворухився ніс... ще ривок, і — повільно, але впевнено — він рушив уперед.

Ондатр, у край розхвилювавшись, ішов за Кро-том як прив'язаний, а той, неначе сновида, пере-тнув пересохлий рівчак, проліз крізь живопліт і, далі покладаючись на своє чуття, пішов чистим полем, а над ними слабо мерехтіли зірки.

Аж раптом він кудись пірнув без попереджен-ня, але Ондатр був наготові й собі подався за Кротом у нору, до якої безпомилково вів його ніс.

У тунелі було тісно й парко, тхнуло землею, і Ондатрові здалося, що минула ціла вічність, перш ніж він дістався кінця і зміг випростатися, потяг-нутися та обтрусити землю. Кріт креснув сірни-ком, і при його світлі Ондатр побачив, що вони стоять посеред просторого приміщення, охайно

підметеного й посипаного пісочком, а перед ними — невеличкі вхідні дверцята, біля яких збоку, над самісіньким дзвінковим шнурком готичними літерами написано: “Кротовий тупик”.

Кріт зняв із цвяшка на стіні ліхтаря, засвітив, і Ондатр, роззирнувшись навколо, побачив, що вони стоять посеред місця, схожого на передній двір. З одного боку від дверей стояла садова лавка, з іншого — газонокосарка, бо Кріт, який терпіти не міг безладу вдома, слідкував за тим, щоб інші звірі не прокладали нірок на його території, що неодмінно закінчувалися купками викопаної землі. На стінах висіли плетені горщики з папороттю упереміш із полічками, на яких стояли гіпсові статуетки Гарібальді та інших героїв Італії, інфанта Самуїла та королеви Вікторії. З одного боку двору простягався кегельбан, уставлений з боків лавками та столиками з круглими відбитками, як дві краплі води схожими на відбитки від пивних кухлів. Посередині знаходився невеличкий, обкладений мушлями круглий ставочок із золотими рибками. Із самісінької середини озера стирчало чудернацьке підвищення, також обсажене мушлями й увінчане великою скляною посрібленою кулею, в якій усе відбивалося, як у кривому дзеркалі, що неймовірно потішало кожного, хто це бачив.

Кріт аж засяяв, побачивши ці дорогі його серцю предмети. Він спішно пропустив Ондатра в двері, засвітив лампу в залі та швидким поглядом окинув стареньку оселю. Геть усе в ній було вкрите густим шаром пилюки, а вигляд давно покинутого й занедбаного дому, до того ж тісного, крихітного та дуже небагатого, наганяв страшну нудьгу, і Кріт, затуливши обличчя руками, впав у крісло.

— Ех, Ондатрику, — розпачливо плакав він, — і навіщо тільки я це зробив? Для чого я привів тебе до цієї вбогої, холодної, тісної халабуди, та ще й у таку ніч, коли ти вже спокійно міг би сидіти в домі над річкою та відігрівати біля каміна закоцюблі лапи!

Ондатр не зважав на ці самоприниження впереміш зі скорботою. Натомість він походжав туди-сюди, відчиняв двері за дверима, обдивлявся кімнати, мисники, запалював лампи, свічки й наставляв їх усюди, де тільки можна було.

— Яка мила хатинка! — кричав він бадьоро. — Така ловкенька! Така продумана! Куди не сунься, все на своєму місці! Чудове місце для нічлігу. Але спочатку нам треба як слід його прогріти. Вогнем займаюся сам — я знаю, як це робиться. О, а це вітальня? Яка краса! Ти сам додумався зробити ніші для ліжок? Прекрасно! Зачекай, я принесу дровець, вугілля, а ти, Кроте, візьми ганчірку, в кухонному столі, в шухляді, там є, і трохи обмахни пилюку. Давай, старий, не спи!

Дивлячись на невтомного Ондатра, Кріт і собі заметушився по дому, заходився витирати пилюку з підлоги, з меблів, з речей. Ондатр же бігав туди-сюди, носячи дрова, вугілля, а потім розпалив вогонь, який, заревівши, став дертися до комина. Розпаливши, він гукнув Кротові, щоб той прийшов погрітися, але Кріт чомусь знову впав

у зажуру: він знеможено опустився на канапу, сповна віддавшись чорному розпачеві, і затулив мордочку ганчіркою.

— Ондатре, — простогнав Кріт, — а як твоя вечеря? Бідний друже, ти ж замерз, зголоднів, утомився. А я нічого, навіть крихти не можу тобі запропонувати!

— Ну чому ти відразу впадаєш у розпач?! — докірливо мовив Ондатр. — От щойно в тебе на кухні, на буфеті, я на власні очі бачив консервного ножа. Будь-хто зрозуміє, що це означає. А означає це, що десь неподалік від нього мали б бути консерви. Встань, візьми себе в руки й ходімо шукати.

І вони пішли на пошуки консервів, обнишпорили всі шафи та переглянули всі шухляди. Пошуки дали такі результати: банка сардин, пачка капітанських бісквітів, майже повнісінька, і німецькі сосиски у сріблястій фользі. Не так щоб дуже, але краще, ніж нічого.

— Вистачить на цілий бенкет! — мовив Ондатр, накриваючи на стіл. — Є в мене кілька знайомих звірят, так от, вони б вух своїх не пошкодували, аби сидіти зараз тут і вечеряти з нами!

— Немає хліба! — заквилив Кріт. — І масла теж немає, і ще...

— І ще паштету з гусячої печінки, і шампанського! — продовжив, усміхаючись, Ондатр. — О, десь я таке вже бачив!.. Що то за дверцята в кінці

коридору? Авжеж, твоя комора! Чого тільки не знайдеш у цьому домі! Зачекай трішки...

Ондатр зник у коморі й невдовзі повернувся, трохи запопашений, але тримаючи в кожній лапі по пляшці пива і ще по одній — під пахвами.

— Кроте, ти нагадуєш мені старця, який любить потурати своїм слабкостям і ні в чому собі не відмовляє, — пожартував Ондатр. — Це найвеселіша оселя з усіх, де мені доводилося бувати. Слухай, а звідки в тебе такі гравюри? З ними твій

дім дуже ошатний, слово честі. Не дивно, що ти його так любиш. Ану розкажи, як тобі це все вдалося?

І поки Ондатр метушився, зносячи на стіл тарілки, ножі, виделки та гірчицю, яку він замішав у яєчній підставці, Кріт, поволі вивільняючись від недавніх переживань, почав розповідати — спочатку трохи скуто, та згодом усе вільніше й вільніше, — як планувалося оце, як замислювалося оте, а он те, як дар небесний, дісталось у спадщину від тітки, а ген оте просто вдало трапилось під руку, а ще щось було куплене за безцінь, а ще на щось доводилося відкладати гроші та рахувати кожен пенс, у чомусь доводилося собі й відмовляти. Кінець кінцем він остаточно піднісся духом, йому захотілося обійти всі свої речі, пригорнути їх, а потім узяти лампу, щоб Ондатр побачив їх в усій красі, а потім говорити про них, говорити й говорити, не згадуючи про вечерю, якої вже давно хотілося зголоднілим мандрівникам. Ондатрові вже кишки марша грали, але він тримався як умів, на все серйозно кивав, слухаючи Крота, уважно все роздивлявся, морщив чоло і, коли йому пропонували щось оглянути, вставляв лише “Чудово!” чи “Прекрасно!”.

Нарешті Ондатрові вдалося заманити Крота до столу, він із серйозним виглядом узявся за відкривачку, і тут несподівано ззовні долинув

звук, схожий на човгання маленьких ніжок по гравію, та приглушені звуки тоненьких голосків, серед яких можна було вирізнити уривки фраз:

— Так, стали всі рядочком... Томмі, підійми ліхтаря трохи вище... спершу прочистили горло... щоб ніхто не кашляв, коли я скажу “три, чотири!”... де малий Біллі?.. егей, ходи, всі на тебе чекають...

— Що таке? — запитав Ондатр, кладучи консервного ножа.

— По-моєму, це миші-полівки, — не без гордості відповів Кріт. — Вони завжди ходять о такій порі тутешньою округою і співають хорали. В них тут ціла громада. Ці мишки ніколи мене не минають, приходять до Кротового тупика вже в самому кінці. Я пою їх чимось тепленьким, а коли є чим, то й годую. Коли їх чую, завжди пригадую старі добрі часи.

— Ану подивимося! — закричав Ондатр, схопився з місця та побіг до дверей.

Двері відчинилися, і перед очима постало чудове, зворушливе видовище. У дворі, освітленому підсліпуватим ліхтарним ріжком, півколом, тупцяючи ніжками, щоб зігритися, та поховавши лапки у кишені, стояло вісім-десять мишенят-полівок у червоних плетених шарфиках. Вони нерішуче зиркали одне на одного яскравими блискучими

очима, тихенько хихотіли, шморгали та раз за разом утирались рукавами своїх пальтечок. Коли двері відчинилися, один із тих, що були старшими, з ліхтарем у лапці, сказав: “І-і-і — три-чотири!” — і тоненькі мишачі голоски заспівали старовинний хорал, один із тих хоралів, які складали їхні предки у скutih морозами полях з озиною чи в засніжених закутах біля комина, а потім передали своїм нащадкам, щоб ті співали їх на Різдво під освітленими вікнами.

Хорал

Хуга, і холод, і ніч надворі,
Гей, відчиніть дiтворі,
Хай не лякає вас сніг нагорі,
Дайте зігрітися в вашій норі —
Радості вам в вашій хаті!

Зимно надворі, і сльота, і сніг,
Ми вже не чуємо ніг,
Шлях наш далеко-далеко пробіг,
Мишок маленьких пустіть на поріг —
Будьте щасливі й багаті!

Скоро годинники північ проб'ють,
Мишки ідуть та ідуть,
Зірка різдвяна покликкала в путь,
Щастя і радість у серці ростуть —
Збудуться мрії крилаті!

Йосиф по снігу з Марією брів,
Зірку над стайнею взрів,
Став їм притулком простісінький хлів,
Син народився, як час підоспів,
Сходить пора благодаті!

“Хто найраніше царя привітав?” —
Янгол небесний спитав.

“Вівці з ягнятами!” — хтось відказав.
Янгол всміхнувся і ласку послав
Кожній вівці та ягнятї!

Ось хорал закінчився, на мить запала тиша,
і мишенята, сором'язливо усміхаючись, стали
крадькома презиратися. Над землею линув мелодійний перегук далеких дзвонів, які весело та лунко виводили свою пісню.

— Гарно заколядували, дітки! — від усього серця вигукнув Ондатр. — А тепер заходьте, зігрійтеся біля каміна та перехопіть чогось гарячого!

— Так-так, мишки, заходьте, — вигукнув розчулений Кріт. — Ну чисто тобі старі добрі часи! Зачиняйте двері, заходьте і сідайте ближче до вогню. Зачекайте трохи, поки ми... Ох, Ондатре! — розпачливо вигукнув він, упав на стілець, і на очі йому набігли сльози. — Що ж ми з тобою творимо? Нам же немає їх чим пригостити!

— Доручи це мені, — анітрохи не знітившись, сказав Ондатр. — Гей, хлопче з ліхтарем! Ходи сюди. Я маю тобі щось сказати. Скажи-но мені, в таку темінь тут іще працюють якісь магазини?

— Авжеж, чого б їм не працювати, — шанобливо відповіло мишеня. — Узимку наші крамниці працюють цілодобово.

— Тоді слухай! — сказав Ондатр. — Береш ліхтаря і скоренько приносиш мені...

Тут він стишив голос, і до Крота вже долинали тільки уривки його фраз: "...та дивися, щоб свіже!.. ні, вистачить і фунту... дивися, щоб від Багінса, інших можеш не приносити... ні, тільки найкраще... якщо не знайдеш там, пошукай ще десь... так, звичайно, тільки домашнє, ніяких консервів... давай, одна нога тут, друга там!" Нарешті дзенькнули монетки, пересипаючись із однієї лапки до другої, мишенятко отримало величезного продуктового кошика і, схопивши ліхтаря, побігло з нори.

Інші мишки всілися рядочком на лавці біля палаючого каміна та, погойдуючи ніжками, з насолодою відчували, як відходять від морозу їхні закоцюблі тільця. Тим часом Кріт, щоб чимось їх розважити, спробував зав'язати розмову, а коли це не вийшло, переключився на мишачий родовід і змусив кожне мишеня нагадати імена численних братів та сестричок. Ті були ще надто маленькими, щоб ходити з колядками цьогоріч,

але вже наступного року батьки неодмінно мали б їм це дозволити.

Тим часом Ондатр діловито розглядав етикетку на пивній пляшці.

— По-моєму, це “Старий Бертон”, — мовив він із явним задоволенням. — Молодець, Кроте! Саме те! Зараз ми зробимо теплого елю! Ти усе швиденько підготуй, а я поки що повідкриваю пляшки.

Невдовзі всі потрібні складники були змішані, налиті у металевий ківш, а ківш поставлений на вогонь, і дуже скоро мишенята, кашляючи та переводячи дух (бо ковтнути розігрітий ель справа не така вже й проста), втирали сльози з очей та весело сміялися, і вже ніхто не думав про мороз, що дошкуляв їм усе життя.

— Вони ще вистави дають, оті дітлахи, — розповідав Ондатрові Кріт. — Самі все придумують, а потім розігрують. І дуже гарно виходить! Минулого року показали нам чудову історію про хлопця-полівку, якого спіймав пірат-варвар і продав на галеру. Та хлопець той утік, а коли повернувся додому, його наречена вже пішла у монастир. Ага, ось ти! Здається, ти грав тоді в тій виставі. Ну ж бо, встань і прочитай нам щось.

Мишеня, до якого звертався Кріт, зіп'ялося на ноги, нерішуче захихотіло, обвело поглядом кімнату — і не сказало ні слова. Інші мишенята намагалися його підбадьорити, Кріт благав, просив, щоб той нічого не боявся, а Ондатр навіть

узяв малога за плечі та потрусив. Проте ніщо не могло перемогти його страху перед публікою. Всі метушилися навколо нього, немов гребці біля утопленика, рятуючи згідно з приписами Королівського гуманітарного товариства, коли раптом клацнула засувка, відчинилися двері, і до нори, ледве переставляючи ноги під вагою кошика, зайшло мишеня з ліхтарем.

Розмови про ймовірні театральні імпровізації припинилися відразу, щойно було викладено на стіл вміст цього кошика — цілком реальний і вельми солідний. Ондатр узяв на себе керівництво справою, і всі або чимось займалися, або щось шукали. Через кілька хвилин стіл було накрито, і на якусь мить Кротові навіть здалося, що все це йому просто сниться. Ще зовсім недавно на столі було хоч покотись, а тепер він був рясно заставлений усякою смакотю. Не зволікаючи, всі відразу ж узялися до трапези, і мишачі мордочки аж світилися від щастя. Кріт, який просто гинув від голоду, й собі взявся за їжу, що з'явилася в такий чудесний спосіб, і думав, як усе-таки добре, що він повернувся додому. Вони їли, згадували старі часи, а мишенята переказували йому останні чутки та як могли відповідали на нескінченні запитання. Ондатр, навпаки, майже не говорив, проте ревно стежив, щоб ніхто не залишився обділеним, а Кріт щоб собі теревенив і нічим не переймався.

Натрапезувавшись, мишки почали прощатися, безперервно дякуючи і сиплячи найкращими побажаннями на наступний рік, та й пішли додому, несучи маленьким братикам і сестричкам, котрі чекали вдома, повні кишені гостинців. Коли зачинилися двері і все вщухло, Кріт підкинув дровець у камін, вони попідсували стільці ближче до вогню, вихилили на ніч по скляночці теплого елю і стали обговорювати минулий день, такий багатий на події. Урешті-решт Ондатр, широко позіхнув і сказав:

— Кроте, друже, я просто валюся з ніг. Сказати, що я сонний — нічого не сказати! Це твое ліжко з отого боку? Гаразд, тоді я вкладаюся тут. Ну що за мила хатина! Все тут таке зручне!

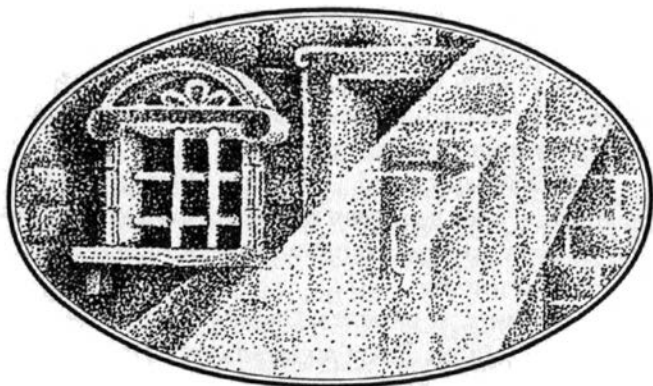
Він видерся на ліжко, закутався в ковдри, і його враз загорнула дрімота, як жатка загортає ячмінь.

Зморений Кріт теж не мав нічого проти сну і з радістю та невимовною насолодою зронив свою голову на подушку. Та, перш ніж заплющити очі, він ще трохи поблукав поглядом по старій кімнатці, що виглядала такою затишною при світлі від камінного вогнища, яке то вигравало, то застигало на милих серцю предметах, котрі, як виявилось, були продовженням його самого і, не тримаючи образи, вітали повернення блудного власника. Саме такий настрої намагався пробудити в ньому чуйний Ондатр. Кріт добре розумів

невибагливість свого помешкання, ба навіть його простоту, та, незважаючи на це, воно чимало важило для нього, а найціннішим у домі було те, що для Крота він — як для корабля порт. Ні, він і гадки не мав зрікатися всіх переваг нового життя, забувши і про сонце, і про небо, і про все те, що вони йому давали, та безвилазно жити під землею. Горішній світ просто не дав би йому цього зробити, він вабив Крота до себе, навіть коли той був під землею, тож Кріт розумів, що не варто відмовлятися від досягнутих вершин. Та все одно приємно було думати, що йому завжди є куди повернутися, що є на світі місце, яке належить йому і тільки йому, що там є милі його серцю предмети, які завжди радо вітатимуть його повернення.

МІСТЕР ЖАБС

Стояв сонячний ранок, один із тих яскравих ранків, які бувають на початку літа. Річка вже давно повернулася до звичних берегів та поновила плавний рух, палюче сонце неначе повиманювало з землі все зелене, кущисте, шипасте і тягло до себе, наче на прив'язках. Кріт із Ондатром прокинулись удосвіта і займалися лаштуванням

човна та всім іншим, без чого неможливе відкриття навігаційного сезону: щось підфарбовували, щось лакували, лагодили весла, шукали багри, які кудись поділися, і робили купу інших справ. Потім, наловивши в річці риби, готували сніданок, і весь час гаряче сперечалися про плани на сьогоднішній день. Аж тут хтось несподівано й сильно грюкнув у двері.

— Хай йому грець! — скипів Ондатр від несподіванки, з ніг до голови вимастившись яйцем. — Кроте, будь другом, якщо ти вже поїв, виглянь, хто там прийшов.

Кріт пішов, а за мить Ондатр почув, як він здивовано зойкає. Двері до вітальні розчинилися, і Кріт поважно сповістив:

— Містер Борсук!

Мабуть, щось велике в лісі здохло, коли Борсук сам, власною персоною, заявився до Крота (та й взагалі до будь-кого). Якщо комусь конче треба було бачити Борсука, йому не залишалося нічого іншого, як просто вистежити цього звіра, що зазвичай тихенько вештався під живоплотами від ранку до ночі, або ж іти до нього додому, в неходжені нетрі Дикого Пралісу, на що не кожен міг відважитись.

Борсук важкенькою ходою пройшов у кімнату і застиг, якимось аж надто серйозно вступившись у друзів. Ондатр як зронив яєчну ложечку

на скатертину, то так і завмер із роззявленим ротом.

— Година настала! — нарешті, як ніколи урочисто, заговорив Борсук.

— Що за година така? — насторожився Ондатр і про всяк випадок зиркнув на годинник над каміном.

— Ти б краще спитав — чия година, — промовив Борсук. — Жабсова година, чия ж іще! Година містера Жабса! Казав я, що візьмуся за нього, хай тільки скінчиться зима, от я за нього й беруся, причому сьогодні ж!

— Ага, Жабсова година! — захоплено закричав Кріт. — Ура! Здається, вже пригадую! Ми будемо робити з нього розумного Жабса!

— Чому саме сьогодні зранку? — казав Борсук, сідаючи у крісло. — Тому, що вчора від однієї надійної особи я дізнався, що до Жабс-холу приїде ще один новий і надзвичайно потужний автомобіль — на огляд. І, може, саме зараз містер Жабс натягує на себе оту дивакувато-дурнувату амуніцію, якою так дорожить і яка перетворює його з пристойного (відносно пристойного) містера Жабса на казна-що, бо при зустрічі з ним у кожного порядного звіра починається істерика. Діяти треба негайно, бо потім буде пізно. Ви просто зараз ідете зі мною до Жабс-холу, і ми врятуємо бідаку Жабса.

— Оце діло! — закричав Ондатр і схопився на ноги. — Ми врятуємо цього невдаху! Ми наведемо його на істинний шлях! Він стане найправильнішим Жабсом, відколи ми його знаємо!

І під Борсуковим проводом вони подалися здійснювати благородну місію. Коли кілька звірів ідуть кудись разом, вони рухаються низкою, один за одним, і це набагато правильніше, ніж розсипатися по всій дорозі, бо в разі несподіванки чи небезпеки ні допомогти, ні бодай просто підтримати одне одного немає ніякої змоги.

Звірі підійшли до під'їзної алейки Жабс-холу і, як і застерігав Борсук, побачили перед будинком новенький, аж блискучий, автомобіль велетенських розмірів та яскраво-червоного кольору (улюблений Жабсів колір). Щойно вони наблизилися до дверей, як ті різко розчинилися, і по сходах, натягаючи на лапи водійські краги, поважно спустився містер Жабс, на якому були захисні окуляри, кепі, гетри та довжелезне пальто.

— Кого я бачу! Поспішайте, панове, поспішайте! — радісно закричав він, узрівши старих друзів. — Ви дуже вчасно, щоб поїхати зі мною у веселу... розвеселу... веселу...

Він помітив незворушні, повні рішучості обличчя друзів, які стояли та мовчали, і його вітальні нотки стали згасати, допоки не зникли

зовсім, тож щиросерде запрошення урвалося на півслові.

Борсук не вагаючись ступив на сходи.

— Заведіть його всередину, — твердим тоном наказав він своїм супутникам. Потім, поки запахали в двері Жабса, що відчайдушно борюкався та обурено кричав, він звернувся до шофера, під наглядом якого перебував новий автомобіль: — Боюся, сьогодні містерові Жабсу буде не до машини. В нього змінилися плани. Автомобіль йому більше не знадобиться. І я просив би вас поставитися до цього рішення як до остаточного. Далі можете не чекати. — Із цими словами він слідом за друзями зайшов у дім і зачинив за собою двері.

— Отак! — звернувся він до Жабса, коли всі четверо були всередині Жабс-холу. — А тепер передусім зніми цей клоунський костюм!

— Нізащо! — з небаченою пихою відповів Жабс. — Як розуміти вашу нахабну витівку? Я вимагаю пояснень, і то негайно!

— Ну, — не став церемонитися Борсук, — Кроте, Ондатре, роздягніть нашого друга.

Жабс згадав усі лихі слова, брикався, наче навіжений, і щоб узятися до справи, його довелося повалити на долівку. Тоді Ондатр всівся зверху, а Кріт річ по речі стягнув із Жабса всю шоферську амуніцію. Після цього Жабса знов поставили

на ноги. Коли всі обладунки було знято, від його бравати не залишилося й сліду. Тепер це був простий, звичайний Жабс, а не Гроза Доріг, він дурнувато хихотів і всім по черзі зазиравав у вічі, немов чогось благав. Нарешті до нього начебто дійшло, що тут коїться.

— Знаєш, Жабсе, — суворим тоном пояснював Борсук, — це мало статися, раніше чи пізніше. Ти чхав на всі наші застереження, марнував батьківську спадщину, крім того, через тебе, через твою божевільну їзду, через твої аварії

та скандали з поліцією про нас, тобто звірів, по всій окрузі піде погана слава. Ніхто не зазіхає на твою свободу, але ми не дозволяємо своїм друзям виставлятися на посміховисько через край. А ти свою міру вже перебрав. Загалом ти дуже непоганий звір, і я не хотів би вдаватися до грубощів. Я ще раз спробую повернути тебе до тям. Зараз підеш зі мною до курильної кімнати, де я висвітлю деякі факти щодо твоєї персони, а після того подивимось, який Жабс вийде з неї: такий самий, як заходив, чи дещо інший.

Із цими словами він міцно взяв Жабса за лапу, завів до курильної кімнати і зачинив за собою двері.

— Щось не дуже я на це сподіваюся, — недовірливо мовив Ондатр. — Чим-чим, а словами Жабса ніколи не зцілити. Та й сказати він тобі що завгодно може.

Вони зручніше всілися у кріслах і стали терпляче чекати.

З-за причинених дверей було чути, як довго й безперервно бубонить Борсук, і голос його, за всіма правилами красномовства, то наростав, то стихав. Через якийсь час його повчання були перервані глибокими риданнями, що, мабуть, виривалися з Жабсових грудей: він славився добрим серцем і надмірною сентиментальністю,

а зараз ще й легко ставав на будь-яку точку зору.

Десь за годину без чверті двері розчинилися, і на порозі з'явився Борсук, рішуче ведучи за лапу Жабса, чорного, як туча.

Його шкіра звисала безвільними складками, ноги важко сунулися по землі, а щоки були мокрими від рясних сліз, спричинених проникливими словами Борсука.

— Присядь-но Жабсе, — лагідно мовив Борсук і вказав на стілець. — Друзі мої, — сказав він, — із радістю сповіщаю вас, що Жабс нарешті зрозумів хибність своїх дій. Він щиро кається в негідній поведінці, якою грішив іще вчора, і обіцяє раз і назавжди покласти край автомобільному хобі. У чому урочисто й запрягся переді мною.

— Чудова новина, — цілком серйозно зауважив Кріт.

— А й справді, дуже непогана новина, — трохи повагавшись, підтримав друга Ондатр. — Якщо тільки... тільки якщо...

Із цими словами він дуже пильно поглянув на Жабса, і йому здалося, що очі в того, досі скорботні, якось підозріло блиснули.

— Залишилася дрібничка, — вів далі вдоволений Борсук. — Жабсе, я хочу, щоб ти врочисто повторив перед друзями все те, з чим тільки-но

цілком погодився в курилці. Отже, чи визнаєш ти свою провину в тому, що сталося, а також те, що то була просто твоя забаганка?

Запала довга-довга тиша. Жабс став крутити туди-сюди головою, але всі мовчали, чекаючи його відповіді. І він заговорив.

— Ні! — озвався він трохи насуплено, але рішуче. — Ніяка це не забаганка! Це було так добре!..

— Що?! — закричав Борсук, якому наче в душу плюнули. — Ах ти ж ворохобнику віроломний, чи не ти мені щойно казав у курилльній кімнаті...

— Ну, казав, але ж то було в курилльній кімнаті, — помітно дратуючись, визнав Жабс. — А там я міг сказати будь-що. Борсуче, любий, ти так красиво говорив, так зворушливо й переконливо, а твої докази були просто блискучими! Так от, там ти можеш робити зі мною будь-що, і ти прекрасно це розумієш. А після цього я ще трохи подумав, на щось подивився під іншим кутом, і бачу вже, що я ні про що не шкодую, ні в чому не каюся, тому для чого словоблудити й казати, що я шкодую та каюся? Правда ж?

— Отже, — підсумував Борсук, — ти відмовляєшся від обіцянки ніколи більше не сідати за кермо?

— Ще й як відмовляюся! — вже геть розперезався Жабс. — Більше того, я даю слово честі, що

поїду на першому ж автомобілі, який мені трапиться. Біп-біп!

— Ну, що я тобі казав? — повернувся до Крота Ондатр.

— Ну що ж, чудово, — рішучим тоном мовив Борсук, підводячись із крісла. — Якщо ти не піддаєшся на наші вмовляння, доведеться діяти силою. Мені дуже цього не хотілося. Жабсику, ти нерідко запрошував нас — мене, Крота й Ондатра — погостювати у тебе вдома. Ми приймаємо твоє запрошення. А заберемося звідси тільки тоді, коли настановимо тебе на шлях істинний, не раніше. Все, заведіть його на другий поверх і замкніть у спальні. А потім треба буде вирішити кілька питань.

— Жабсе, зрозумій, це для твого ж блага, — лагідно примовляв Ондатр, разом із Кротом тягнувши Жабса, який брикався і звивався, вгору по сходах. — Ти тільки подумай, як буде добре, коли все минеться, коли пройде ота твоя дошкульна одержимість!

— Жабчику, ми пильнуватимемо тебе, як немовля, — мовив Кріт. — І впильнуємо, щоб ти більше не розтринькував даремно грошей, як раніше.

— Так, Жабсе, і більше не буде непорозумінь із полісменами, — додав Ондатр, коли вони вже запихали його до спальні.

— І не лежатимеш тижнями у лікарнях, витримуючи отих медсестер, чуєш, Жабсе? — додав Кріт, повертаючи ключ у дверях.

Вони спустилися вниз, а Жабс, припавши до замкової щілини, кричав їм навздогін прокльони.

— Боюся, це надовго, — промовив, позіхаючи, Борсук, коли всі трое зібралися вирішувати, що робити далі. — Я ще не бачив, щоб Жабс так стояв на своєму. Та хай там як, а маємо довести справу до кінця. Ні на мить не зводити з нього очей! Чергуємо по черзі, доки з Жабса не вивітриться дурман.

І друзі визначили, хто й коли чергує. Усі по черзі, через дві ночі на третю, мали ночувати в Жабсовій кімнаті, а денні години поділили порівну. Спочатку Жабс аж зі шкіри пнувся, щоб дошкулити своїм аж надто турботливим охоронцям. Огорнений черговим нападом буйності, він нахаращував стільці, щоб вийшла така-сяка подоба автомобіля, сам видирався на “сидіння”, припадав до уявного керма і, некліпно дивлячись перед собою, хрипів так, що аж страшно ставало, а потім, у самому розпалі розваги, летів сторч головою і так лежав, розпластавшись серед уламків крісел, і, схоже, був цілком задоволений собою. Та з часом ці несамовиті напади сходили нанівець, і всі намагалися переключити його думки на щось інше. Та Жабса, здається, вже не цікавило ніщо, крім автомобілів, і він ставав чимраз більш понурим та пониклим.

Одного погожого ранку Ондатр, заступаючи на варту, піднявся нагору, щоб змінити Борсука, і побачив, що той уже місця собі не знаходить, так йому хочеться здати пост та розім'яти лапи тривалою прогулянкою по лісу, по своїх норах та віднірках.

— Жабс іще в ліжку, — сказав Борсук Ондатрові, перепинивши його перед дверима. — Лежить і тільки стогне: “Залишіть мене самого!” Від усього відмовляється. Думаю, це ненадовго, тож не бери собі до серця, ну і взагалі. І будь

уважний, Ондатре! Якщо Жабс тихий і слухняний, якщо він удає з себе цяцю-хлопчика, треба бути наготові. Не інакше як щось замислив. Я його як облупленого знаю. А тепер усе, бувай.

— Як здоров'ячко, старий? — бадьоро запитав Ондатр, підступаючи до Жабсового ліжка.

Відповіді довелося чекати кілька хвилин. Аж ось нарешті той заквилив:

— Дякую дуже, люб'язний Ондатрику! Тебе цікавить мій стан, як це мило з твого боку! Але спочатку ти скажи мені, як поживаєте ти і наш любий Кріт?

— У нас усе гаразд, — відказав Ондатр. І, забувши про пильність, бовкнув: — Кріт іде з Борсуком на прогулянку. Будуть десь аж під обід, тож весь ранок ми самі. Ну та нічого, зі мною не занудьгуєш. Ану пострибай, будь молодчинкою. Не лежи похмурим у такий чудовий ранок!

— Ондатрику, дорогенький мій, — промимрив Жабс, — нічого ти не розумієш! Ти кажеш “пострибай”, а мені зараз далеко не до стрибків, ой як далеко! Та ти на мене не зважай. Знаєш, я терпіти не можу завдавати друзям клопотів, єдина надія, що мені уже недовго вас морочити. Як я цього хочу!..

— Знаєш, я б теж цього хотів, — відказав прихильно Ондатр. — Ти таки був нам морокою весь цей час, і приємно чути, що скоро цьому край.

Та ще за такої погоди, те ще на початку навігації! Жабсе, то було просто свинством із твого боку! Я маю на увазі не стільки клопоти, яких ти завдавав, скільки те, що ми через них утрачаємо.

— А по-моєму, ти маєш на увазі саме клопоти, — похмуро відказав Жабс. — Я все розумію. Нема тут нічого неприродного. Тобі набридло упадати коло мене. Я не можу просити тебе, щоб ти й далі щось робив. Так, я справді сама прикрість.

— Що правда, то правда, — відказав Ондатр, — але ж послухай! Заради тебе я готовий стерпіти все на світі, аби лише ти взявся за розум.

— Ондатрику, якби я думав так само, як ти, — проквилев Жабс ледве чутно, — то попросив би тебе — мабуть, востаннє, — чимдуж помчати в село по лікаря, навіть якщо вже й пізно. Та ти не хвилюйся. Тобі це тільки зайвий клопіт, то, може, нехай усе лишається, як є.

— Овва, а навіщо тобі лікар? — запитав Ондатр, підступаючи ближче та пильніше придивляючись до Жабса.

Той і справді якось принишк, обм'як, голос його ослаб, та й тримався він якось дивно.

— Останнім часом ти не міг би не помітити... — стогнав Жабс. — Та ні... навіщо воно тобі здалося? Щось помічати — це тільки зайвий

клопіт. Просто щоб не казав собі завтра: “Ох, і чому я раніше цього не помітив? Чому я пальцем об палець не вдарив?” Та ні, навіщо тобі зайвий клопіт? Не переймайся, не треба. Забудь, що я просив, — і заспокойся.

— Послухай, старий, — озвався Ондатр, помітно занепокоївшись, — ну звісно, я збігаю по лікаря, якщо ти цього хочеш. Але чомусь мені здається, що він тобі не потрібен. Краще поговоримо про щось інше.

— Боюся, друже мій, — усміхнувся сумовито Жабс, — що “поговорити” в моєму випадку навряд чи допоможе, та, зрештою, і лікар тут нічого не вдіє. Хоча потопаючий і за найтоншу соломинку схопиться. До речі, якщо ти вже намірився до лікаря (терпіти не можу, коли через мене клопочуться!), я тут подумав, чи не зайти тобі до нотаріуса? Однаково минатимеш його оселю. Мені так було б зручніше, бо в житті бувають моменти (і мабуть, я не помилюся, сказавши, що зараз і є такий момент), коли доводиться займатися речами не вельми приємними, байдуже, чого це коштує змученій душі!

— Нотаріус!? Йому, мабуть, і справді непереливки! — сказав сам собі наляканий Ондатр, кулею вилітаючи з кімнати та, втім, не забувши замкнути за собою двері.

Вийшовши з дому, він зупинився і задумався. Кріт із Борсуком далеко, радитися нема з ким.

— Краще перестрахуватися, — поміркувавши, вирішив він. — Я знаю, що й раніше Жабс уже вважав себе невиліковно хворим, не маючи на те ніяких підстав. Але наскільки я пригадую, про нотаріуса він іще не говорив! Якщо нічого страшного в нього не виявиться, лікар просто скаже, що він старий осел, а це його підбадьорить. Отже, яка-не-яка, а користь. То краще підіграти Жабсові й піти по лікаря, це недовго.

І він поспішив у село по лікаря.

Тим часом Жабс відразу, як тільки у дверях повернувся ключ, легенько зіскочив з ліжка і, пританцьовуючи від нетерплячки, стежив через вікно за Ондатром, поки той не зник з алейки. Потім, від душі розсміявшись, він спритно вдягнувся в найкраще з того, що трапилося під руку, витяг із туалетного столика гроші, напхав ними кишені, тоді зв'язав до купи кілька простирадел, один кінець цього "канату" прив'язав до центрального середника вишуканого тюдорівського вікна — окраси спальні, легенько спустився вниз і, насвистуючи веселу мелодію, безтурботно почимчикував у протилежний бік.

Обід Ондатру було зіпсовано: авжеж, прийшли Борсук і Кріт, і довелось розповідати їм таку неприємну й не вельми переконливу історію.

Можна увити собі їдкі Борсукові зауваження, тож наводити тут ми їх не будемо. А найприкріше його вразило, що навіть Кріт, який завжди щосили вигороджував свого друга, не стримався і сказав:

— Ондатрику, цього разу ти повівся не дуже розумно! А Жабс... оце так Жабс!..

— Таж він розіграв усе, як по нотах, — жалюгідно виправдовувався Ондатр.

— Це він тебе розіграв, як по нотах! — з жаром заперечив Борсук. — Втім, балачками тут не допоможеш. Жабс накивав п'ятами — це зрозуміло. Але найгірше не це: він так запишається своєю винахідливістю, що легко викине якогось коника. Єдина втіха — нас ніщо не стримує і не треба марнувати дорогоцінного часу на сторожу. Та варто ще трохи поночувати у Жабс-холі. Будь-якої миті Жабса можуть припровадити назад — на ношах чи в компанії двох полісменів.

Отак казав Борсук, ще не знаючи, що готує їм доля і скільки води — води каламутної — протече під мостами, поки Жабсова нога знову ступить до цього родового маєтку.

Тим часом Жабс, веселий та безпечний Жабс, бадьоро крокував битим шляхом і вже віддалився від Жабс-холу на кілька миль. Спершу він ішов манівцями, перетнув багато полів, кілька

разів повертав в інший бік — на випадок погоні, але тепер, почувшись у повній безпеці, а ще, напевно, через те, що йому яскраво усміхалося сонце і сама Природа підхоплювала його самовдоволену пісеньку, яку виспівувало серце, він аж пританцьовував на дорозі від задоволення та захвату.

— Оце так Жабс, оце так молодець! — казав він сам до себе і хихотів. — Розум бореться з грубою силою — і перемагає. Справедливість торжествує! Бідний сердега Ондатрик! Ах! Тільки б не перепало йому, коли Борсук повернеться! Непоганий він хлопець, Ондатр, стільки в нього чеснот, от тільки розуму не густо, і зовсім ніякої освіти. Треба взятися за нього, може, щось і вийде.

Жабс ішов, не помічаючи нічого довкола себе, і всю дорогу тільки й думав, який він молодець, як хитро обвів усіх навколо пальця, і таке інше, поки не дістався до якогось невеличкого містечка. Посередині головної вулиці висіла вивіска ресторану “Червоний лев”, при вигляді якої Жабс пригадав, що сьогодні ще ріски у роті не мав, та й довгий перехід забрав чимало сил. Отож він поважно зайшов до закладу, замовив на обід найкращі страви з тих, які не треба замовляти задалегідь, і сів за столик.

Він з’їв уже майже півобіду, коли раптом із вулиці почувся аж надто знайомий звук: “Біп-біп!”

Жабс здригнувся, і все його тіло пройняв дрібний дроз. Автомобіль підкочувався ближче і ближче, ось він завернув у двір, загальмував, і Жабсу довелося з силою схопитися за ніжку столу, аби хоч трохи приборкати почуття, проти яких він був безсилий. Небавом до ресторану ввалилася компанія, голодна, балакуча та весела, всі голосно ділилися враженнями нинішнього ранку і вихваляли безколісний екіпаж, який так швидко привіз їх сюди. Якийсь час Жабс пожадливо прислухався до кожного їхнього слова. А потім йому просто урвався терпець. Він непомітно вислизнув із залу, заплатив кельнеру за обід, вийшов надвір і відразу ж неквапно рушив до внутрішнього двору.

— Не буде великого лиха, — сказав він сам до себе, — якщо я просто погляну на машину!

У дворі, де стояв автомобіль, не було ні душі: прислуга та всі, хто там був, пішли на обід. Жабс повагом обійшов машину, приглядаючись до неї, оцінюючи та вже щось замислюючи.

— А от цікаво, — подумав він уголос, — цікаво, така машина заводиться легко?

А вже за мить, незчувшись навіть, як це сталося, він щосили накручував стартер. Коли запрацював мотор, давня пристрасть із новою силою спалахнула в Жабсові, заволодівши всім єством. Неначе уві сні, він опинився на водійському сидінні, неначе уві сні, ввімкнув передачу, зробив

коло двором, проїхав під аркою — і тільки закурилося за ним. Що таке добре, що таке погано, до чого все це може призвести — подібних думок для Жабса вже не існувало. Він піддав газу, автомобіль промчав вулицею і взявся куснями ковтати битий шлях, що пролягав поміж розлогими полями. Він знову був колишнім Жабсом, Жабсом у повному розквіті сил та краси, Грозою Шосейних Доріг, Приборкувачем Магістралей, Властителем Безлюдних Трактів, перед яким все або відступає, або розпадається на порошок, цезаючи в мороці небуття. Жабс летів, душа його співала, й автомобіль відповідав звучним диркотінням. Намотувались на колеса милі, а він, знай, летів собі світ за очі, сповна віддавшись силі почуттів, просто живучи сьогоднішнім днем і не переймаючись, що буде завтра.

* * *

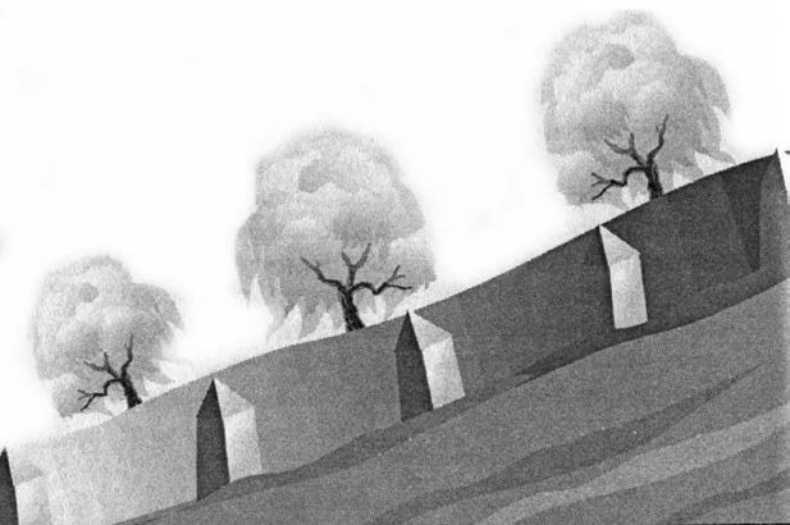
— На моє переконання, — звучно виголосив голова суду, — єдина складність, що постає у цій з усіх поглядів очевидній справі, така: як належно покарати цього закоренілого мерзотника й невинного розбійника, який скоцюрбився перед нами на лаві підсудних? Що ми маємо? По-перше, він украв дорогий автомобіль, що засвідчують правдиві покази свідків цієї події, по-друге, небезпечно перевищував швидкість, а по-третє,

виявив нечувану зухвалість до місцевих охоронців порядку! Пане секретарю, скажіть нам, будь ласка, яке найсуворіше покарання передбачає закон за кожне з цих порушень? Та потурбуйтеся (аби не грати не руку злочинцеві), щоб усе було викладено чітко, бо в цій справі вже давно все зрозуміло.

Секретар пошкрябав пером носа.

— Хтось може подумати, — почав він, — що найтяжчий злочин — крадіжка автомобіля. І, безперечно, буде правим. І все ж таки, найсуворіше покарання злочинець має отримати за образу полісмена. Так і тільки так! Скажімо, ми засудимо

його до дванадцяти місяців ув'язнення за крадіжку автомобіля, що зовсім небагато. Додамо три роки за перевищення швидкості, що теж доволі мало. Та ще п'ятнадцять — за образу поліцейського, дуже важку образу, якщо спиратися на покази очевидців, повіривши тільки кожному десятому слову з почутих тут (а я тільки так і роблю). Отже, якщо все це скласти до купи, то в нас виходить рівно вісімнадцять років...

— Чудово! — озвався голова суду.

— Але краще округлити до двадцяти — так, про всяк випадок, — порадив секретар.

— Чудова пропозиція! — не приховував свого задоволення голова. — Підсудний! Візьміть себе в руки і станьте спокійно. Отже, ви засуджуєтеся до двадцяти років позбавлення волі. І згадайте: якщо ви знов постанете перед судом, що б не скоїли, отримаєте стільки, що мало не буде!

І тут на Жабса налетіли брутальні судові виконавці. Той кричав, благав та опирався, а вони обкрутили його ланцюгами та потягли сердегу від суду через ринкову площу, де галаслива юрба (яка безжальна до злочинців спійманих і співчуває злочинцям неспійманим) заходилась обсіпати його насмішками та закидати морквою, ганьбити так, як ганьблять на майдані злочинців; через кпини школярів, повз їхні фальшиво законослухняні мармизки, що радісно світилися від вигляду

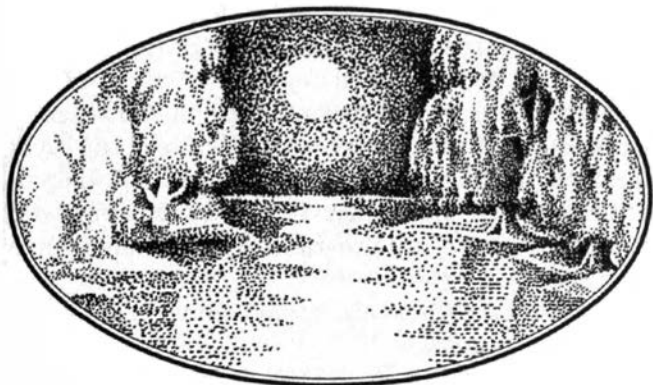
принижень бідолашного джентльмена; через порожнисто-лункий розвідний міст; попід шпичастою решітчастою брамою; попід похмурою аркою, за якою починався старий похмурий замок, що здіймав увись свої прадавні вежі; повз солдатські казарми, де відпочивала після варти глумлива солдатня; повз вартових, які аж зі шкіри пнулися, насмішкувато кашляючи, бо тільки так може висловити свою зневагу до порушника закону вартовий, що заступив на службу; по розхитаних ґвинтових сходах; повз охоронців у каскетках та сталевих латах, які вороже зиркали крізь заборола; через внутрішні двори, де шаленіли на прив'язях мастифи і дерли землю, намагаючись дістати Жабса; повз старих стражників, що стояли, спершись алебардами на стіни, та куняли над куснем пирога і баклагою темного елю. Його вели все далі й далі: повз пальцезатисну камеру, повз поворот, від якого йшла дорога на ешафот, поки врешті не привели до найпохмурішої темниці, що містилась у найдальшій вежі. Нарешті вони спинилися біля старезного тюремника, який сидів і перебирав знічев'я в'язку величезних ключів.

— Жабське поріддя! — гаркнув сержант-полісмен, знімаючи шолом і втираючи чоло. — Гей, ти, неотесо, вставай, приймай поповнення. Це мерзотник Жабс, закостенілий злочинець, інтриган

і хитрун, яких світ не бачив. Отак, сива борода,
очей з нього не зводь, і зарубай собі на носі: ти
відповідаєш за нього головою, і мор на ваші голо-
ви, якщо він викине якогось коника!

Наглядач похмуро кивнув, кладучи зморш-
кувату руку на плече бідолашному Жаб-
сові. Брязнув іржавий ключ у замку,
grimнули за спиною масивні двері —
і Жабс перетворився на безпорад-
ного в'язня найнеприсупні-
шої камери найнеприсуп-
нішої вежі найнеприс-
тупнішого замку ста-
рої доброї Англії.

ДУДАР НА ДОСВІТНІЙ ЗОРІ

Сховавшись у прибережних заростях, пронизливо виспівував свою пісню птах волове очко. Була десята вечора, та в небі понад горизонтом зоріла запізніла смуга дня. Жар спекотного післяполудня відступив, розчинився у дотиках прохолодних пальців кудої літньої ночі. Кріт лежав, розпластавшись на березі, та важко дихав, вертаючись до

тями після важкого дня. Від світанку до пізнього вечора в небі не було жодної хмаринки. Кріт чекав на друга. День він провів на річці з кількома приятелями, а Ондатр разом із Видрою завершували якусь страшенно довгу справу. Коли Кріт заходив додому, там було темно та безлюдно: мабуть, Ондатр, попри пізню годину, і далі сидів у Видри. В норі було спекотно, тож Кріт розлігся на купці прохолодного щавлю, перебираючи в пам'яті події сьогодення дня та думаючи, як усе-таки мудро влаштоване життя.

Аж ось по присохлій траві зашелестіли легкі Ондатрові кроки.

— О, благодатна свіжість! — зітхнув Ондатр, сідаючи поряд, і задивився в річку, думаючи про щось своє.

— Сподіваюся, ти вже вечеряв? — запитав після паузи Кріт.

— Та вже ж довелося, — відказав Ондатр. — Ніхто й чути не хотів, щоб я пішов, не повечерявши. Ти ж знаєш, які вони завжди гостинні. І всю дорогу, поки я був там, годили мені як могли. А я сидів і не знав, куди подітися, бо розумів, що насправді їм дуже важко, хоч вони ретельно це приховували. Либонь, Кроте, в них не все гаразд. Знову зник малий Портлі, а ти ж знаєш, як любить його Видра, хоча сам він цього й не афішує.

— Це хто, отой малий? — безтурботно запитав Кріт. — Ну, нема його, то що тут такого? Малий частенько зникає з дому і десь блукає, а потім повертається назад. Це ж такий непосидько. Та нічого з ним не станеться. В усій околиці його знають і люблять не менше за Видру, тож навіть не сумнівайся, що хтось його знайде і приведе додому, і знову буде все чудово. Ми ж самі колись його знаходили за кілька миль від дому, живого-здорового та цілком щасливого!

— Так то воно так, ось тільки цього разу все набагато серйозніше, — замислено промовив Ондатр. — Його нема вже кілька днів, і видри з ніг збилися, шукаючи малого, обнишпорили все вгорі, внизу — як у воду канув! А кого вони вже тільки не питали по віддалених околицях — ніхто нічого не бачив. Думаю, Видра непокоїться набагато більше, ніж можна по ньому сказати. Якось він прохопився, що Портлі ще не дуже добре плаває, і схоже, Видра думає про дамбу. Там зараз висока вода, тільки згадай, яка пора надворі, а дітвора на дамбу так і суне. А ще там можуть бути... пастки і всякі такі штуки, та зрештою, чи тобі цього не знати!.. Видра не з тих, хто без потреби хвилюватиметься за сина. А тепер він таки хвилюється! Коли я йшов додому, сердега вийшов зі мною, сказав, що хоче подихати свіжим повітрям, ще говорив, що хоче

розім'яти ноги. Але я бачив, що йому не до прогулянок. Слово за слово, я його розговорив і витягнув геть усе. Виявляється, Видра збирався всю ніч просидіти над бродом. У тому місці, знаєш, де колись був брід, коли ще моста не було?

— Знаю, знаю, — кивнув Кріт. — А чого це Видра намірився чекати саме там?

— Здається, він починав учити Портлі плавати, — пояснював Ондатр. — На тій мілині попід

берегом, де галька. Там же він учив його ловити рибу, там же малий Портлі піймав свою найпершу рибину, а потім дуже пишався. Малий любив це місце, тож Видра думає, що коли він вертатиметься, то звідки б не йшов (якщо вертатиметься взагалі, бідний малюк!), ноги приведуть Портлі до його улюбленого броду, а там, ти ж розумієш, і затриматися недовго, і просто загратися. Тож Видра щоночі ходить туди й сидить, покладаючись на випадок. Ти розумієш — на випадок!

Вони трохи помовчали, і кожен думав про одне й те ж: про самотнього, доведеного до відчаю звіра, який усю ніч сидить наготові біля броду і чекає, що доля зглянеться на нього.

— Так-так, — озвався нарешті Ондатр, — гадаю, час подумати про сон. — Але сам навіть не ворухнувся.

— Ондатре, — сказав Кріт, — я не можу просто так піти й завалитися в ліжку, пальцем об палець не вдаривши, хоч, може, тут і справді нічим не допоможеш. Давай візьмемо човна та попливемо річкою вгору. Десь за годину зійде місяць, і тоді ми зможемо пошукати як слід. Принаймні, це краще, ніж просто піти спати, нічого не зробивши заради порятунку Портлі.

— Я й сам так щойно думав, — озвався Ондатр. — Так чи сяк, а спати такої ночі не годиться;

та й світанок не за горами, і можна буде вивідати щось у “ранніх пташок”.

Вивели човна, Ондатр сів на весла і тихо погріб. Посеред річки стелилася ясна вузенька смуга, в якій ледь видно відбивалось небо. А попід берегом на воду падали тіні від кущів та дерев, здаючись такими ж твердими, як і самі береги. Кріт, що сидів на кермі, уважно вдивлявся в річкову темінь. Ніч, порожня темна ніч, рясніла неясними звуками: співами, щebetанням, шелестінням. Дрібна звірина, забувши про сон, завзято снувала туди і сюди, займаючись нагальними нічними справами, поки світанок не розжене на заслужений перепочинок. Сама вода дзюрчала голосніше, ніж удень, і булькання та хлюпотіння були різкішими та раптовішими, і Кріт із Ондатром повсякчас здригалися від звуків, які здавалися справжнісінькими живими голосами.

Чітко та рельєфно вимальовувався проти неба край землі, а в одній чверті він видавався особливо чорним супроти сріблястого саява, що розгорялося чимраз яскравіше. Аж ось нарешті понад крайкою землі, яка завмерла у чеканні, повільно та велично зійшов місяць, гойднувся понад видноколом, наче звільняючись від земних обіймів, та й полинув собі вгору. Звірі знову взялися оглядати всі поверхні — прилеглі луки, принишклі сади, водяне плесо — від берега й до берега.

Усе навкруг лежало, наче на долоні, позбувшись таємничого покрову, відкрите й зовсім не страшне. Все було видно, як удень, і разом з тим інакше, ніж удень. Їх вітали знайомі місця, вбрані в інші шати, неначе їм вдалося непомітно відлучитися, вдягнути чисті одежі і тихо повернутися назад. І ось тепер вони стояли, сором'язливо усміхалися й чекали, впізнають їх чи ні.

Прив'язавши човна до верби, наші друзі ступили до мовчазно-сріблястого царства і взялися обшукувати живоплоти, дуплясті дерева, яружки та струмки у них, не проминаючи і рівчаків та пересохлих річищ.

Скінчивши пошуки, вони сіли в човен, перепливли річку й так само, до останньої шпарки, обнишпорювали протилежний берег, а місяць, який спокійно й незворушно висів у безхмарному небі, як міг допомагав їм у цих пошуках, дарма, що до нього далеко. А там настала і його пора, й він знехотя спустився до землі, залишив їх самих, і знову річку та поля сповив серпанок загадковості.

Невдовзі все стало поволі мінятися. Прояснів небокрай, чіткіше окреслилися поля та дерева, міняючись просто на очах, скидаючи з себе серпанок таємничості. Пронизливо защебетала пташка, та знову замовкла. Дмухнув, зашелестівши очеретами, легенький вітерець. Кріт легко

рухав веслами, не забуваючи уважно оглядати береги. Ондатр тепер сидів за кермом. Аж ось він схопився на ноги і став напружено до чогось прислухатися. Кріт здивовано поглянув на Ондатра.

— Вже нема! — зітхнув Ондатр, знову сідаючи на місце. — Це щось прекрасне, дивовижне й нове. Шкода, що скінчилося так скоро. Краще б я їх і не чув. Вони пробуджують якесь бажання, аж несила його терпіти, і тебе вже ніщо не цікавить, крім них — тих чарівних звуків, які усе життя слухав би. Ага, ось знову! — скрикнув Ондатр, весь перетворюючись на слух. Він завмер і довго мовчав, піддавшись невидимим чарам.

— Вони знову стихають, і я вже нічого не чую, — заговорив він знову. — Кроте, яка це краса! Веселе дзюрчання і радість, і тоненький, виразний, щасливий поклик далекої мелодії! Я ніколи навіть не мріяв про таку музику, і ніщо не зрівняється з нею в чарівності! Греби, Кроте, греби! Ця музика, цей поклик — вони звучать для нас.

Украй здивований Кріт наліг на весла.

— Я нічого не чую, — сказав він, — просто вітер свистить в очеретах і верболозах.

Ондатр нічого не відповів, а може, просто не почув його, охоплений азартом, дрожем, кожною шерстинкою сприймаючи цю неземну мелодію,

що вмить заповонила душу та гойдала її, колисала, як дужі руки колихають щасливе, хоч і безпорадне, дитя.

Кріт мовчав, безперервно працюючи веслами, і небавом вони порівнялися з широкою загатою, що лежала обіч головного річища. Ондатр, який уже давно не кермував човном, легеньким кивком голови наказав гребти туди. Хвиля світла ширилася й ширилася над землею, і вже можна було розібрати барви квітів, що красувалися над водою.

— Вони яснішають і ближчають, — зрадів Ондатр. — Тепер ти не зможеш їх не почути! Ага, нарешті, бачу, ти вже чуєш!..

Кріт перестав гребти і зачаровано завмер, коли й на нього хвилею наринала ця музика, захопила його та полонила все ество. Він побачив сльози на щоді у друга і тактовно опустив голову. Бо місцина, яку вони саме проминали, залоскотала їх фіалковим гадючником, що ріс над річкою. А потім, послуховавшись владного голосу, що невідступно лунав за дивовижною мелодією, Кріт, як зачарований, знову взявся за весла. А світло все яскравішало і яскравішало, ось тільки птахи не співали, як це буває зазвичай перед світанком. І жодного звуку — все заповонила неземна мелодія.

Вони пливли водяним плесом, а обабіч коливалися густі лугові трави, і цього ранку вони були

як ніколи зеленими та свіжими. Ні Кротові, ні Ондатрові ще не доводилося бачити, щоб так пломеніли троянди, щоб так буяв іван-чай, щоб так пахтіли та вабили до себе луки. Небавом до тиші став домішуватися приглушений шум дамби, до якої прямував човен, і нарешті стало зрозуміло, що рятувальна експедиція — чим би вона не скінчилася — добігає кінця.

Від берега до берега загату перегороджувала широка дамба, увінчана півколом із піни, яскравих блискіток та сяйливих зеленавих водоспадів. І тут і там тихе плесо збурювали невеличкі чорторії та доріжки шипучої піни і розлягався, поглинаючи всі інші звуки, гуркіт води. Посеред потоку, в миготливих обіймах загати, лежав невеличкий острівець, облямований густими заростями верболозу, сріблястої берези та вільхи. Стриманий, сором'язливий, але сповнений поваги, він щось ховав за зеленим покровом, тримав це в таємниці до пори, а коли вона наставала, острів відкривав цю таємницю тим, кого він сам собі обрав.

Повільно, але впевнено, ні миті не вагаючись, із якимось піднесенням друзі проминули бурхливі води та пристали до завітчаного острівного берега. Не кажучи ні слова, вони ступили на берег та стали продиратися крізь цвіт і запашні трави, крізь підлісок, допоки не опинилися на рівнині,

на невеличкій галявині дивовижного зеленого кольору, яку сама Природа обсадила плодовими деревами: кислицею, дикою вишнею та терником.

— Це і є та місцина, про яке мені розповідала музика, вона про неї мені награвала, — прошепотів, як заворожений, Ондатр. Якщо ми знайдемо Його, то саме тут!

І тут зненацька Крота обійняв невимовний Трепет — трепет, від якого затрусилося все тіло, від якого голова безвільно схилилася долі, а ноги стали наче ватяні. У ньому не було нічого страшного, Кріт почувався напрочуд спокійним і щасливим, то було благоговіння перед чимось, воно вражало звіра, огортало його, і Кріт, навіть нічого не бачачи, безпомилково відчував Його близьку, неймовірно близьку Присутність. Він через силу обернувся, аби побачити Ондатра: той стояв, скулений, наче громом уражений, і все його тіло били дрижаки. Навколо, у деревному гіллі, де завжди юрмилося птаство, панувала мертва тиша. А сяйво все зростало і зростало.

Можливо, Кріт так і стояв би, потупивши очі; цей голос, хоч музика вже й стихла, і далі немов тримав його в обіймах. Він би нітрохи не здивувався, якби побачив саму смерть із косою, яка стояла б поряд, чекаючи слушної нагоди прибрати його, простого смертного, що наважився по-

глянути на Таємницю Таємниць. Завмираючи всім тілом, звір підкорився тому голосу й покірно підняв голову, і перед ним, у незайманій світанковій чистоті, коли сама Природа, осяваючись неймовірними барвами, неначе тамувала подих, очі в очі стояв Друг і Помічник Усього Суцього. Кріт бачив, як виблискували в ранковому світлі закручені роги, закинуті назад, помітив твердий, гачкуватий ніс, посаджений між добрими очима, що, усміхаючись, дивилися на нього, бородате підборіддя, вуста, що розпливалися в легенькій напівусмішці, пульсуючі м'язи руки, що спиралась на широкі груди, довгу вигинисту руку, яка й досі стискала пастушу цівницю, щойно відняту від розтулених вуст, плавні лінії волохатих ніг, що велично покоїлись на дерні, і насамкінець, поміж самісінькими копитцями, побачив крихітне тільки видрентати, що спокійнісінько спало міцним дитячим сном. Коли Кріт побачив це на тлі вранішнього неба, йому на мить перехопило подих, а тіло наче скам'яніло. І дивна річ: ставши свідком такої картини, він залишився живим! А залишившись живим — здивувався, як ніколи.

— Ондатре! — ледве видихнув він. — Ти що, боїшся?

— Боюся? — пробурмотів Ондатр, а в очах його світилася невимовна приязнь. — Боюся?! Його?

О, ні, що завгодно, тільки не це! І все-таки, і все-таки... Ти знаєш, Кроте, я таки боюся!

І обидва припали до землі, схиливши голови, і благоговійно завмерли.

Несподівано та велично над небокраєм вплив широченний диск сонця й освітив їх золотистим сяйвом. Перші промені, ковзнувши низинними заливними луками, сліпуче сяйнули їм в очі.

Коли до звірів повернувся зір, перед ними вже нікого не було, а в повітрі, величаючи світанок, бриніли пташині співи.

Поки вони стояли в німому здивуванні, що наростало й наростало, поки дивились поперед себе невидючими очима, поки до них доходив зміст усіх видінь, що зникли так раптово, від води, грайливо пританцьовуючи, налетів легенький вітерець, сколихнув тополі та гойднув зарошені троянди, легенько й ласкаво війнув в обличчя, і тієї ж миті все забулося. Це найостанніший і найцінніший дар, яким добрий напівбог наділяє всіх, кому являвся, намагаючись допомогти, — дар забуття. Аби не залишалися й не міцніли трепетні спогади, заступаючи собою радість та втіхи, а рясні примарні згадки не отруювали подальше існування звірів, урятованих від біди, щоб вони лишалися такими ж веселими та життєрадісними, як і раніше.

Кріт протер очі та глянув на Ондатра, який здивовано роззирався довкруг.

— Даруй, Ондатре, що ти сказав? — запитав він.

— По-моєму, я просто сказав, — мовив повільно Ондатр, — що це те саме місце, і якщо ми десь його знайдемо, то тільки тут. О, диви! — закричав він у захваті та кинувся до сплячого Портлі.

Кріт ще хвильку постояв завмерши, замислившись. Так стоять, прокидаючись від приємного сну, а коли намагаються його пригадати, то нічого не можуть вловити, крім невиразного відчуття

прекрасного, так, саме Прекрасного! А потім зникає і це відчуття, і мрійник приречено приймає важке та холодне пробудження з усіма його негараздами. Отак і Кріт: поборовшись із пам'яттю за спогади, скрушно похитав головою — та й пішов за Ондатром.

Прокинувшись, радісно скрикнув Портлі, побачив батькових друзів, які так полюбили з ним гратися — і давай звиватися від задоволення! Втім, дуже скоро радісний вираз на його мордочці змінився збентеженням, і видрення, жалібно заскигливши, закрутилося на місці. Як дитина, яка щасливо заснула в материнських обіймах, а прокинулась сама-одна в незнайомому місці й починає нишпорити по кутках і шафах, бігає з кімнати до кімнати, відчуваючи, як у серці наростає безмовний розпач, так само й Портлі бігав та нишпорив по острову — вперто, наполегливо, поки не усвідомив безнадійність ситуації, й тоді просто сів і гірко заплакав.

Кріт кинувся заспокоювати малого, а здивований Ондатр, зігнувшись над травою, довго вивчав чіткі та глибокі відбитки копит.

— Тут... був... великий... звір, — бурмотів він повільно й замислено. В голові була якась дивна мішанина.

— Ходім, Ондатре! — гукнув Кріт. — Згадай бідаку Видру, він чекає біля броду!

Портлі заспокоївся дуже швидко, варто було Ондатрові пообіцяти, що він покатає його на справжньому човні. Всі троє пішли до води, малого посадили між собою на дно та попливли назад на річку. Сонце вже цілком зійшло на землю і гріло на повну силу, оглушливо співали птахи, а з обох берегів уклонялись усміхнені квіти. Та барви вже були не такими яскравими, принаймні, так думали друзі, а де саме вони були яскравішими, ніхто з них уже й не пам'ятав.

Опинившись у головному річищі, звірі повернули човна проти течії й попливли до того місця, де, вони це знали, самотньо вартував їхній друг. Коли до броду стало близько, Кріт підігнав човна до берега. Друзі висадили Портлі на буксирну стежку, показали, куди йти, поплескали на прощання по спині й відчалили від берега. Вони дивилися, як видрєня перевальцем, поважно й не без задоволення прямує стежкою, як раптом витягнулася його мордочка, як Портлі побіг, зірвавшись із поважної ходи на вайлувату інохідь, почувши, як він пронизливо закричав і став звиватися, як усі видри, коли їм трапиться щось знайоме. Друзі глянули далі за течією і побачили, як знервований, змучений Видра зірвався з мілини, на якій він сидів і терпляче чекав, почувши радісний несамовитий скрик, побачили, як він метнувся через верболіз на стежку. Тоді Кріт дужим помахом весла розвернув човна. Пошуки успішно

закінчилися, і можна було плисти туди, куди несе їх повновада течія.

— Слухай, Ондатре, якась дивна втома, — мовив Кріт, знесилено спираючись на весла, а човен плыв собі за течією. — Ти, мабуть, скажеш, від нічного неспання, але це не те. Влітку ми й так не спимо половину ночей. Ні, це таке відчуття, ніби ти пройшов через щось надзвичайно врочисте, і воно тільки що закінчилося. Але ж нібито не сталося нічого такого.

— О, щось надзвичайно дивовижне, приємне й гарне, — буркнув Ондатр, приліг на спину і заплющив очі. — Кроте, я відчуваю те саме, що й ти. Якась смертельна втома... Ні, тіло не стомилося, але втома — смертельна. Як добре, що не треба гребти, річка сама доправить нас додому. Як чудово знову відчути сонце, його тепло, що прогріває до кісток! І слухати, як грає вітер в очереті!

— Схоже на музику — далеку-далеку музику, — промовив Кріт, похмуро киваючи.

— І я так думаю, — мляво пробурмотів замріяний Ондатр. — Музика танцю, ритмічна така, безперервна, але в ній є слова, так, вона переливається у слова, а потім наново перетікає в музику... Я чую їх час від часу... тоді знову чую танок, а потім — тиша і шепіт очерету.

— В тебе кращий слух, ніж у мене, — сумно мовив Кріт. — Я не чув жодного слова.

— Давай я спробую тобі переказати, а ти послухай, — глухо мовив Ондатр, не розплющуючи очей. — Ось вона знову перетікає у слова — слабкі, але розбірливі...

Ти забудеш про морок і страх
І радітимеш барвам світанку,
Побачиш, я зможу, прийду, допоможу,
А ти це забудеш до ранку.

— Очерет зітхає та підхоплює: “Забудеш, забудеш”, — і ці слова поволі сходять на шелест і шепіт. А далі знову голос починає:

Щоб не було ні крові, ні ран,
Хитрі пастки шукатиму ревно,
Розплутаю сильця, звільню твої крильця —
А ти це забудеш напевно!

— Підпливи ближче до очерету, чуєш, Кроте, ближче! Я вже майже нічого не чую, дуже-дуже слабенько.

Я підмога і втіха, зову
Тих, хто лісом похмурим блукає,
Хто б не втрапив в біду, я заблуду знайду,
А він хай усе забуває!

— Ближче, Кроте, ближче! Ні, тепер уже все. Замість пісні шелестить очерет.

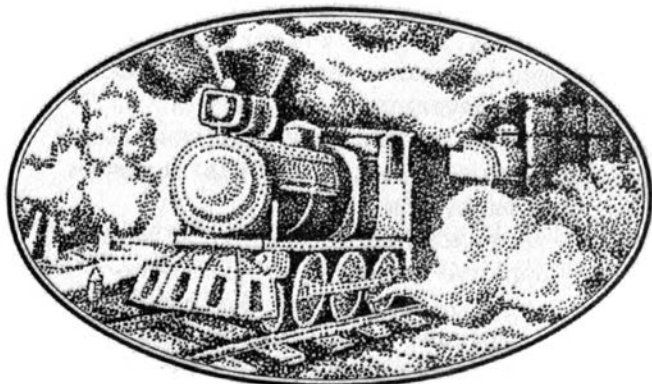
— А що вони означали, ті слова? — запитав здивований Кріт.

— Чого не знаю, того не знаю, — щиро зізнався Ондатр. — Що почув, те й переказав. Ага! Ось вони знову, тепер уже повні та ясні! О, нарешті, це щось справжнє, неповторне, просте... пристрасне... досконале...:

— Ну що ж, давай послухаємо, — мовив Кріт, чесно прокунявши під палючим сонцем кілька хвилин.

Але йому ніхто не відповів. Кріт зиркнув на Ондатра — і все стало зрозуміло. З виразом невимовного блаженства на мордочці, так ніби він ще слухав вітер в очереті, натомлений Ондатр спав, як немовля.

ЖАБСОВІ ПРИГОДИ

Опинившись у вогкій та смердючій темниці, Жабс відчув, як густий похмурий морок середньовічної фортеці відділив його від решти світу, в якому світить сонце і біжать рівнесенькі шосе, в якому він ще вчора був щасливий та почувався так, немов усі дороги Англії належали йому. Отож, він розтягнувся на підлозі на повен зріст,

і стало йому так гірко, так важко й тужно, що він аж заривався.

— Усе, кінець усьому, — заголосив він. — У будь-якому випадку, мені тепер точно кінець, а отже, це кінець усьому. Не буде більше Жабса, чудового Жабса, багатого, гостинного, незалежного, безтурботного і гречного! На звільнення ніякої надії, — побивався він, — я нестиму суворе покарання за зухвале викрадення чудового автомобіля, за лайку та образу полісмена! — Жабса знову здушили ридання. — О, який я дурень! — не вгавав він. — Всім тим, хто ще вчора був радий зі мною знатися, сьогодні доведеться забути навіть ім'я Жабса! О мудрий старий Борсук! — казав Жабс. — О розумний, кмітливий Ондатр і добрий Кріт! Як тверезо ви про все міркуєте, як розумієтеся на людській вдачі, для вас немає таємниць! О бідолашний, усіма покинутий Жабс!

І так, голосячи вдень та вночі, він провів кілька тижнів. Жабс відмовлявся від їжі та легеньких полуденків, а похмурий старий наглядач, знаючи, що в'язневі кишені не порожні, натякав: якщо Жабсові чогось не вистачає, то він, наглядач, за розумну винагороду міг би принести це з волі.

Старий мав доньку, гарну дівчину з добрим серцем. Вона допомагала батькові по службі. Дівчина дуже любила тварин, і крім канарки,

чию клітку вдень чіпляли на цвях, вбитий у товсту стіну вежі (на превелике невдоволення тих в'язнів, які любили придрімнути по обіді), а на ніч накривали серветкою та ставили на столик у вітальні, дівчина тримала кількох рябеньких мишок і непосидючу білку, що постійно бігала в колесі. Одного дня донька, якій було шкода Жабса, сказала:

— Тату! Я не можу бачити, як цей нещасний тане просто на очах! Можна, я буду піклуватися про нього? Ти знаєш, як я люблю тварин. Годуватиму його з рук, сидітиму коло нього і все таке інше.

Наглядач відповів дівчинці, що вона може робити з Жабсом усе, що заманеться. Йому вже несила було терпіти цього в'язня, завжди похмурого, надутого і чорного, як туча. Того ж дня дівчина перебрала турботи про Жабса на себе і постукала у двері його камери.

— Так, Жабсе, не вішати носа! — рішуче мовила вона, переступивши поріг. — Сядь, заспокойся, витри сльози і спробуй тверезо поглянути на речі. І ще — бодай чимось пообідати. Диви, що я тобі приготувала, щойно з печі!..

То була печеня, накрита мискою, і її запах вмиць заповонив усю тісну темницю. Жабс, який плазом лежав на долівці, відразу ж відчув аромат, і на мить йому сяйнула думка, що життя — не така вже кепська і безнадійна штука, як здавалося. Та він усе одно голосив, вибрикував ногами і ніяк не давав себе заспокоїти. Мудра дівчина не стала сперечатися, а просто вийшла, а що запах страви залишився в камері, то Жабс час від часу переставав ридати, замислено потягував носом, і думки його поступово переходили на інші, приємніші теми: він думав про лицарство, про поезію, про подвиги, які ще доведеться звершити, про широкі луки та корів, що бредуть ними, підставивши боки сонцю і вітру, про рівненькі трав'яні газони, про нагріті сонцем левкої, по яких снують бджоли, про миле серцю брязкання посуду, що його розставляють на столі в Жабс-холі, згадував, як риплять по підлозі ніжки крісел, коли всі підсуваються до столу, збираючись трапезувати. Повітря в темниці сповнилося п'янкуватим присмаком. Думки Жабсові переметнулися на друзів, які неодмінно мали знайти якийсь вихід, на адвокатів, що просто мусили виграти цю справу. Яким же він був віслюком, що не подбав про адвокатів. Насамкінець в'язень став думати про власну кмітливість і винахідливість та про вершини, на які вони могли б

здійняти Жабса, аби той тільки захотів ними скористатися, і на цьому зцілення Жабса було майже закінчене.

Минуло кілька годин, поки дівчина повернулася з тацею, на якій стояла чашка запашного паруючого чаю і тарілка з купкою ще гаряченьких тостів, підсмажених з обох боків і густо намащених маслом. Масло застигало на ніздрюватих хлібцях золотистими крапельками, неначе мед на бджолиному стільнику. Запах намащених тостів просто заговорив із Жабсом, він промовляв про теплу кухню та сніданок морозяного сонячного ранку; про затишний куток біля каміну у вітальні, в якому так приємно відпочивати зимовими вечорами, коли не треба йти надвір, а можна сісти, обперши ноги в пантофлях об камінну решітку; про вдоволене котяче вуркотіння; про сонне щебетання канарки. І Жабс піднявся з підлоги, витер сльози з очей, вихлебтав свій чай, зажував його тостами, і дуже скоро його потягло на теревені про себе, про дім, де він жив, про тамтешні справи, про власне шляхетне походження та про те, як цінують його друзі.

Донька наглядача помітила: користі від цих балачок не менше, ніж від чаювання (а так воно й було), тому вона сказала:

— Розкажи мені про свій Жабс-хол. Дуже гарна назва.

— Жабс-хол, — пихато почав Жабс, — це незрівнянне помешкання для шляхетного джентльмена зі старовинного роду. Якась його частина була збудована ще у чотирнадцятому столітті, але у ньому ви знайдете всі вигоди цивілізації. Цілком сучасна каналізація. І якихось п'ять хвилин ходу до церкви, пошти і газонів для гри в гольф, тобто все дуже...

— Ну годі вже, — засміялася дівчина. — Я ж не збираюся його купувати. Розкажи-но краще, яке воно насправді. Але зажди, я принесу тобі ще чаю і тостів.

Вона зникла і невдовзі знову повернулася з повною тацею. Жабс накинувся на тости, настрої його вмить покращав, і він заходився розповідати дівчині про свій навіс для човнів, про ставок із рибою, про старий город, загороджений муром, про свинарники, стайні, голубник, курник, маслоробню, пральню, про шафи із порцеляною, про різне начиння для прасування білизни (це місце дівчина прослухала з особливим інтересом), і про бенкетний зал, і про те, як весело там було, коли за столом збиралися різні звірі, а на Жабса находило особливе натхнення й він співав пісень, розповідав усякі історії та взагалі весь вечір був душею компанії. Після цього дівчина захотіла, щоб Жабс розказав їй про своїх друзів-звірів, і з зацікавленням прослухала все, що він про них

розповідав: як вони живуть, чим займаються на дозвіллі. Вона виявила тактовність і жодним словом не проходила про те, що любить звірів просто як домашніх тварин, бо розуміла, що це вразить Жабса до глибини душі. Коли дівчина, наповнивши водою Жабсів глек та збивши солому на його лежку, прощалася й бажала доброї ночі, Жабс уже багато чим нагадував того непосидючого та самовпевненого Жабса, яким був донедавна. Він промугикав кілька пісень, які любив співати при застіллях, а тоді вмостився на соломі, і його огорнув спокійний сон, повний приємних сновидінь.

Надалі вони не раз збавляли похмурі дні тюремного ув'язнення цікавими розмовами. Донька наглядача дуже шкодувала Жабса, вважаючи великою ганьбою, що бідолашна тварина повинна знемагати під замком у темниці за відносно дрібну витівку. А Жабс не був би Жабсом, якби із притаманним йому марнославством не вирішив, що дівчинка цікавиться його персоною не просто так. Мовляв, тут не обійшлося без ніжних почуттів. Але що з тих почуттів, думав Жабс, коли їх розділяє нездоланна прірва: в його уяві вона була гарненькою простолюдинкою, яка, забувши про міру, захопилася шляхетним кавалером.

Якось одного ранку дівчина витала поза хмарами, відповідала невлад і, як здалося Жабсові,

не могла належно оцінити його дотепні вислови та влучні зауваження.

— Жабсе, — заговорила вона нарешті, — будь ласка, послухай, що я скажу. В мене є тітка, яка працює пралею.

— Ну й що? — відказав той поблажливо і навіть поштиво. — Нехай тебе це не хвилює. Просто ніколи не думай про неї. Я теж маю пару тіток, яким більше б личило займатися пранням.

— Жабсе, та помовч трохи, — не стерпіла дівчина. — Ти непоганий, але багато базикаєш. Я намагаюся думати, а ти гудиш під вухом. Отже, так. Як я сказала, моя тітка працює пралею. Вона обпирає в'язнів цього замку. Ми допомагаємо рідні якимось заробити тут на життя. Щопонеділка вранці тітка забирає брудну білизну, а приносить випране щоп'ятниці ввечері. Сьогодні четвер. Я подумала: ти заможний, принаймні, я весь час чую про це від тебе, а тітка бідна, як церковна миша. Для тебе кілька фунтів — дрібничка, а для неї — цілий капітал. Так от, я думаю, якщо підійти до справи з головою, ви можете порозумітися. Тітка дасть тобі свою сукню, чепець і все таке, і ти безперешкодно залишиш замок в одязі пралі. Між вами багато схожого -- я маю на увазі фігуру.

— Нічого подібного! — обурено порснув Жабс. — Як на мене, в мене дуже гарна фігура.

— І в моєї тітки, як на неї, теж гарна фігура, — мовила дівчина. — Що ж, роби як знаєш. Ти нестерпна, зарозуміла й невдячна bestія! Мені шкода тебе, і я хотіла допомогти!

— Так-так, я цілком з тобою згідний і дуже дякую, — заторохтів Жабс. — Та слухай, що я тобі скажу! Де це бачено, щоб містер Жабс, господар Жабс-холу, розгулював по графству в костюмі пралі!

— Тоді сиди тут і залишайся Жабсом, — спалахнула дівчина. — Ти, мабуть, хочеш, щоб тебе повезли звідси чотирикінною каретою!

Справедливий містер Жабс ніколи не відмовлявся визнати свою неправоту, якщо справді був несправий.

— Ти гарна, добра й розумна дівчина, — сказав він, — а я й справді дурне гордовите жабисько. Зроби мені ласку, познайом зі своєю достойною тітонькою, а я подбаю, щоб ніхто не лишився у програші.

Увечері наступного дня дівчина привела до Жабса в камеру свою тітку, що несла випрану за тиждень білизну, замотану в рушник. Стара була завчасно попереджена про домовленість, а промовистий блиск кількох золотих соверенів, які Жабс завбачливо виклав перед собою на столі, вирішив усе остаточно, після чого залишилося залагодити кілька дрібничок. В обмін на монети Жабс отримав

набивне ситцеве плаття, фартух, шаль і поношений чорний чеpecь. Єдине, чого зажадала жінка, це щоб їй заткали рота кляпом, зв'язали й кинули в куті. І пояснила, що ці нехитрі трюки, доповнені розповіддю, яку вона придумує сама, розвіють перед тюремниками останні сумніви в її непричетності до втечі. Хоча, правду кажучи, все це виглядало доволі підозріло.

Жабс був у захваті від обгородки. Він знову обведе всіх навколо пальця, не кажучи вже про те, що це піде на користь його славі відчайдушного авантюриста і шукача пригод! Він із радістю допоміг дівчині зробити все можливе, щоб тітонька справляла враження людини, що стала жертвою обставин, сильніших за неї.

— А тепер, Жабсе, твоя черга, — промовила дівчина. — Знімай піджак і жилет, ти й без того виглядаєш нівроку.

І, затрусившись від сміху, вона почала заціпати на Жабсові гачечки ситцевого плаття, спритно накинула шаль і зав'язала на підборідді стрічки потріпаного чепця.

— Ну просто викапана тітка, — не стрималася дівчина, — і б'юся об заклад, ти ще ніколи не виглядав таким поважним, як тепер. Ну що ж, бувай, Жабсе, хай тобі щастить. Іди тим самим шляхом, яким тут опинився. А коли хтось щось казатиме, як зазвичай тут буває (ну що візьмеш із

тих чоловіків), то просто віджартовуйся і не думай нариватися. Пам'ятай: ти — одинока вдова, самотна у цьому світі, і тобі таки є що втрачати.

Несамовито гупало Жабсове серце, коли він, намагаючись нічим себе не виказати, обережно ступив назустріч найнебезпечнішій, найризикованішій у своєму житті авантюрі. Та все йшло як по маслу, і тільки трохи гнітила думка, що доводиться вдавати з себе простолюдинку, хоча було зрозуміло, що це його єдиний шанс. Знайома всім і кожному опецькувата пралю в ситцевому платті безперешкодно входила й виходила крізь усі ґратчасті двері — аж до важкої брами. Коли втікач зупинився, вагаючись, куди повернути, на допомогу прийшов вартовий при наступному вході, який, запізнюючись на чаювання, гаркнув на пралю, щоб та швидше переставляла ноги та не примушувала його стовбичити всю ніч на варті. Найбільше дошкуляли жартики та загравання, які щедро сипалися на Жабса. О, він показав би цим неотесам, як жартувати з ним! Жабс добре знав, що таке почуття власної гідності, а жарти охоронців були здебільшого вбогими, незграбними, без жодного натяку на гумор. Та хай там як, а він, хоч і не без труднощів, тримав себе в руках. Відповідав так, як, на його гадку, мала б відповідати пралю, ні на мить не забуваючи про межі пристойності.

Здавалося, минула вічність, перш ніж йому вдалося пройти через останній двір, відбитися від настирливих запрошень, на які не скупилися охоронці з останньої будки, та ухилитися від обіймів останнього вартового, який з удаваною пристрастю благав дозволу обняти пралю на прощання. Нарешті Жабс почув, як за спиною брязнула хвіртка у масивній брамі, відчув розпашилим чолом свіже повітря безмежного світу — і зрозумів: він вільний!

Окрилений легким успіхом зухвалої витівки, Жабс жваво попростував туди, де світилися вогні міста. Він і гадки не мав, що робитиме далі, але твердо знав одну річ: треба якнайшвидше забратися звідси, подалі, подалі від тих місць, де кожна собака знала пралю, яку він із себе удавав.

Поки Жабс ішов, отак міркуючи, його увагу привернули червоні та зелені вогні, які світилися неподалік, трохи на віддалі від міста, а вухо вловило пуфкання й сопіння парових котлів та брязкання вагонів на стрілках. “Ага, — подумав він, — ось і підказка! Що мені потрібно, так це залізнична станція, і просто щастя, що до неї не треба йти через місто та відбріхуватися, щоб усі вірили, що я простолюдинка. Так воно, може, й безпечніше, але ж самоповага...”

Отже, Жабс прийшов на станцію й уважно переглянув розклад руху поїздів. З’ясувалося, що поїзд, із яким йому більш-менш по дорозі, відбуває за півгодини.

— Ого, знову поталанило! — зрадів Жабс і кинувся до каси купувати квиток.

Він назвав станцію, найближчу до села, біля якого знаходився Жабс-хол, і за звичкою сягнув лапкою туди, де мала би бути кишеня жилета, щоб витягнути гроші на квиток, але намацав ситцеве плаття, яке так принадно підкреслювало його форми і про яке він геть забув. Те

плаття все й зіпсувало. Як у страшному сні, Жабс боровся з отою чудернацькою та водночас простою одежиною, яка немов тримала його за руки, зводила нанівець усі зусилля, нахабно на-сміхалася з нього. За Жабсом уже стояла чималенька черга нетерплячих пасажирів. Вони щедро сипали порадами, розумними та не дуже, до речі й не до речі лізли із зауваженнями. Нарешті, так-сяк (як саме, він і сам не розібрав) Жабс подолав усі бар'єри, лапнув по тому місцю, де завжди бувають жилетні кишені, і... Не виявив ні грошей, ні кишені, ні навіть самого жилета!

І тут він із жахом пригадав, що піджак і жилет залишилися в темниці, а разом з ними — і гаманець, і гроші, і ключі, і годинник, і сірники, і пенал — тобто все те, що надає життю якогось сенсу, чим тварина із численними кишеньками, вінець творіння, відрізняється від тих, хто має лиш одну чи не має жодної, тих, хто стрибає та снує по землі так, як йому заманеться, бо що з них візьмеш?

Близький до відчаю, Жабс (а, будь що буде!) пригадав колишні звички (щось середнє між замашками поміщика та манерами Оксфордського професора) і сказав:

— Панове, послухайте! Я забув удома гаманець. Купіть мені квиток на поїзд, а завтра я перешлю

вам гроші. Згода? Там, куди я їду, мене всі знають.

Касир поглянув на Жабса, на його поношений чорний чепець — і засміявся.

— О, так, ви, мабуть, і справді знамениті у своїх місцях, — мовив він, — якщо частенько показували цей номер. Послухайте, місіс, відійдіть від вікна, ви заважаєте іншим!

Один старий джентльмен, який уже тривалий час тицяв Жабса у спину, відтіснив його від каси і (подумати тільки!) звернувся до нього “моя дорогенька” — це було найбільшою образою того вечора.

Спаплюжений, збентежений, Жабс побрів пероном, біля якого стояв поїзд, і по щоках йому котилися сльози. Як прикро, думав він, коли рятуючись від небезпеки, додому вже рукою подати, і тут усе летить шкереберть тільки тому, що забракло кількох нещасних шилінгів, а станційним попихачам не сподобався твій вигляд. Не вдовзі відкриється його втеча, пошлють погоню, Жабса зловлять, змішають з багном, закують у кайдани, повернуть до в'язниці, посадять на хліб з водою, і знову доведеться спати на солоні. Йому подвоять охорону, удвоє збільшать термін покарання, а наглядачева донька!.. Вона підніме його на сміх! Ну що тут робити? Бігун із Жабса був поганий, а постать його вже намозолила очі.

А може, залізити під вагонну лавку? Він бачив, що так їздили школярі, знаходячи інше призначення грошам, отриманим на дорогу від турботливих батьків. Отак міркуючи, він дійшов до паровоза, біля якого порався машиніст, огрядний чоловічуга з масельничкою та жмутом ганчір'я, що дбайливо витирав та змащував механізми.

— Доброго дня, матусю! — привітався машиніст. — Щось сталося? Вигляд у тебе не дуже веселий.

— О, сер, — проквилев Жабс, зриваючись на плач. — Я — бідна нещасна праля, загубила всі гроші, мені нема чим заплатити за квиток, а сьогодні конче треба бути вдома, і що робити, я не знаю, хоч плач! Я в розпачі!..

— Кепські справи, нічого не скажеш, — задумався машиніст. — Загубити гроші на дорогу, а вдома ж і діти, напевне, чекають, я вгадав?

— Та є, — проридав Жабс. — І сидітимуть вони голодні та холодні, або допадуться до сірників, чи лампи газові поперекидають, дівтора нерозумна! Пересваряться, вироблятимуть, що заманеться. Я просто в розпачі!

— Гаразд, слухай, що я тобі скажу, — мовив добрий машиніст. — Кажеш, ти праля? Що ж, дуже добре. А я, як бачиш, машиніст, і робота ця страх яка брудна. Не напасешся на неї сорочок, і моя дружина вже дивитися на них не може.

Якщо ти, діставшись додому, випереш кілька моїх сорочок і перешлеш їх мені, то так і бути, візьму тебе на паровоз. Це, звісно, суперечить правилам залізничної компанії, та в цій глушині ми їх і так не дуже дотримуємося.

Варто було Жабсові залізти до кабіни машиніста, як відчай змінився радістю. За все життя життя він не виправ жодної сорочки, гадки не мав, як це робиться, і, зрештою, не збирався нічого прати. “Коли я буду вдома, у Жабс-холі, — думав він, — де мені нічого не загрожуватиме і де в мене знову будуть і гроші, і кишені для них, я просто надішлю машиністові грошенят, яких йому вистачить не на одне прання, а це те саме, що випрати самому, а може, й краще.

Черговий махнув прапорцем, даючи дозвіл, машиніст весело свиснув, поїзд рушив, набираючи хід, і Жабс зачаровано дивився, як вони минають справжнісінькі поля обабіч колії, дерева, живоплоти, корів, коней. Кожна мить наближала його до Жабс-холу, до вірних друзів, до грошей, які брязкатимуть у кишені, до м’якого ліжка, в якому він спатиме, до смакоти, яку він їстиме, до шаленого захвату, який викличуть розповіді про його походеньки та хитрощі. Він став стрибати, кричати, співати уривки з усяких пісень, чим дуже здивував машиніста, який бачив трохи праль на своєму віку, але щоб аж таких...

Вони проїхали вже чимало, і Жабс почав мріяти, що їстиме сьогодні на вечерю, коли, кінець кінцем, дістанеться додому, як раптом він помітив, що машиніст, якимось дивно збентежившись, перекинувся через поруччя та до чогось прислухається. Потім він видерся на купу вугілля і почав вдивлятися понад кабіною удалечінь. Нарешті, обернувшись до Жабса, він промовив:

— Що за дива! Сьогодні мій поїзд останній, більше в цьому напрямку ніщо не їде, а за нами, голову даю на відсіч, щось таки котиться!

Жабсову легкодумність як вітром здуло. Він став серйозним, спохмурнів, щось тупо занило в спині, потім — у ногах, захотілося присісти і зовсім не думати про можливі наслідки.

У небі світив місяць, і машиніст, стоячи на купі вугілля, нарешті помітив на колії, далеко позаду, якийсь рух.

— Ага, тепер я бачу! — вигукнув він незабаром. — Це паровоз женеться за нами, летить, як скажений! Схоже, погоня!

Бідний Жабс скрутився на вугільному пилу і намагався щось придумати, але нічого у нього, сердешного, не виходило.

— Вони наздоганяють! — закричав машиніст. — А люду на тому паровозі — тьма! Якись пристаркуваті охоронці, он — алебардами погрожують, полісмени в шоломах — ач як кийками

розмахують!.. Ще якісь одоробла в капелюхах, усі з револьверами... Сліпому видно, що то нишпорки. Весь той набрід махає руками, наче божевільний, та лементує раз за разом: “Стій!.. Стій!.. Стій!..”

І тут Жабс гупнув навколішки просто на вугілля, благально скинув лапи догори і заволав:

— Пане Машиніст, дорогенький, врятуй мене, просто врятуй, дорогий пане Машиніст, і я все тобі розповім! Ні, я не праля-простолюдінка, як може здатися на перший погляд! Мене не чекають ніякі діти, я взагалі не маю дітей! Я — поміщик Жабс, мене тут усі знають. Злі люди кинули мене за ґрати, але я, виявивши дива зухвалості та кмітливості, втік зі смердючої в’язниці. Якщо я потраплю до рук цій братії на паровозі, бідаці Жабсові знову світитимуть кайдани, хліб з водою, солом’яна постіль та вбоге животіння!

Машиніст пильно поглянув на Жабса.

— Ану кажи правду: за що сидів?

— Та ні за що, — відказав бідний Жабс, весь аж міняючись на виду. — Тільки й біди, що позичив автомобіль у людей, коли ті обідали. Однаково без діла стояв. Слово честі, я й не думав його красти. Просто людей, а надто юристів, хлібом не годуй, дай зробити з чиеїсь необачності чи легковажності зумисний злочин.

Машиніст знову зиркнув на Жабса:

— Либонь, ти далеко не янгол, тож за законом я мав би за першої нагоди віддати тебе в руки правосуддя. Та, схоже, ти таки втрапив у халепу. Справи твої кепські, але виказувати я тебе не стану. Крім того, я на своєму паровозі, а якісь полісмени будуть наказувати мені, що і як робити! І знай: коли я бачу сльози на очах у тварини, то розм'якаю серцем. Тому, Жабсе, не вішай носа! Не я буду, якщо ми не залишимо їх з носом!

І вони несамовито запрацювали лопатами, підкидаючи вугілля. Ревіла топка, металися іскри, паровоз стрибав і гойдався, та переслідувачі малопомалу наздоганяли втікачів. Машиніст зітхнув, набрав повну жменю ганчір'я, втер ним чоло і сказав:

— Боюся, Жабсе, нічого доброго з цього не вийде. Сам бачиш, вони ідуть порожняком, і паровоз у них сильніший. Вихід у нас один, це твій шанс, тож слухай уважно все, що я тобі скажу. Скоро буде довгий тунель, а після нього колія йде через густий ліс. Я розженуся настільки, наскільки дозволить тунель, а ті, зрозуміло, трохи пригальмують, щоб часом не наразитися на нас у темряві. Коли вийдемо з тунелю, я скину пару, стишу хід, а ти стрибай на землю та ховайся в лісі, поки вони не бачитимуть тебе. Тоді я знову дам повний хід, і нехай женуться

за мною скільки заманеться. Приготуйся: коли скажу, відразу стрибай!

Вони підкинули ще вугілля, поїзд влетів у тунель, парова машина гуркотіла, ревла, скреготала, врешті вони вигулькнули з протилежного кінця, де було свіже повітря і світив заспокоїливо місяць, а обабіч колії лежав ліс — чорний і безмовний. Машиніст скинув пару і загальмував, Жабс збіг східцями вниз, і коли поїзд стисив біг мало не до пішого кроку, машиніст закричав:

— Стрибай!

Жабс плигнув, скотився невисоким насипом, схопився на ноги, мов нічого й не сталося, метнувся в ліс і розчинився в його нетрях.

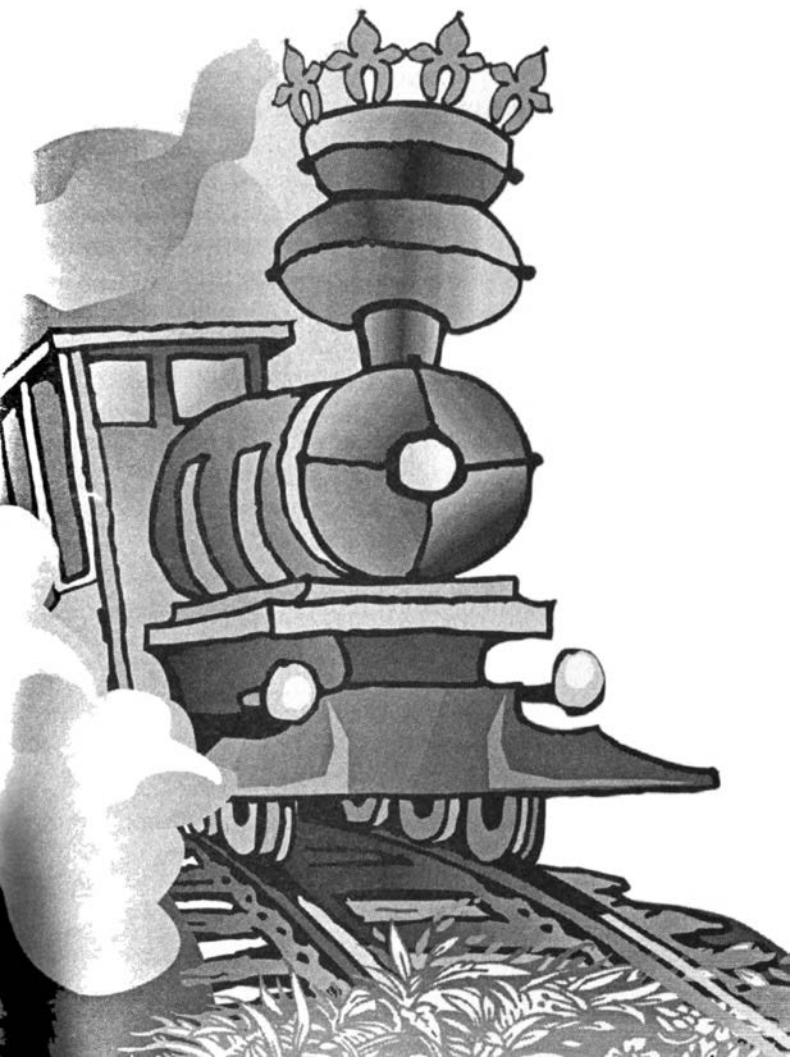
Визирнувши з лісу, він спостерігав, як поїзд, набираючи швидкість, зник у темряві, як із тунелю з гуркотом і свистом вискочив паровоз-переслідувач із різношерстою публікою, що розмахувала алебардами-кйками-револьверами і весь час лементувала: “Стій! Стій! Стій!” Ось він поїхав далі, і Жабс від душі розсміявся, вперше за той час, відколи опинився у в’язниці.

Втім, сміявся він недовго, бо було пізно, темно та холодно, ліс навколо незнайомий, грошей не було, вечерею й не пахло, а тиша, що налягала звідусіль, здавалося, тиснула на перетинки не менше, аніж ревіння і брязкіт поїзда. Він не

наважився покинути прихисток і заглибився в ліс, все більше й більше віддаляючись від залізниці.

Після стількох тижнів, проведених у чотирьох стінах, ліс цей здавався похмурим, непривітним, підозрілим — одне слово, чужим. Немов залізом по залізу, шкряботіли козодої, і Жабсові здавалося, що ліс кишить охоронцями, і всі шукають його, Жабса, щільно змикаючись довкола. Ось зовсім близько безшумно майнула сова, ковзнувши крилом по плечу, — і Жабс налякано відскочив, прийнявши це за дотик руки.

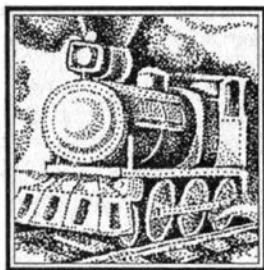

Сова нечутно, як нічний метелик, полетіла геть, і за мить повітря розітнув її сміх: “Хо! хо! хо!”. — “Ніякого смаку!” — подумав зневажливо Жабс. Потім нізвідки виник Лис, спинився, зміряв Жабса з ніг до голови поглядом, повним сарказму, і сказав:

— Гей, прале! Цього тижня бракнуло шкарпетки та наволочки! Дивися, щоб це було востаннє! — І, захихотівши, поважно пішов геть.

Жабс подивився, чи немає десь поблизу каменя, щоб пожбурити в Лиса, нічого не знайшов і зовсім розізлився. Скінчилося тим, що він, змерзлий, голодний і зморений до краю, знайшов собі дупло в дереві, настелив постіль із гілок та сухого листя, вмотився зручніше та міцно проспав до самісінького ранку.

МАНДРІВНИК —
У КОЖНОМУ ІЗ НАС

Ондатра мучило передчуття, але яке — він сам не розумів. Буяло літо, шаленіючи густими барвами, воно було в самому розпалі, і, хоча зелень на полях бралася позолотою, хоча вже червоніла горобина, а ліси вкривалися латками невблаганної жовтизни, — світла, тепла, кольорів

було не менше, ніж раніше, та й у повітрі ще ніщо не вказувало на похолодання, яке неминуче означає: рік іде на спад. На зміну невгамовному щебетанню, що густо розсипалося в садах і чагарях, прийшли поодинокі, хоч і невтомні надвечірні співи, на сцені знов з'явилася малинівка, а у повітрі пахло змінами й розлукою. Давно вже не кувала зозуля, не видно стало й інших крилатих створінь, що кілька місяців були окрасою тутешніх місць і навіть часточкою товариства наших друзів. Що не день, то менше й менше залишалося тут птаства. Ондатр завжди ревно примічав найменші зміни в середовищі пернатих, і не було дня, щоб якась птаха не полетіла на південь. Навіть уночі, коли він укладався в ліжко, йому здавалося, що в п'їтмі, над землею, прудко лопочуть крила тих, кого веде на південь одвічний поклик.

Місткий готель під назвою "Природа", як і будь-який інший готель, теж має свій сезон. Його мешканці, один поза другим, пакують речі, платять за перебування і відлітають геть, а в табльдоті — о, сумна картина! — чим далі, тим більше вільних місць. Зачиняються готельні номери, згортаються килими, звільняється сезонна обслуга, а ті постояльці, котрі й надалі залишаються на повний пансіон, до відкриття наступного сезону, як не намагаються, ніяк не можуть відігнати смутку, навіяного численними від'їздами, прощан-

нями, гарячими розмовами про подальші плани, про маршрути, про нові квартири; потік друзів маліє щодня.

Тобі незатишно, тоскно, геть усе дратує. Ну навіщо ці зміни? Чому б не залишатися тут і надалі, як робимо це ми, щоб тихенько радіти життю? Ви ж не знаєте ще, який цей готель у міжсезоння, не знаєте, як буде добре, якщо залишитесь в ньому разом із нами на цілий рік. Так, звичайно, кажуть ті, ми дуже вам заздriamo... Та, може, якось іншим разом... Бо тепер на нас чекають справи... А ось і омнібус уже під дверима... Час прощатися! І, усміхнувшись та кивнувши на прощання, вони відбувають, і ми сумуємо за ними, і якось гірко на душі. Ондатр був із тих, хто ніколи не нудьгує на самоті. Він любив своє місце, і хай там інші їдуть хто куди захоче, а він, Ондатр, залишатиметься тут. Та він не міг не помічати, що відбувається навколо, і якесь шосте чуття промовляло, що тут не все гаразд.

Від усього віяло розлукою, і зосередитися на чомусь одному було дуже важко. Ондатр покинув порослий очеретом берег річки, яка щораз міліла та млявішала, проминув рівнину, перейшов кілька пасовищ — курних і наче випалених сонцем — і став заглиблюватися у безмежне море пшениці, жовтої, хвилястої, шелесткої; вона спокійно коливалася і щось глухо шепотіла. Ондатр частенько приходив сюди, йому подобалося

блукати в гущі міцних кремезних стебел, на які спиралося їхнє золотаве небо — небо, що безперервно танцювало, мерехтіло, щось тихо говорило, пружно прогиналося під подуvom вітерця, а потім стрімко, весело засміявшись, розпрямлялося. В Ондатра тут було чимало друзів, ціле товариство, і всі постійно чимось заклопотані, хоч це й не заважало завжди знайти хвилинку потеревенити та поділитися новинами з гостем. Та цього дня полівкам і іншим мишкам, здавалося, стало не до Ондатра, хоч вони й були з ним дуже ввічливими. Одні прокопували тунелі під землею, інші, збившись купками, обговорювали планування хатинок, щоб у них було затишно, комфортно, і щоб припаси поряд. Деякі видобували на світ божий скрині, що припали порохом, кошики для одягу, хтось уже повним ходом пакував майно. Тут і там лежали готові до переправляння клунки та вузли з пшеницею, вівсом, ячменем, насінням бука та горіхами.

— Ага, старий Ондатр! — гукали миші, забачивши друга. — Ходи до нас, Ондатрику, допоможи, не вештайся без діла!

— У що це ви граєтеся? — набурмосився Ондатр. — Чи ж не розумієте, що рано думати про зимові квартири, до них іще купа часу!

— Ну чого ж, звичайно, розуміємо, — мовив хтось із полівок, помітно ніяковіючи. — Та що поганого, якщо ми подбаємо про них завчасу?

Поки на полях не стали брязкати оті страхітливі механізми, треба повивозити меблі, речі, припаси. Та й чи тобі не знати, що гарні квартири довго не стоять порожніми. І оком не зморгнеш, як їх уже займуть інші, а тобі залишаться перебірки, а з ними, поки заселишся, стільки мороки!.. Так, ти правий, ще трохи рано, але ж це тільки початок.

— Ох уже цей ваш початок, — пробурчав Ондатр. — Сьогодні такий гарний день. Поплавали би на човні, погуляли би попід живоплотом, пішли б до лісу, на пікнік абощо.

— Ні, дякую, мабуть, не сьогодні, — поспішила відказати полівка. — Може, якимось іншим разом... коли в нас буде більше часу...

Ондатр ображено форкнув, обернувся, щоб іти, зашпортався за коробку для капелюшків і, обуре-но скрикнувши, впав.

— Якщо дивитися під ноги, — мовила котрась із полівок, — і бачити, куди стаєш, тоді не вдарися і нікуди не впадеш. Обережно, Ондатре, валізи! Присядь десь. За годину-дві ми закінчимо, тоді поговоримо.

— “Закінчите”? Та ви тут до самого Різдва прововтузитесь, я вже це бачу, — пробурчав Ондатр і подався геть із поля.

Посумувавши трохи, він повернувся на річку — на свою стареньку, вірну, постійну річку, яка ніколи не пакувала речей і не зривалася з місця, переїжджаючи кудись на зиму.

У прибережних верболозах Ондатр угледів ластівку. Потім до неї приєдналася друга, третя, і всі троє, повсякчасно крутячись на гілках, тихо заговорили про щось серйозне.

— Що, вже? — спитав Ондатр, підходячи до них. — Що за поспіх? Та це ж просто смішно.

— О ні, ми ще нікуди не збираємось — якщо ти про це, — відповіла перша ластівка. — Ми просто обговорюємо, що й до чого. Яким шляхом летіти цього року, де будемо спинятися тощо. Це ж таке задоволення!

— Задоволення? — здивувався Ондатр. — Не розумію я такого задоволення. Якщо вже конче залишати цей райський куточок і друзів, яким вас не вистачатиме, і чудові хатинки, які ви тільки-но обжили, що ж, коли прийде час, я вірю, що ви хоробро полетите звідси, назустріч труднощам і небезпекам, новому та незвіданому, і вам здаватиметься, що не такі вже ви й нещасні на чужині. Але щоб хотілося говорити про це чи навіть думати, поки в цьому ще нема потреби...

— Нічого ти не розумієш, — відказала друга ластівка. — Вся штука у хвилюванні, яке ми відчуваємо, у якійсь приємній, млосній тривозі. А потім, один за другим, налітають спогади, неначе голуби, що вертаються додому. Спогади вриваються серед ночі в наші сни, вони переслідують нас навіть удень. І тоді так хочеться пощебетати між собою, аби почути, хто що скаже, і самим повірити, що це таки було насправді: звуки, запахи, назви...

— А не можна цього року нікуди не летіти? — глибокодумно поцікавився Ондатр. — Ми подбаємо, щоб ви ні в чому не знали невигоди чи нестачі.

Ви навіть не уявляєте, як тут гарно о тій порі, коли ви кудись тікаєте.

— Одного року я вже спробувала, як ти кажеш, нікуди не летіти, — мовила третя пташка. — Мені так тут сподобалося, що коли настав час летіти, я відбилася від зграї, і вона полетіла без мене. І кілька тижнів справді було дуже непогано, а потім!.. О, які то були довгі та нестерпні ночі! А дні — сльотяні та похмурі! Повітря липке й холодне, а в небі — ані комахи! Дурна це була витівка. Я зовсім занепала духом, а однієї холодної вітряної ночі просто лягла на крило, і дужий зимний вітер зі сходу заніс мене углиб суходолу. Сунув густий лапятий сніг, а я пробивалася через перевали високих гір, і скільки натерпілася, поки перебралася через гори. Ніколи не забуду того блаженства, коли мою спинку знов обігріло тепле сонечко, коли я полетіла до озер — спокійних і блакитних, — що лежали піді мною, а надто — смаку першої масної комахи, яку я тоді спіймала! Минуле здавалося кошмарним сном, а майбуття уявлялося суцільним святом без початку і кінця, і все тому, що я летіла на південь — тиждень за тижнем, легко, не дуже чимось переймаючись, спочиваючи, скільки хочеться, але весь час прислухаючись до поклику! Я отримала хороший урок, і більше мені навіть на думку не спадало робити щось наперекір долі.

— О, поклик Півдня, поклик Півдня! — замрі-
яно защебетали інші ластівки. — Його пісні, його
гомін, його променисте повітря! А ти ще пам'я-
таєш... — і, вмиль забувши про Ондатра, вони
поринули в гарячі спогади. Той зачаровано слу-
хав птахів, і в його серці зажеврило незбагнен-
не почуття. У ньому теж — нарешті він це
зрозумів! — теж забриніла та потаємна струна,
про яку він досі навіть не підозрював. Самого
щебету пташок, що мали летіти на південь, їхніх
оповідок про давно минулі події цілком вистачи-
ло, щоб оживити в Ондатрі те нове, ще невідоме
почуття, яке бентежило його уяву. Його охопи-
ло неспинне бажання відчути на собі гарячий
дотик справжнього південного сонця, набрати
повні груди п'яного аромату. Він заплющив
очі і, забувши геть усе, на хвилю поринув у мрії,
а коли знову очі розплющив, річка видавалася
похмурою і холодною, зелені поля — сірими, без-
барвними. Аж тут щось штрикнуло в серце, і Он-
датрові стало соромно за свої мрії.

— А чого ж ви тоді повертаєтеся? — ревниво
запитав він у ластівки. — Що кличе вас до цієї
покинутої глушини?

— Тобі не спадало на думку, — озвалася пер-
ша ластівка, — що, коли настає слухна година, нас
кличе в дорогу інший поклик? Поклик буйних
лугових трав і вологих садів, і теплих ставків, де

повно комах, і худоби, що гуляє полем, і сінокосу, і всіх сільських будівель, наставлених навколо Дому з Бездоганними Карнизами?

— А, може, думаєш, — спитала друга пташка, — тобі одному на землі знову хочеться почути спів зозулі?

— Коли прийде пора, — сказала третя, — ми знову занудьгуємо за домом, за лататтям, що погойдується на поверхні англійської річки. Але сьогодні все це для нас таке бліденьке, ріденьке і далеченьке. Бо зараз зовсім інша музика збурює нашу кров.

І пташки знову защебетали між собою, і цього разу їхнє безтурботне цвірінкання оповідало про фіолетові моря, про буруваті піски, про стіни, де повзають ящірки.

Ондатр, знову засмутившись, пішов від них і видерся на косогір, що полого здіймався на північ від річки, ліг там і став дивитися в бік пагорбів, які стояли широким півколом, затуляючи собою весь південь. Досі ця грива була його небокраєм, його Місячними горами, тією межею, далі якої для нього нічого не було і бути не могло, а якщо таки й могло щось бути, то ні бачити його, ні чути про нього Ондатр не хотів. Сьогодні ж, коли він дивився в бік Півдня, в його серці ворушилося неясне відчуття, і чисте небо над низькими горами мерехтіло, неначе щось обіцяючи.

Для нього існувало тільки те, що крилося від ока, а незвідане здавалося єдиним, заради чого вартувало жити. По цей бік пагорбів пролягла справжнісінька пустка, а по той — буяли сповнені життя яскраві краєвиди, Ондатр ясно бачив їх своїм внутрішнім зором.

Які моря лежали там — зеленкуваті, колихкі, з легкими бурунцями на хвилях! А залиті сонцем узбережжя з рядами білосніжних вілл, за якими темніють оливкові гаї! А тихі гавані, заповнені легкими суднами, ладними рушити до пурпурових островів, славних винами та прянощами, островів, що ледь видніються над неквапними водами!

Він встав із землі та знов зійшов до річки, тоді передумав і влаштувався на узбіччі курної дороги. Там, майже невидимий через густі приємні зарості, Ондатр нарешті приліг і став думати про битий шлях та чудовий світ, до якого він вів, а ще — про всіх мандрівників, які могли ним іти, про багатства й пригоди, на пошуки яких вони подалися, або й про такі, які звалилися на них, як сніг на голову — але все там, отам, отам!..

Раптом слух його вловив чийсь кроки, і, придивившись, Ондатр побачив мандрівця — Щура, що брів дорогою. Хода його була вже дещо стомленою, а сам він від голови до п'ят укритий пилом. Порівнявшись із Ондатром, подорожній,

не кажучи ні слова, ввічливо з ним привітався, і було в його жесті щось нетутешнє. Він зупинився, постояв, ніби вагаючись, іти йому далі чи ні, тоді приязно усміхнувся, зійшов з дороги та присів біля Ондатра у прохолодну траву. Вигляд у подорожнього був справді стомлений, і Ондатр мовчки прийняв його товариство, не став докучати зайвими розпитуваннями, а дещо з тих думок, які крутилися у незнайомця в голові, він зрозумів і так. До того ж, він добре знав, як цінується у звірів мовчазне товариство, коли розслаблюються стомлені м'язи і розум прагне відпочинку.

На вигляд подорожній був худорлявий, гостровидий і трохи сутулився, мав тонкі та довгі лапи, зморшки в кутиках очей, а в малих охайних вухах блищали невеличкі золоті сережки. Він був одягнутий у блідо-блакитний светр, його штани, залатані та всі у плямах, колись також були блакитні, а весь дорожній скарб уміщався у блакитній ситцевій хустині.

Трохи перепочивши, подорожній глибоко зітхнув, вдихнув на повні груди повітря і став розглядатися довкола себе.

— Чуєш, як легко пахне вітер, — мовив незнайомиць, — він пахне конюшиною. А віддалік чути, як жують траву корови, і тихо зітхають, а потім знову набивають рот травою. Чути голоси далеких жнивників, а он звиваються супроти лісу сизі

цівки диму з коминів. Десь зовсім поряд поспішає кудись річка і чути крик шотландської куріпки, а з твого вигляду я можу виснувати, що ти матрос, тільки річкового судна. Усе немов позасидало, і все ж життя триває. Добре тобі тут живеться, друже, готовий закластися, що краще не буває. Аби лиш вистачило сил і далі жити так!

— Так, це справжнє життя, іншого мені не треба, — замріяно, без звичної впевненості, відповідав Ондатр.

— Я не зовсім це хотів сказати, — обережно поправив Щур, — але кращої долі й справді годі бажати. Я теж так жив і знаю, що кажу. І саме через те, що я жив таким життям, цілих шість місяців жив, і знаю, що кращого не треба, ти бачиш мене тут, зі збитими у кров ногами та голодного. Я йду звідси 'світ за очі, прямую на південь, бо відчуваю старий поклик, я вертаюся до колишнього життя, до життя, яке я щиро називаю своїм, до життя, яке ніяк мене не хоче відпустити.

“Невже і цей туди ж?” — подумав Ондатр, а вголос сказав:

— А звідки ж ти йдеш?

Він не питав, *куди* йде незнайомиць, він був певен, що й так це добре знає.

— З однієї гарненької ферми, — коротко відказав подорожній. — Ген-ген у тій стороні, — і він кивнув, показуючи на північ. — Та хай їй тисяча чортів! Там я мав усе, що міг би забажати, не відмовляв собі ні в чому, а ось тепер сиджу біля тебе! І мені тут добре, розумієш, мені добре!.. Я стільки миль пройшов по цій дорозі, на стільки миль наблизився до того, чого бажає серце!..

Щурові очі-намистинки прикипіли до небокраю, здавалося, він прислухається до чогось, що долинає з глибини покинутих земель, якоїсь веселої музики пасовищ та господарського двору.

— Не нашого ти кореня, — промовив Ондатр, — не фермер ти і, здається мені, навіть не тутешній.

— Так і є! — вигукнув Щур. — Я морський щур, це чиста правда, порт, відкіль я родом, зветься Константинополь, хоча і там я теж не дуже свій, бо розмовляю не так, як усі. Ти чув про Константинополь, друже? Чудове місто, і давнє, і знамените. Мабуть, тобі доводилось чувати про Сігурда, короля Норвегії, який приплив туди шістдесятьма кораблями. Він і його воїни проскакали вулицями міста, що були вбрані на їхню честь у пурпур і золото, а імператор та імператриця спустилися до нього на корабель і бенкетували разом з ним. Коли Сігурд повертався додому, багато його воїнів-варягів залишилося у Константинополі, вступило до імператорської гвардії, і мій прапращур, також родом із варягів, залишився там, на кораблі, що його Сігурд дарував імператору. Весь наш рід ходив у мореплавцях, і це не дивно. І місто, в якому я народився, така ж моя домівка, як і будь-яке місто від Константинополя до Лондонської річки. Я знаю їх, вони знають мене. Висади мене в якійсь із

їхніх гаваней чи набережних, і я вже знову вдома.

— Ти, мабуть, дуже багато плаваєш, — сказав Ондатр, якого все більше розбирала цікавість. — Землі не бачиш місяцями, буває, що харчі закінчуються, економиш навіть на воді, розчиняєшся в безкрайньому океані й усе таке, правда?

— Анітрохи! — вигукнув Морський Щур, і то була щира правда. — Те життя, яке ти щойно описав, то зовсім не для мене. Я пасажир торгового судна, а воно ходить уздовж берега. Ми майже ніколи не втрачаємо з поля зору землю. Берегові розваги та принади ваблять не менше, ніж морські мандрівки. О чудові південні порти! Їхній запах, їхні рейдові вогні посеред ночі, їхня благодать!..

— Може, й справді тобі так краще, — немов вагаючись, промовив Ондатр. — Добре, тоді, якщо твоя ласка, розкажи щось про своє буття на березі, про те, що воно може дати нормальному звірові, що можна винести з нього, щоб на схилі літ сісти з родиною біля каміна та зігріти душу теплими спогадами. Бо, скажу тобі по правді, як на мене, теперішнє життя моє і нудне, і неповноцінне.

— Останній мій рейс, — почав Морський Щур, — наприкінці котрого я потрапив сюди, покладаючи великі сподівання на ферму у глибині

суходолу, послужив би чудовою ілюстрацією, а разом і стислим викладом моєї яскравої біографії. Почалося все, звісно, з родинної сварки. Відтак я опинився на борту невеличкого торгового суденця, яке підняло прапор і рушило з Константинополя морями, овіяними античністю, де від кожної хвилі віє нетлінними спогадами, до грецьких островів, до Леванту. То були золоті дні, то були казкові ночі! В гавані завжди хтось приставав до берега, хтось відбував, усюди друзі; поки надворі шкварить сонце, ти спиш десь у прохолодному храмі чи в руїнах водостоку, а після присмерку — веселі співи, а над усім оцим — оксамитове небо з великими зірками. Там ми змінили курс і пливли Адріатичним морем, і його узбережжя мерехтіло в повітрі — янтарному, рожевому чи барви аквамарину. Ми зупинялися у просторих гаванях, що глибоко врізалися у суходіл, гуляли давніми, шляхетними містами, та зрештою, одного ранку, щойно за нашими спинами величаво зійшло сонце, ми визолоченою доріжкою попливли до Венеції. О, Венеція — чудове місце, кожному щуру слід туди сплавати й отримати силу задоволення від мандрівки! А коли ти змучишся гуляти, можна вночі просто присісти на краєчок Великого Каналу та веселитися з друзями, а в повітрі бринітиме музика, а в небі повно зірок, і вогні горять та мерехтять

на полірованих сталевих бортах хитких гондол, від яких так тісно, що можна перейти канал, ступаючи з однієї гондоли на другу! А потім, їжа... Ти любиш устриць? Ну, ну, не будьмо затримуватися на цьому.

Він замовчав. Ондатр теж мовчав, як зачарований, із головою поринувши у хвилі мрій, і вже йому вчувався високий спів, що линув між примарними сірими набережними, об які плескалися хвилі.

— А потім ми знову попливли на південь, — продовжував морський щур, — і йшли, огинаючи берег Італії, поки не кинули якір у Палермо, там я зійшов на берег і чудово відпочив. Не в моїх звичках надовго затримуватися на одному судні, бо так стаєш обмеженим і упередженим. Крім того, Сицилія — одне з моїх улюблених місць, я знаю там усіх, мене влаштовує і їхнє товариство, і їхні уклади. Я провів на цьому острові не один веселий тиждень, подружився з усіма тубільцями. А коли мені набридало сидіти на одному місці, я при нагоді сідав на корабель, що відпливав на Сардинію чи Корсику, і, коли знову відчував обличчям свіжий вітер та морські бризки, радості моєї не було меж.

— А там хоч є чим дихати, в отому, як його... трюмі, здається, так ви це називаєте? — спитав Ондатр.

Мореплавець пильно глянув на Ондатра і легенько підморгнув.

— Я старий волоцюга, — сказав він із чарівною простотою. — Капітанська каюта мене влаштує цілком.

— Судячи з усього, там не з медом, — пробурмотів Ондатр, поринаючи у задуму.

— Команді — так, — погодився з ним щур і знову ніби підморгнув. — Із Корсики, — вів він далі, — я відбув на судні, що везло вино на континент. Увечері ми дісталися Алассію, стали на рейд, повитягали нагору барильця з вином, зв'язали їх поміж собою довгим тросом і стали кидати за борт. Потім матроси посідали на човни та з піснями погребли до берега, й за ними, наче поплавки, тяглася ціла низка бочок, ну чисто тобі зграя дельфінів. На березі на них чекали коні, і вони, з гучним брязканням та гупанням, сунули ці бочки крутими вулицями невеликого міста. Коли всі бочки були доправлені на місце, ми пішли розважитися, освіжитися та допізна гуляли з друзями, а коли стало розвиднятися, я подався до великого оливкового гаю, щоб відіспатись там як слід. Тоді мені ще вистачало островів, а портами й кораблями я вже був по горло ситий. Я жив серед селян у своє задоволення, лежав і все дивився, як вони працюють, чи розтягався на вершині пагорба, а далеко піді мною було блакитне Серед-

земне море. І так потроху, де сушею, де морем, я добувся до Марселя, і знову давні корабельні друзі, і знову палуби океанічних суден, і знову радість і веселощі. А ти кажеш “устриці”! Так, буває, сняться марсельські устриці, тоді я прокидаюся весь у сльозах!

— Якщо мені не зраджує пам'ять, — нагадав чемний Ондатр, — ти прохопився про устриць, то, мабуть, хочеш їсти, але не зізнаєшся. Сподіваюся, ти ще побудеш, щоб ми з тобою разом пообідали? Моя нірка тут поряд, і вже трохи пополудні, тож не відмов у задоволенні пригостити тебе тим, що є.

— Щоб я здох, якщо ти помиляєшся! — вигукнув Морський Щур. — Відколи я отут сиджу, мені і справді живіт присох до спини, а коли я здуру бовкнув про устриць, то аж кишки завернулися. А чи не можна поїсти отут, просто неба? Не люблю я без потреби шастати по норах чи по трюмах. А поки ми обідатимемо, я розповім тобі ще щось про свої мандри, про своє вдале життя — принаймні, я його вважаю дуже вдалим, і, судячи з твоєї уваги, тобі подобається моя розповідь. Крім того, якщо ми опинимось в чотирьох стінах, мене почне хилити на сон, хвостом присягаюся.

— А й справді, як я сам не здогадався, — пробурмотів Ондатр і поспішив додому. Забігши до нірки, він витяг кошика, накидав у нього нехитрих наїдків, не забуваючи поміж усім про походеньки та уподобання чужинця-морехода, поклав

довгу французьку хлібину, ковбасу, що густо віддавала часником, сир, який аж сльозився, баклажку в солом'яній оправі та з довгою шийкою, в якій плескалося сонце, зібране й розлите на далеких сонячних пагорбах. Зібравши кошик, поспішив назад, і коли вони викладали наїдки на придорожню траву, тільки шарівся від задоволення, слухаючи, як старий морський вовк вихваляє його смак і завбачливість.

Морський Щур трохи втамував голод і відразу ж став розповідати про свій останній рейс, і Ондатр, який ніколи не бачив моря, переносився разом з ним з одного іспанського порту до іншого, сховавшись на берег у Лісабоні, Порту, Бордо, побував у гарних гаванях Корнуолу і Девону, поки, здолавши спротив стількох зустрічних вітрів, не опинився на берегах Ла-Маншу, на тому самому причалі, де Щур зійшов на сушу, по горло ситий штормами і негодою, а в повітрі пахло іншою весною, і Щур, напоєний її повітрям, рушив у довгу путь углиб суходолу, маючи на меті тільки одне: пожити десь на тихенькій садибі, куди не долинають звуки морського прибою.

Завмираючи, тремтячи від хвилювання, Ондатр миля за милею ступав за Шукачем Пригод, проминав буремні гавані та тісні рейди, бухтові мілини в години припливу, петляв річками, які ховали за різкими закрутами жваві містечка, і, сумно

зітхнувши, залишив його на тоскній фермі у глибині острова, про яку не хотілося навіть чути.

Вони вже пообідали, Мореплавець відпочив, поновив сили, голос його знову бринів, а в очах світився вогник, наче відбите світло далекого маяка, і він наповнив свого келиха сяйливим червоним вином із Півдня, подався трохи до Ондатра, заговорив — і знову цілковито заволодів усім його єством.

В Ондатрових очах пінисто плескалися сіро-зелені хвилі північних морів, у келиху горів полум'яний рубін, здавалося, що це палає серце півдня, пульсуючи перед тими, хто знайде в собі сили відгукнутися на нього. І ці два вогники, зелений та червоний, заволоділи Ондатром, зачарували його, позбавивши сил. Безмовний світ, що не лежав у цьому сяйві, відступив удалечінь, розчинився в тумані. А розмова — чарівна розмова — точилася далі. Та чи й можна назвати це розмовою, якщо подеколи вона перетікала у пісню матросів, коли ті витравлюють з глибин стікаючий водою якір, у дуже ляскання вітрил, які шарпає північно-східний вітер, у баладу рибалки, що бовваніє на тлі абрикосового присмеркового неба й тягне з моря свої сіті, у бринькання гітар та мандолін, що долинає із гондол та шлюпок? Або переливалася у посвист вітру, спочатку жалібний, а з холодами — пронизливо-сердитий, і він то різко завивав, то бринів, як струна, сховавшись

за шкаториною повного вітрила. І зачарований слухач неначе наяву чув ці звуки, так само, як і голодні скарги морських чайок, і глухий гуркіт хвиль, що б'ються об берег, і обурене шелестіння гальки. Опісля звуки знов переливалися в розмову, й Ондатр, якому серце рвалося з грудей, ставав свідком пригод, що відбувалися у доброму десятку портів: бійки, втечі, чвари, дружба, непо-рушні обіцянки. Він шукав скарги на різних островах, рибалив у тихих лагунах і цілими днями дрімав на білому піску. Він слухав про рибо-ловлю у глибоких морях, про велику сріблясту поживу, що її приносять рибальські сіті з милю завдовжки, про шквальні бурі, про шум прибою в безмісячну ніч, про високий ніс величезного лай-нера, що проглядає крізь клуби туману, про ра-дість від повернення додому, про округлі миси, про сяйливі бухтові вогні, про розпливчасті гурти у гавані, про радісні крики і сплеск перліню, про підйоми стрімкими вуличками до затишного світла за червоними фіранками.

Ондатр марив, і, наче уві сні, дивився він, як Шукач Пригод підводиться з землі, не припиняючи своєї мови та не зводячи з нього чіпкого погляду очей, де сірий колір назавжди перемішався з морськими барвами.

— А зараз, — казав він розважливо, — я знов у дорозі, прямую на південь, і не один день мені доведеться топтати дорожній пил, поки дістануся

сіренького містечка на крутому схилі гавані. Там через чорні пройми дверей ти дивишся на кам'яні сходові марші, над якими нависають густі зарості рожевої валеріани, і сходи ті ведуть до латки блискучої блакитної водиці. Гойдаються малі

човни, прив'язані до швартувальних кілець і до пілерсів, і барви їхні такі ж веселі, як і тоді, коли я лазив поміж ними ще малим. Вистрибують у припливних водах лососі, біля набережних і пляжів міняться на сонці косяки макрелі, а за вікнами день і ніч пропливають величезні кораблі, то поспішаючи до причалу, то вирушаючи у відкрите море. Рано чи пізно туди стікаються кораблі всіх морських держав, і там я дочекаюся свого часу, і корабель, призначений мені провидінням, кине в бухті свого якоря. Я не випереджатиму подій, я просто буду чекати і пильнувати, поки кінець кінцем мені трапиться моє суденце: воно верпуватиме посеред бухти, навантажене по самий бушприт, який, немов дороговказ, намітить шлях із гавані. І я прослизну на його борт, на човні чи по канату, а потім, одного ранку, прокинуся під спів та біганину матросів, під брязкання кабестану і дзенькіт якірного ланцюга, що підіймається на палубу. Ми підіймемо клівер і фок, а білі будинки на узбережжі бухти повільно пропливатимуть повз нас, а потім ми вийдемо з гавані — і щасливої дороги! Потім корабель, укрившись вітрилами, обминатиме мис, а вийшовши в безмежну просторінь, коли навкруг заплюскоче зеленавий безмір моря, повернеться за вітром, що несе на Південь!

— І ти, і ти теж ходи, молодший брате, бо дні минають, і нема їм вороття, а Південь досі чекає

на тебе. Поринь у світ Пригод, прислухайся до поклику, бо слухна мить мине і вже не вернеться! А всього й роботи, що гупнути дверима, без вагань ступити вперед — і старе життя вже за спиною, а попереду — новий світ! А потім, одного прекрасного дня, до якого ще ген як далеко, йди собі додому, як є бажання, де чекає порожня чаша та зіграна роль ваша, сиди на березі своєї тихої річки і тиш себе приємними згадками. Ти легко доженеш мене дорогою, бо в тебе ноги молоді, а я старішаю — отож і йду помалу. Я спинюся на хвильку, озирнуся назад і доконче побачу, як ти наздоганяєш мене — жваво, рішучо, а обличчя твоє сяє від думок про Південь!

Голос розчинився і завмер — так само коماشиний писк переливається у тишу. І Ондатр, нерухомий, із застиглим поглядом, не бачив нічого, крім далекої темної цятки на світлому шляху.

Він підвівся, наче зачарований, і взявся пакувати кошика — старанно, без зайвого поспіху. Як зачарований, повернувся додому, зібрав до купи нехитрі пожитки та ті маленькі реліквії, які цінував найбільше, і склав усе це в подорожню торбу. В голові було все наче в тумані, він рухався по хаті сновидою, і, розтуливши губи, весь час у щось вслухався. Ондатр закинув торбу на плече, неквапно вибрав міцного ціпка на дорогу, і, так само неквапно, але без тіні вагання,

ступив на поріг. І тут перед ним у дверях постав Кріт.

— Егей, Ондатрику, куди ти вирядився? — страшенно здивувався Кріт, хапаючи лапкою свого друга.

— Я вирушаю на південь, разом з усіма, — пробурмотів Ондатр — монотонно, мрійливо, ховаючи очі від Крота. — До моря, там — на корабель, і в ті краї, котрі мене кличуть!

І він рішуче подався вперед, без поспіху, але аж надто цілеспрямовано, та Кріт уже був готовий до цього і перегородив йому шлях. Зазирнувши в його очі-намистинки, він побачив непохитну рішучість та якесь дивне сіре мерехтіння. Ні, то були очі не Ондатра, то були чужі очі! Кріт щосили схопив свого друга, затягнув його всередину, кинув на долівку, а сам навалився зверху.

Якусь часину Ондатр відчайдушно пручався, а потім, наче сили його враз кудись поділися, обм'як, знесилено заплющив очі та затремтів усім тілом. Кріт ще трохи зачекав, а потім допоміг йому підвестися й посадовив у крісло. І він сидів, безвольний, замкнутий, нечулий, тремтячий, подеколи впадаючи в істеричні ридання без сліз. Кріт замкнув двері, кинув торбу в стіл, замкнув її, тоді тихенько присів біля друга, чекаючи, коли мине цей дивний напад. Непомітно Ондатр пори-

нув у тривожний напівсон, і тільки час від часу здригався і бурмотів щось дивне, дике, геть для Крота незрозуміле. Дуже скоро дрімота змінилася глибоким сном.

З важким серцем Кріт ненадовго відлучився та зайнявся хатніми справами. Вже сутеніло, коли він повернувся до вітальні. Ондатр сидів на тому ж місці, де він його залишив. Він начебто повернувся до тьми, але був дуже млявим і пригнічено мовчав. Кріт мигцем зазирнув Ондатру в темнокарі очі і зрадів, помітивши у них колишню ясність. Він сів біля друга, спробував підбадьорити його й допомогти розповісти, що ж таки сталося.

Бідний Ондатрик щосили, слово за словом, намагався пояснити, що до чого, але як описати холодними словами те, що не стільки розумієш, як відчуваєш серцем? Як передати те, що відчував не ти, як передати примарний і співучий голос моря, як відтворити чари сотень спогадів — не його! — Морепоплаця? Навіть самому собі, коли чари вже розвіялися, а блиск потьмянів, було важко усвідомити те, що кілька годин тому здавалося єдино можливим і навіть неминучим. Тож не дивно, що він так і не зміг пояснити Кротові, що з ним сталося.

Кріт чудово усе розумів. Напад чи то хандри, чи то меланхолії вже відступив, і друг його був

знову при здоровому глузді, хоча й добряче виснажився, опираючись недузї. Та, схоже, він тимчасово втратив інтерес і до буденних клопотів, і до планів на майбутнє, які так колись полюбляв, і до тих приготувань, без яких важко уявити собі міжсезоння.

Обережно, стараючись, щоб це виглядало натурально, Кріт переводив свою мову на врожаї, що їх збирали в цій порі, на переповнені вози та запряги у них, на стїжки, яких щоразу більшало, на повний місяць над викошеними полями. Він говорив про яблука, що наливалися рум'янцем, про горіхи, які буріли на гіллі, про варення, консервації, домашні наливки, і, слово за словом, непомітно для себе дістався аж до середини зими з її нескінченними радощами та принадами домашнього життя, і тоді Кріт перейшов на ліричний лад.

Поступово Ондатр розпрямляв плечі, до нього доходив зміст сказаних слів. Похмурі очі проясніли, і він вже міг не тільки слухати, а й говорити. Небавом тактовний Кріт кудись щез та повернувся з олівцем і кількома нарізаними аркушами паперу та й підсунув їх Ондатрові під лікоть.

— Ти давно не писав віршів, — сказав він. — Міг би сісти, пописати, просто зараз... Щоб не лізли в голову дурні думки. Як на мене, тобі тільки

на користь, коли щось пишеш, чи навіть просто підбираєш рими.

Ондатр кволюю лапкою відштовхнув папір. Розумний Кріт залишив його на самоті, а коли згодом знову зазирнув до кімнати, Ондатр уже не помічав нічого і, жуючи кінчик олівця, щось креслив на папері. Правду кажучи, він не стільки писав, скільки гриз, та Кріт усе одно зрадив, що другові вже краще.

ПОДАЛЬШІ ЖАБСОВІ ПРИГОДИ

Дупло, в якому ночував Жабс, дивилося на схід, і він прокинувся з першими променями сонця. Пальці ніг йому геть задубіли, і через це Жабсові наснилося, що він ночує вдома, у своїй чудесній кімнаті з тюдорівським вікном, за яким лютує зимова ніч, а його простирадла зірвалися

з ліжка та, сварячись і буркаючи, що більше несила терпіти таку холоднечу, побігли вниз, на кухню, грітися біля вогню, і він, Жабс, біжить за ними, босоніж, по крижаних кам'яних сходах, яким немає кінця-краю, і просить-молить свої простирадла, щоб ті схаменулися та повернулися назад. Може, він прокинувся б раніше, якби не ночував останні кілька тижнів на соломі, настеленій на голий камінь, і вже майже забув ласкавий дотик грубесних ковдр, коли ти натягуєш їх аж до підборіддя.

Отже, він прокинувся, сів, протер очі, розім'яв задубілі пальці та довго намагався зрозуміти, де він, і все шукав очима знайому кам'яну стіну і заґратоване віконце. І тут йому аж серце тьохнуло, коли він усе згадав: і як він утікав, і як за ним гналися, і як він відірвався від погоні, а головне — що він уже вільний!

Вільний! Уже саме це слово, сама лиш думка про волю вартувала півсотні ковдр. Жабсові відразу стало тепло, варто лише було згадати про радісний світ, який обступав його зусібч, який аж знемагав від нетерплячки, бажаючи влаштувати Жабсові бучну зустріч, прислужитися йому, виконувати всі його примхи й забаганки, прийти йому на підмогу і зберегти його благовоління, як це було до того дня, коли його покинула удача. Він обтрусився, змахнув із голови сухе листя,

і коли цей вранішній туалет був позаду, без вагань ступив під теплі промені світанку, замерзлий, але впевнений, голодний, але повний сподівань. Він добре виспався та відпочив, і сонце, щедре та ласкаве сонце, розвіяло всі його страхи.

Цього літнього ранку Жабс один володів цілим світом. Він ішов росистим лісом, і ліс цей був безлюдним і безмовним. За лісом починалися зелені луки, і вони теж належали Жабсові, він міг робити з ними що завгодно і коли завгодно. Жабс вийшов на дорогу, і навіть вона, немов заблудлий пес, шукала собі друга, не витримуючи самоти. Втім, Жабсові хотілося знайти когось, хто вмів би говорити і пояснив би йому, яка дорога приведе додому. Яке щастя, коли тобі не щемить серце, коли у тебе ясна голова, коли в кишені брязкають монети, коли ніхто не біжить за тобою по п'ятах, аби схопити і знову запроторити за ґрати ненависної в'язниці!.. Як добре просто йти дорогою, яка біжить собі кудись, і тобі байдуже, куди вона веде. Щоправда, практичному Жабсові було зовсім не байдуже, куди приведе його дорога, і він зі злістю тупав її мовчазною поверхнею, бо дуже цінував свій час.

Небавом до скромної сільської дороги долучився братик — невеликий сором'язливий канал, що, взявши дорогу за руку, слухняно побіг поруч, в усьому поклавшись на неї, але й він уперто не бажав розмовляти з незнайомцями.

— Хай їм біс! — спересердя вигукнув Жабс. — Принаймні, хоч одного можна бути певним. Дорога і канал звідкись тягнуться й кудись біжать. Жабсе, хлопчику мій, ти ж не казатимеш, що це не так! — І він, набравшись терпцю, закрокував над водяною крайкою.

Раптом з-поза закруту каналу важко вийшла самотня шкапа, вона ішла напружено, немов хотіла вирватися з невидимих лабетів. На шкапі була мотузьяна упряж, від якої тягнулася линва, і коли та ступала крок, линва напиналася, а коли ставала, то линва опускалася у воду, а потім знову напиналася, і з неї крапали у воду перлинки води. Ось шкапа проминула Жабса, і той застиг, чекаючи, що далі пошле йому доля.

З приємним тихим дзюркотом води з-за крутого канального закруту випливла баржа з яскравим планширом і бечівником, на якій, сперши на румпель м'язисту руку, одиноко сиділа тілеста жінка у льняному чепці.

— Чудовий ранок, місіс! — озвалася вона до Жабса, порівнявшись із ним.

— Ваша правда, місіс! — чемно відповів Жабс, ідучи на одному рівні з бечівником. — Ранок і справді чудовий, але для тих, хто не в такій халепі, як я. Розумієте, в мене донька заміжня, і от присилає вона мені термінову депешу: кидай усе та мчи до мене. І от я йду й не знаю, що мені думати, та боюся, щоб не сталося найгіршого.

Якщо ви матір, місіс, ви мене зрозумієте. Я кидаю всі справи — а я перу, я також прала, ви мабуть, бачите це, місіс, — лишая малих дітей напризволяще, — а це такі паливоди, місіс, що гірших світ не бачив, — гублю дорогою всі гроші, збиваюся зі шляху, і вже навіть думати боюся, місіс, що може бути з моєю донею!

— А де саме вона живе, місіс? — поцікавилася жінка з баржі.

— Та тут недалеко від річки, місіс, — сказав Жабс. — Поблизу симпатичного маєтку, що зветься Жабс-хол, то десь у цих краях. Може, вам доводилося чути про Жабс-хол?

— Жабс-хол? О, та я ж туди пливу, — відповіла жінка. — За кілька миль цей канал впадає в річку,

а Жабс-хол трохи нижче. Та там уже й пішки близька дорога. Сідайте до мене на баржу, я вас підвезу.

Вона причалила до берега, і Жабс — не звір, а сама скромність і вдячність — ступив на борт і, цілком задоволений, сів на палубу.

“Знову пощастило Жабсові! — радісно подумав він. — Як добре завжди бути переможцем!..”

— То ви, місіс, праяля? — чемно запитала жінка з баржі, коли вони попливли далі. — Хороше заняття, скажу я вам, гадаю, ви погодитесь зі мною.

— А надто в цій окрузі, — не довго думаючи, бовкнув Жабс, — вся знать іде до мене, про інших і чути не хоче, хай би їм навіть доплачували, бо мене знають тільки з кращого боку. О, що-що, а справу свою я знаю, бо я все роблю сама. Прати, прасувати, крохмалити, підганяти вишукані сорочки джентльменам для світських раутів та вечорів — усюди я, все сама!

— Але ж не робите ви все самі, правда, місіс? — не без поваги в голосі спитала жінка.

— А, та в мене є дівчата, — бовкнув Жабс перше, що спало на думку. — У мене постійно працює двадцять місцевих дівчат. Та якби ви, місіс, знали, що то за дівчата! Більших ледацюг ще світ не бачив!

— От і я так кажу! — завзято підхопила жінка. — Та здається мені, ви легко ставите на місце тих непутящих! А ви дуже любите прати?

— До нестями! — безсоромно брехав Жабс. — Життя собі не уявляю без прання. Не знаю більшої насолоди. Це просто пісня! Не знаю, чи повірите ви мені, але прання мене навіть не втомлює!

— Це просто щастя, що я зустріла вас! — сказала жінка, явно щось надумавши. — Нам обом несказанно пощастило!

— Даруйте, але що ви хочете цим сказати? — Жабс відчув, що пахне смаленим.

— От візьмімо хоча б мене, — говорила далі жінка з баржі. — Я теж обожаю прання, так само, як і ви. Я прала, і, хочеш не хочеш, а все мушу робити сама, от і кручуся, як білка в колесі. А візьмімо мого чоловіка: і за холодну воду не візьметься, ще й баржу мені передав, — нема коли й вгору глянути. Якщо відверто, то це не я, а він мав би бути тут, стернувати чи вести коня, добре ще, коневі вистачає розуму триматися дороги. А мій чоловіченько гукнув собаку та й повіявся кудись, казав, що спробує вполювати кроля на обід. Пообіцяв, що дожене мене біля шлюзу. Ну, так воно чи ні, та я йому не вірю, бо він із тим собакою, а пес ще гірший за нього. Та менше з тим. От як би все попрати?

— Та годі вам про те прання, — промовив Жабс, котрий вже втратив інтерес до теми. — Подумайте краще про кроля. Гарного гладезного кроля, чорт забирай! У вас знайдеться пара цибулин?

— Я б із радістю про це не думала, але робота є робота, — мовила жінка, — і мені аж дивно, як ви можете думати про якихось кролів, коли перед вами відкриваються такі перспективи. Там, у кабіні, в куті, ви знайдете цілу купу брудної білизни. От якби ви взяли декілька речей, із тих, що міняють щодня... Перед такою дамою, як ви, я не наважуся назвати їх уголос, але ви їх відразу побачите... Так от, якби ви, поки ми тут пливемо, кинули їх у ночви... Не відмовляйте собі в задоволенні, самі ж казали, що любите прати, а мені ви цим так допоможете!.. Ночви вже готові, там є і мило, і чайник на плиті, і відро, щоб черпати воду з каналу. От де ви точно розважитесь на славу, замість того, щоб сидіти тут, знуджено дивитися на берег і позіхати раз за разом.

— Дайте-но я краще покермую! — мовив Жабс, уже не на жарт переляканий. — І періть тоді все, що заманеться. Бо я ще, чого доброго, попсую вам білизну, чи зроблю щось не так, як вам хотілось би. Особисто я звичніша до чоловічих речей. От за них я взялась би.

— Пустити вас за кермо? — засміялася жінка. — Щоб як слід кермувати баржею, треба трохи вміння, та й нудна це справа, а я не хочу, щоб ви псували собі настрій. Ні, ви вже краще займіться своїм улюбленим пранням, а я покермую, мені це не вперше. Прошу вас, місіс, не позбавляйте себе задоволення!

Жабс зрозумів, що його таки загнали до глухого кута. Він глипнув туди-сюди, шукаючи шляхів до відступу, побачив, що до берега йому не дострибнути, і похмуро змирився з нелегким жеребом. “Зрештою, — подумав він приречено, — прати всякий дурень зможе, а я ж не дурень, я — Жабс!”

Він збігав до каюти по ночви та інше причандалля, вибрав навмання кілька одєжин, спробував пригадати, як прали інші, коли він проходив повз пральню, і взявся до роботи.

Збігло довгих півгодини, і з кожною хвилиною Жабс злостився і злостився все більше. Що б він не робив з отим манаттям, усього йому було мало, і все не так. Він уже його і бгав, і шмагав, і щипав, а воно, немов нічого й не було, все шкірилося з ночов, дражнилося брудними плямами. Раз чи двічі Жабс занепокоєно оглядався на жінку, але та зосереджено дивилася вперед, уся поглинута кермуванням. Нестерпно боліла спина, а потім Жабс із тривогою став помічати,

що беруться зморшками лапки — його гордість і окраса. Він бубонів собі під ніс слова, які не личило казати ані праям, ані жабам, і мило вже разів із п'ятнадцять утікало йому з рук.

Раптом на баржі вибухнув регіт, Жабс випростався, озирнувся — і побачив, що жінка, закинувши голову назад, регоче до сліз.

— Я весь час стежила за тобою, — промовила вона крізь сміх, — я ще з твоєї бундючної мови збагнула, що ти — брехуха. Нічогенька ж ти прая! Б'юсь об заклад, ти й серветки за життя не випрала!

Жабс, якому все важче і важче було тримати себе в руках, зачувши таку мову, просто оскаженів.

— Ах ти брудна селючко! — заволав він не своїм голосом. — Та як ти смієш так розмовляти з благородною особою! Ото вже прая! Гаразд, як хочеш знати, я Жабс, знаменитий, усіма шанований і знаний Жабс! Можливо, я й не зможу постати зараз в усій своїй красі, але це не означає, що дурна баба з баржі безкарно з мене насміхатиметься!

Жінка подалася всім тілом до Жабса і пильно, уважно придивилася до його чепця.

— Ти ба! — закричала вона. — Ой, тримайте, бо впаду! Бридка, огидна, препаскудна жаба! Та ще й на моїй гарнесенькій, чистесенькій баржі! Отакого я вже не потерплю!

На мить вона облишила румпель, ряба рука метнулася вперед, ухопила Жабса за передню

лапку, а друга схопила за ногу. Світ Жабсові перекинувся догори дригом, баржа злетіла в небо, у вухах засвистіло, і він, закрутившись у повітрі, полетів над річкою і шумно плюснув у воду.

Та навіть вода не охолодила гордого Жабсового духу, не збила шалу його запальної вдачі. Здійнявши купу бризок, він вплив на поверхню, постирав з очей ряску, і першим, що він побачив, була тлуста баба на баржі, яка безсоромно реготала й насміхалася з нього. Відкашлюючись та відплювуючись, Жабс присягнувся, що поквитається з нею.

Він поплив до берега, долаючи течію та плутаючись у ситцевому платті, і коли вже нарешті торкнувся землі, видертися на крутий берег уже просто не було сил. Перепочивши хвилину-другу, Жабс підібрав краї мокрого вбрання й побіг за баржею так швидко, як тільки могли нести його ноги, не думаючи ні про що, крім негайної помсти.

Коли Жабс порівнявся з жінкою на баржі, та все ще сміялася.

— Агов, прале! — гукнула вона. — Візьми рубель, розгладь свою мармизу, тоді пройдися по ній праскою, покрохмаль — і скидатимешся на цілком пристойну жабу.

Жабс не став гаяти часу на словесні перепалки. Йому хотілося серйозної помсти, а не дешевого, сумнівного тріумфу у словесній баталії, хоч

на язика вже крутилася, ладна щомиті зірватися, дошкульна лайка. Нарешті він побачив перед собою те, чого шукав. Наддавши ходи, він наздогнав баржову шкапу, відв'язав від бечівника тягову линву, легко скочив коняці на спину, що-сили хвицнув п'ятами в боки, і та рвонула з місця в кар'єр. Жабс повернув свою стрибуху з тягової стежки, і вона загодала горбистою лукою. Озирнувшись, він побачив, що баржа вже сіла на міліну під протилежним берегом, а жінка на ній люто вимахує руками та галасує:

— Стій, стій, стій!

— Цю пісеньку ми вже колись чували, — розсміявся Жабс, дав шкапі шпори, і та перейшла на шалений галоп.

Баржова коняка не звикла до скачок, і дуже скоро її галоп перейшов на рись, а рись — на повільну інохідь, та Жабс не мав нічого проти, бо хай там як, а він таки просувався вперед, а баржа — ні. Він уже цілком тримав себе в руках, бо нарешті йому вдалося повернути недурну (як він вважав) справу. Гріло сонечко, і Жабс із задоволенням спокійно дріботів на шкапі, тримаючись бокових доріжок та верхових стежин і намагаючись не думати, що відколи він щось їв, минуло чимало часу. Невдовзі злочасний канал залишився далеко позаду.

Вони проїхали кілька миль, Жабс та його шкапа, вершник під сонцем геть розморився, закуняв,

і коли коняка, зупинившись, опустила голову, щоб поскубати травички, він мало не беркицьнувся на землю. Жабс стрепенувся, роззирнувся — і побачив, що вони заїхали на розлоге пасовище, на якому, скільки оком займеш, купками росли бескидник та ожина. Неподалік від нього стояла пошарпана циганська кибитка, а біля неї на перекинутому відрі сидів циган і курив, байдужим оком роззираючись довкола. Перед ним палав хмиз, над полум'ям висів залізний казанок, у якому булькало, шкварчало й апетитно парувало. А ще від вогню долинали запахи — теплі, густі, розмаїті, — вони стелились по землі, сплітаючись у тісний, довершений, принадний, незрівнянний аромат, немов сама Природа вирішила набути відчутної форми й постати перед своїми дітьми у цьому прояві божественної благодаті та блаженства. І тільки тепер Жабс усвідомив, що таке справжні голодні муки.

Те, що він відчував від ранку дотепер, не йшло ні в яке порівняння з тими відчуттями, які накиннулись на нього зараз! Тепер він знав напевне, що таке голод, і мусив діяти блискавично, інакше міг постраждати хтось або щось. Жабс уважно оглянув цигана, і в голові його майнула невідразна думка: налетіти на нього з кулаками чи спробувати лестоці? Він сидів і думав, раз по раз вдихаючи густі нестерпні пахоці, і позирав на

цигана, а циган смалив свою люльку та дивився на Жабса.

Нарешті циган вийняв з рота люльку і байдужим голосом промовив:

— Хочеш продати мені свою коняку?

Жабс чекав чого завгодно, тільки не такого. Він прекрасно знав, що цигани до нестями люблять коней, що жодна шкапа не пройде повз їх увагу непоміченою, але не встиг подумати, що кибитки робляться для їзди, а щоб вони їздили, хтось має їх тягнути. Він і гадки не мав продавати шкапу та наживатися на цьому, але циганова пропозиція робила реальними дві речі, яких він прагнув усією душею: живі гроші та смачний сніданок.

— Що? — запитав Жабс. — Щоб я продав тобі оцього дивовижного коня? Е, ні, про це не може бути й мови. А хто ж тоді щотижня розвозитиме чисту білизну по оселях моїх клієнтів? Крім того, я життя не уявляю без нього, а він і дня не проживе без мене.

— Спробуй уявити своє життя з ослом, — запропонував циган. — В декого це виходить.

— Схоже, ти не розумієш, — вів далі Жабс, — що мій кінь тобі не рівня. Це скакун, чистокровний, частково, правда, і якраз не там, куди ти зараз дивишся. Колись він брав призи на скачках, от побачив би ти його тоді!.. Та це й зараз видно, ти тільки поглянь на нього, якщо, звісно, розумі-

ешся на конях. Ні-ні, навіть не пропонуй, щоб я його продав. А цікаво, скільки ти дав би за цього рисака?

Циган пильно оглянув коня, потім — Жабса, потім — знову коня.

— По шилінгу за копито, — кинув він коротко і одвернувся, потягуючи люльку та байдуже озираючи довкільний краєвид.

— По шилінгу за копито? — обурився Жабс. — Зачекай, дай я подумаю, прикину, скільки це буде.

Він зліз зі шкапи, пустив її пастися, а сам присів біля цигана, рахуючи на пальцях, і нарешті сказав:

— Отже, по шилінгу за копито? А чому саме чотири шилінги, чому не більше? О, ні, навіть думати забудь, щоб я продав такого красеня-коня за якісь чотири шилінги.

— Добре, — озвався циган, — слухай, що я скажу. Даю тобі п'ять шилінгів, це на три шилінги й шість пенсів більше, ніж справді коштує ця шкапа. І жодним пенсом більше.

Жабс надовго задумався. Кишки марша грають, у кишені ні шеляга, скільки до дому, ще не відомо, та й переслідувачі, може, й далі наступають на п'яти? А тут тобі п'ять шилінгів — цілий капітал. З іншого боку, не така вже й сума за коняку. Щоправда, дісталася вона йому даром, тож весь виторг за неї — чистий прибуток. Нарешті Жабс надумався і сказав:

— Цигане, слухай, що я тобі скажу! Або пристаєш на мої умови, або ні. Ти даєш мені шість шилінгів і шестипенсовик зверху, крім того, годуєш мене сніданком зі свого казана, який так апетитно пахне. Ти даєш мені стільки їжі, скільки я з'їм за один присід. А я віддаю тобі свого молодого, повного сил коня, а до нього — розкішну упряж і все інше причандалля, яке ти бачиш на ній. Віддаю за так, задурно. Якщо тебе це не влаштовує, кажи як є, і я відразу їду звідси.

Маю тут неподалік одного знайомого, який вже кілька років просить, щоб я продав йому коня.

Циган невдоволено забурчав, сказав, що ще кілька таких обгородок — і він піде по світу з торбою, та врешті-решт сягнув рукою до глибокої кишені у штанях, витяг брудну полотняну торбину, відрахував шість шилінгів і шестипенсовик та тицьнув їх Жабсу. Потім він пірнув у киби́тку, а коли з'явився знову, в руках його були велика залізна миска, ніж, виделка і ложка.

Він перехилив казан і всипав у миску гарячої, густої печені. То була справді найкраща печеня у світі, чого тут тільки не було: куріпка, заєць, кролик, шотландська куріпка, цісарка, ще щось незрозуміле. Жабс, мало не заплакавши, поставив миску собі на коліна і їв, їв та їв, весь час просив добавки, і циган жодного разу йому не відмовив. Жабс їв і думав, що ще ніколи у житті він не снідав так смачно.

Жабс їв, поки лізло, а коли нарешті він натрапувався, то став прощатися з циганом, не забув зронити сльозу й за шкапою. Циган, який непогано знав місцевість біля річки, показав йому дорогу, і Жабс у найкращому гуморі продовжив свій шлях. Це був зовсім не той Жабс, що годину тому. Яскраво світило сонце, мокрий одяг на ньому висох, у кишені знову брязкали гроші, кожен крок наближав до дому, до друзів і спокійного затишку,

а ще, і це, мабуть, було найголовнішим, він добряче поснідав гарячою стравою, і до Жабса знов повернулося почуття власної величі, сили і впевненості у собі.

Весело ступаючи дорогою, він згадував свої пригоди та поневіряння, пригадував, як знаходив вихід із, здавалось би, безвихідних становищ, і його знову переповнювали пиha та самовдоволення.

— Хо-хо! — казав він сам собі, бундючно задираючи носа. — Який я, Жабс, меткий! На всьому світі не знайдете звіра, рівного мені за розумом! Недоброзичливці запроторили мене за ґрати, оточили вартою, день і ніч не зводили з мене очей, а я прослизнув повз усіх, бо для мене немає нічого неможливого і я нікого не боюся. Вони гналися за мною на паровозі, з полісменами, з револьверами, а я просто клацнув пальцями у них перед носом, розсміявся та й розчинився у повітрі. А потім мені не пощастило, і тлуca лиха тітка вкинула мене в канал. Та що це їй дало? Я доплив до берега, забрав у неї шкапу та й поскакав на ній, а вона залишилася з носом. Шкапу я продав, заробив грошеньят, та ще й поснідав смачно. Хо-хо! Я Жабс, вродливий, знаменитий, удатний Жабс!

І він так надувся від пиhi, що отак, на ходу, склав про себе хвалебну пісеньку і ну її горлати

на всю губу, хоч слухачів, крім нього самого, навколо не було. Мабуть, жоден звір на світі не співав собі такої похвальби.

Героїв на світі — без ліку,
І пишуть про них там і тут,
Та поруч із Жабсом великим
Найбільший герой — ліліпут.

Ученим, знавцям, ерудитам,
Що в Оксфорді їх просто тьма,
Давно вже пора зрозуміти,
Що Жабсові рівних нема!

В Ковчегу народець звіриний
Лив сльози у три ручаї.
“Земля!” — прокричав Жабс тваринам.
Він перший помітив її!

Гриміло салютами військо,
На марші карбуючи крок.
Мовчять, королі та міністри!
Наш Жабс — героїчний звірок!

Фрейліни й сама королева
Сиділи в покої з шитвом.
“Ах, хто цей молодик вродливий?” —
“То Жабс перед вашим вікном!”

Було ще чимало подібного, але все це було таке хвалькувате, що навіть сором переповідати.

Жабс ішов і співав, співав і йшов, і був чим далі, тим пихатішим. Та дуже скоро доля безцеремонно поклала цим гордошам край.

Пройшовши кілька миль угіддями, Жабс вийшов на битий шлях і, стоячи на ньому та вдивляючись у світлу далечінь, помітив цятку, яка поволі наближалася, стаючи спершу крапкою, потім крапелькою, потім чимось до болю знайомим, а потім до його зачарованого вуха двічі долинув дуже знайомий застережний звук.

— Щось дуже знайоме! — схвильовано скрикнув Жабс. — Я вертаюся до справжнього життя, я знов у тому великому світі, де мене стільки часу не було! Я гукну їх, своїх братів по колезу, я розповім їм пару оповідок, які досі так подобалися іншим, і вони просто не зможуть не підвезти мене, а тоді я матиму нагоду поговорити з ними трохи довше. І може, як пощастить, скінчиться тим, що я приїду до Жабс-холу на автомобілі! Ой, подивився б я тоді на Борсукову морду!

Жабс не вагаючись ступив на шлях і вже хотів зупинити машину, яка неквапно наближалася до луки, аж раптом зблід як смерть, серце йому кевкнуло тоненько, коліна затремтіли,

у животі нестерпно закрутило, і він, зігнувшись удвоє, як підкошений, бухнув на землю. Бідолашний, безталанний Жабс, він дуже правильно вчинив, бо то був той самий автомобіль, якого він украв біля ресторану “Червоний Лев”, той фатальний автомобіль, від якого почалися всі його негаразди! І в кабіні сиділи ті ж люди, яких він бачив тоді, коли сидів у ресторанній залі та обідав!

Жабс бебехнувся на шлях безформною купою і розпачливо лопотів:

— Це кінець! Це точно кінець! Знову наручники, знову полісмени! Знову тюрма! Знов сухарі та вода! О, який я був дурний! Чого я домагався, коли пихато йшов полями, горлав зазнайкуватих пісень і зупиняв людей на шляху серед білого дня, і це замість того, щоб сховатися в темряві і тихенько, через чорний хід, дістатися додому! О безталанний Жабсе! О нещасне земноводне!..

Тим часом кошмарний автомобіль ближчав і ближчав, і нарешті Жабс почув, як він зупинився майже біля нього. З кабіни вийшло двоє джентльменів, обійшли тремтячу купку жалюгідного нещастя, що плазом лежало посеред дороги, і один із них сказав:

— Оце так біда! Подумайте тільки! Бідна старенька бабуся — треба розуміти, прала, — охляла

посеред дороги! Може, спека її звалила, бідолашну, а може, не їла нічого сьогодні. Давайте посадимо її в машину та підвеземо до найближчого села, там у неї обов'язково знайдеться хтось знайомий.

Вони обережно підняли Жабса з землі, завели його до машини, вклали на м'якенькі подушки та поїхали далі.

Почувши їхню співчутливу розмову, де не було й натяку на злість, Жабс зрозумів, що його не впізнали, піднісся духом, обережно розплющив спершу одне око, потім — друге.

— Гляньте! — гукнув джентльмен. — Їй уже краще. Свіже повітря таки робить свою справу. Як вам зараз, місіс?

— Дуже дякую, сер, — ледве проквилив Жабс, — мені вже набагато краще!

— Дуже добре! — мовив джентльмен. — Лежіть собі тихенько, не рухайтесь, і — благаю вас! — навіть не намагайтесь говорити.

— Спробую, — пообіцяв Жабс. — Але я подумала, чи не могла б я сісти отам спереду, біля шофера? Свіжий вітерець обдує мені лице, і тоді я дуже скоро оклигаю.

— Яка розсудлива жінка, просто неймовірно! — вигукнув джентльмен. — Авжеж, сідайте. — І вони, обережно підтримуючи Жабса, допомогли йому пересісти на сидіння біля водія.

Машина покотилася далі.

Жабс уже майже оклигав. Він сів прямо, роззирнувся і спробував погамувати тремтіння, нудьгу, а надто старий потяг до їзди, але боротися з ним ставало чимраз важче.

— Це доля! — промовив він сам до себе. — Навіщо опиратися? Навіщо пручатися? — і обернувся до шофера обіч себе.

— Даруйте, сер, — мовив він, — чи не була б ваша ласка на хвильку пустити мене за кермо? Я уважно дивилася за вами, і здається мені, це дуже легко й цікаво, а ще страх як хочеться похвалитися перед подружками, що я мала задоволення керувати автомобілем!

Водій так розсміявся, почувши пропозицію, що джентльмен негайно запитав, у чому річ. Почувши, що до чого, він (на превелику втіху Жабса) вигукнув:

— Браво, місіс! Я в захваті від вашої відваги. Дайте старенькій покерувати і пригляньте за нею. Що вона зробить поганого?

Шофер звільнив місце, Жабс відразу ж заліз на його сидіння, схопився за кермо, з удаваною покірливістю вислухав усі вказівки і рушив з місця — повільно, обачно, бо твердо вирішив бути розважливим.

Джентльмен на задньому сидінні заплескав у долоні, і Жабс чув, як він каже:

— Як гарно в неї виходить! Подумати тільки, праля так вправно керує машиною, та ще й уперше!

Жабс трохи піддав газу, потім ще, і ще.

Він чув, як кричить джентльмен:

— Прале, пильнуй! — І це страх як образило Жабса, і він почав шаленіти.

Шофер хотів йому завадити, але Жабс ліктем притиснув його до сидіння та дав повний газ. Вітер в обличчя, гудіння мотора, стрибки на дорозі — ну хто б тут устояв?

— Праля? — заволав він, забувши про всякий страх. — Я містер Жабс, викрадач автомобілів, руйнівник тюрм, Жабс, який завжди виходить сухим із води! Сидіть, як миші, і побачите, що таке справжня їзда, якщо довірилися найславнішому, найвправнішому та найхоробрішому Жабсові!

Страшенно закричавши, всі, хто був у кабіні, схопилися з місць і накинулись на Жабса.

— Хапайте його! — закричали вони. — Хапайте триклятого Жабса, це він крав наш автомобіль! В'яжіть його, куйте в кайдани, тягніть до найближчого поліцейного відділку! Завдамо цьому відчайдухові та головорізові!

Але! Чомусь їм не спало на думку, що спершу було б краще (і мудріше) зупинити автомобіль, а потім братися за інше. Жабс різко вивернув

кермо, машина рвонула на узбіччя, протаранила низькорослий живопліт і... Карколомний стрибок, потужний удар — і колеса автомобіля стали місити густу багнюку жабника.

Жабс відчув, як злітає вгору його тіло, як воно кудись летить — стрімко, легко, наче ластівка. Йому сподобалося відчуття польоту, та тільки він устиг подумати, що летітиме так, поки в нього виростуть крила, і стане він із Жабса Жабоптахсом, коли політ скінчився, і довелося приземлятися, ляпнувшись спиною на густу і м'якеньку лугову траву. Упавши, Жабс відразу ж сів — і побачив і автомобіль, який вже майже весь сховався під водою, і джентльменів з водієм, які у довгих своїх пальтах безпорадно борсалися у воді.

Жабс швиденько схопився на ноги та щодуху дременував полями, він продирався через живоплоти, плигав через рівчаки та важко гупав по землі, аж поки сили не покинули його остаточно і довелося перейти на тихий крок. Трохи відсапавшись, Жабс знову зміг спокійно думати, і він захихотів, тоді засміявся, а під кінець уже так реготався, що аж присів під живоплотом.

— Хо-хо! — кричав він у захваті від самого себе. — І знову Жабс! Жабс, як завжди, виходить переможцем! Хто зміг зробити так, що його взяли в машину? Кому вдалося сісти на сидіння спереду

через удавану задуху? Хто змусив їх пустити Жабса за кермо? А хто завів їх до жабника? І хто утік від них, із-під самого носа, кумедно злинувши в повітря та навіть подряпинки при цьому не отримавши, хто залишив отих дурних і лютих подорожніх посеред болота, там, де їм і належить бути? Ну звісно, Жабс, розумний Жабс, великий, незрівнянний Жабс!

І знову він завів свою пісню, і знову лунав його піднесений голос.

Автомобіль “біп-біп!” гудів,
І мчав він по дорозі.
Хто б з вас у став його завів?
А Жабсу це по змозі!

— О, який я розумний! Який розумний, який розумний, який я розу...

Здаля долинув якийсь шум, Жабс обернувся на звук, придивився і... О жах!.. О мука!.. О лишенько!..

За два лани виднілися шофер у гетрах і двійко тутешніх кремезних полісменів, які дуже швидко наближались до Жабса!

Нещасний Жабс схопився з місця і, не чуючи ніг під собою, кинувся бігти.

— Ох, ох! — охкав Жабс, важко біжучи. — Який же я осел! Самозакоханий, дурний ослисько!

І треба було чванитися? І треба було верещати і співати свої пісні? Сидіти пеньком і вихвалявся на всю губу? Ох! Ох! Ох!..

Жабс озирнувся — і ледь не зомлів: його вже наздоганяли! Він мчав так, що тільки лапи

лопотіли, і, раз за разом озираючись, бачив, як невблаганно скорочується відстань між ним та переслідувачами. Жабс біг як міг, але тіло його було надто огрядним, а ноги — надто короткими, а джентльмени ближчали та ближчали. Він відчував: ще трохи, і вони його наздоженуть. Жабс біг, не розбираючи шляху, він пер наосліп куди доведеться, зиркаючи через плече на ворогів, які вже святкували перемогу, аж раптом під ногами розверзлася земля, і Жабс, хапаючи руками повітря, бухнув з головою у глибоку, швидкоплинну воду, яка з нездоланною силою понесла його далі. І до Жабса дійшло, що він, у нападі сліпої паніки, просто шубувснув у річку!

Він виринув на поверхню, спробував схопитися за очерет над річкою, та дужа течія відірвала Жабса від нього і понесла далі.

— Хай йому біс! — ледь вимовив нещасний Жабс. — Щоб я ще колись крав автомобілі!.. Щоб я коли-небудь співав отих дурних пісень! — і він поплив униз по річці, відсапуючись і відпльовуючись.

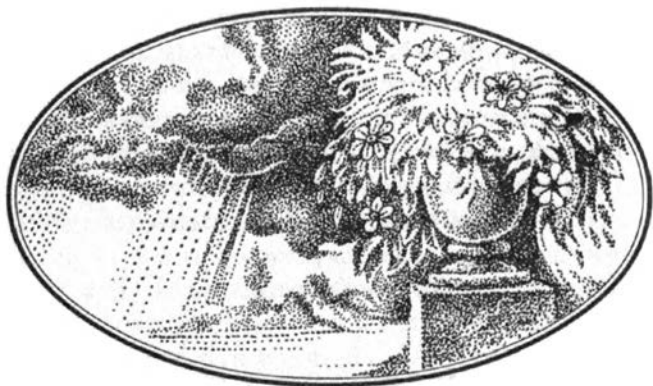
Скоро Жабс помітив у березі велику чорну нору, трохи вище голови, і коли течія проносила його повз неї, він підтягнувся, схопився лапкою за край нори і так повис. Потім повільно, через силу, став вилазити з води, аж поки врешті сперся ліктями об край нори, і висів отак кілька

хвилин, важко дихаючи та відсапуючись, виснажений до краю.

Поки він зітхав, сопів, вдивлявся перед себе в чорну нірку, в ній щось заблищало, заворушилося щось брунатне, наближаючись до Жабса й чимраз чіткіше набуваючи обрисів мордочки, і — о диво! — Жабс упізнав цю мордочку! Брунатну, невеличку, з вусиками. Округлу, серйозну, з охайними вушками та шовковистою шерстю.

То був Ондатр!..

“ЯК ЛІТНЯ ЗЛИВА, ГРЯНУВ ПЛАЧ...”

Знірки показалася охайна брунатна лапка, вона міцно схопила Жабса за комір, рвучко підняла і потягнула до себе. Жабс, важкий від води, поволі, але невідступно став виростати над краєм нірки, аж поки весь не опинився в холі — цілий та неушкоджений, обліплений брудом та водоростями, мокрий як хлющ, але цілком щасливий

від того, що він у домі свого друга, від якого не треба ховатися чи втікати, перед яким не треба прикидатися пралею та приховувати своє справжнє обличчя — обличчя джентльмена зі знатного роду.

— Ох, Ондатрику! — радісно кричав він. — За той час, поки мене не було, стільки всього довелося пережити — ти просто уявити собі не можеш! Такі випробування, такі митарства — і я з честю витримав усе! Як я тікав, як я маскувався, як я хитрував — та що б не задумав, усе вдавалося! Я був ув'язнений — і от вирвався на волю, авжеж! Мене кинули в канал — а я вплив на берег! Украв коня — і продав його за кругленьку суму! Я всіх дурив, виробляв, що хотів! Ех, що не кажи, а таких кмітливців, як я, ще пошукати! А як тобі сподобається моя остання витівка? Зараз я тобі все розповім, а ти наберися терпіння і...

— Жабсе, — промовив Ондатр серйозно, тоном, який не терпить заперечень, — негайно йди на гору, зніми з себе це рам'я, яке, схоже, належало якійсь пралі, причепурись як слід, підбери собі щось із мого гардеробу і спустися назад джентльменом. Я в житті не бачив звіра, який скидався б водночас на жебрака, замуззяку та голодранця більше за тебе! Все, годі плескати язиком і пручатися, роби, що тобі кажуть! А вже після того ми й поговоримо!

Спершу Жабс хотів зупинитися і щось відповісти. Мало того, що в неволі над ним збиткувалися як хотіли, то вже й тут — в Ондатра вдома! — починається та сама історія! Та варто йому було поглянути у дзеркало над полицкою для капелюхів і побачити своє відображення, облізлий чорний чепець, що чудернацько наповз на одне око, як бажання сперечатися відразу ж зникло, і Жабс швидко, аж спотикаючись, почалапав сходами нагору, де в Ондатра була гардеробна. Там він як слід помився, причесався, перевдягнувся і довго викручувався перед дзеркалом, досхочу насолоджуючись новим відображенням, і все думав, яким закінченим ідіотом треба бути, аби прийняти його за пралю.

Коли він спустився вниз, на столі вже парував обід. Жабс дуже зрадив, побачивши накритий стіл, бо відколи циган погодував його смачним сніданком, довелося пережити кілька втомливих подій і ще добряче побігати. За їжею Жабс оповів Ондатрові усі свої пригоди, особливо наголошуючи на власній винахідливості, холоднокривності у важких ситуаціях, на вигадливості при розв'язанні складних питань, і якщо його послухати, то весь цей час він просто розважався. Та що більше він теревенив і вихвалявся, то більше супився мовчазний Ондатр. Коли ж той на хвильку замовк, він, скориставшись паузою, сказав:

— Послухай, Жабсе. Я не хочу тебе ображати, а надто після всього пережитого, але скажи: чи ти не бачиш, яким був безмозклим віслюком? Сам кажеш, на тебе надягали наручники, тебе саджали в тюрму, морили голодом, цькували, лякали, принижували, насміхалися, а ще — та це ж просто ганьба! — якась баба жбурнула тебе у воду. Скажи мені, що тут смішного? Що тебе тішить? І все тому, що закортіло вкрасти чужий автомобіль. Ти чудово знаєш, що від машин тобі ніякої користі, крім клопоту, і так було завжди. Ну не йде тобі ця справа — а вона таки не йде, бо варто тобі п'ять хвилин просидіти за кермом — і ти уже в халепі! — то навіщо ж повторюватися? Хочеться гострих відчуттів — зламай собі лапу або пусти за вітром свої статки, але ж навіщо проситися за ґрати? Коли ти вже порозумнішаєш, навчишся думати про друзів і робити так, щоб усі думали про тебе тільки добре? Ти гадаєш, приємно почути на прогулянці, що мій друг — каторжник?

Жабс мав одну золоту рису: він був дуже добросердим і ніколи не тримав зла на справжніх друзів, коли ті давали йому прочухана. Навіть коли поїдом його їли, Жабс завжди з розумінням ставився до нотацій. Тож поки Ондатр сердито вичитував його, Жабс упівголоса бурмотів:

— А все одно була кумедія! Всім кумедіям кумедія! — і яюсь дивно, здушено вуркав: — Кх-і-к-к-к!.. Біп-п-п, — і видавав інші звуки, схожі на здушене форкання чи на шипіння содової у пляшці, та коли Ондатр скінчив, він глибоко зітхнув і мовив, беззлобно та покірливо:

— Твоя правда, Ондатрику! Ти завжди такий розважливий! Так, я був самозакоханим старим віслюком, тепер я це бачу. Але тепер буду нормальним Жабсом і ніколи більше так не робитиму. А що стосується автомобілів, то я вже охолов до них, відразу після того, як оце пірнув у твою любу річку. Розумієш, коли я висів, учепившись за поріг твоєї нори, і відсапувався, мені сяйнула думка — то була справді чудова думка! — про моторні човни... Ну ж бо, старий, не хвилюйся так, заспокойся і не сумуй, це ж була тільки думка, і більше до цієї теми не повернемося. Поп'ємо кави, покуримо, потеревенимо про те, про се, а потім я спокійно піду до Жабс-холу, переберуся у свій одяг і заживемо так, як раніше. Я ситий пригодами по горло. Заживу спокійним, розважливим життям респектабельної особи, піклуватимуся про своє майно, примножуватиму його, а на дозвіллі займуся квітникарством. Коли до мене будуть приходити друзі, я завжди матиму чим їх почастивати. А ще куплю собі поні та невеличку коляску, і кататимусь по околицях, як у старі добрі

часи, поки мені не набридло сидіти на одному місці й потягнуло в мандри.

— Спокійно підеш до Жабс-холу? — зойкнув Ондатр, страх як розхвилювавшись. — Що ти верзеш? Тобто ти ще нічого не чув?

— Чого не чув? — здивувався Жабс і аж поблід на виду. — Ану, Ондатрику, розповідай! Не треба мене жаліти! То чого я ще не чув?

— Чи не хочеш ти сказати, — закричав Ондатр, бумкаючи своїм кулачком по столу, — що нічого не чув про Горностаїв та Ласиць?

— А, про тих, що з Дикого Пралісу? — і собі скрикнув Жабс, затремівши всім тілом. — Ні, ні сном, ні духом! А що вони накоїли?

— ...і про те, як вони прийшли до Жабс-холу і захопили його? — далі питав Ондатр.

Жабс важко сперся на стіл, поклав підборіддя на лапки, на очі набігли сльозини, а потім — кап! кап! — упали на стіл.

— Давай, Ондатре, — тихо мовив він небавом, — розкажи мені все як є. Гірше вже не буде. Звір я чи не звір? І не таке пережив.

— Розумієш, коли ти... коли з тобою... це сталося, — повільно, підбираючи слова, почав Ондатр. — Тобто, коли ти на якийсь час залишив наше товариство, після того інциденту з машиною... Одне слово, це сталося тоді...

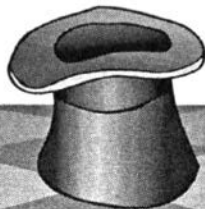
Жабс кивнув, не кажучи ні слова.

— Так, весь берег про це гудів, — вів далі Ондатр, — і не тільки берег, а й Дикий Праліс теж. Хтось підтримував, хтось навпаки, ну знаєш, як завжди буває. Ті, що з берега, підтримували тебе, вони казали, що з тобою просто нечесно повелися, що всі знають, які тепер суди. А ті звірі, що з Дикого Пралісу, були налаштовані проти тебе, вони казали, що ти дістав по заслугах, що давно вже час покласти край твоїм неподобствам. Вони нахабніли просто на очах, ходили всюди й патякали, що цього разу тобі точно не відкрутитися! Що ти вже — чуєш, ніколи! — не повернешся сюди.

Жабс, не кажучи ні слова, знову кивнув.

— Та що з них візьмеш, із тієї дрібноти, — вів далі Ондатр. — Але Кріт із Борсуком не вірили жодному їхньому слову, вони були переконані, що ти повернешся назад, хай там що. Як саме ти повернешся, вони не знали, але однаково вірили, що це станеться!

Жабс знову завовтузився на стільці та навіть осміхнувся.

— Вони наводили приклади з історії, — розповідав Ондатр, — вони казали, що ніякий закон не страшний, якщо ти наполегливий, як Жабс, умієш увійти в довіру, як Жабс, і маєш товстого гаманця, як у Жабса. Вони навіть перебралися з речами до Жабс-холу і ночували в ньому, весь час провітрюючи і стежачи, щоб помістя було цілком готовим до повернення власника. Ні, вони не сподівалися нічого поганого, а все-таки важко довіряти тому, хто живе у Дикому Пралісі. А тепер я підхожу до найважчої та найболючішої частини розповіді. Однієї темної дощової ночі — а було тоді хоч в око стрель, і дув сильний вітрисько, і дощ періщив наче з відра, — так от, банда ласиць, озброєних до зубів, нечутно прокралася під'ізною алейкою до парадного входу. Одночасно ватага тхорів-головорізів зайшла від городу і заволоділа задвірком та конторою. А зграя горностаїв-нишпорок, які ні перед чим не спляться, захопила оранжерею, більярдну та відчинила всі вікна, що виходять на галявину.

— Кріт і Борсук сиділи біля каміну в курилці, розповідали один одному всякі оказії і нічого не підозрювали, бо в таку ніч усе живе сидить удома. Аж тут ці кровожерливі bestії ввірвалися у двері й зусібіч накинулись на них. Наші друзі бились, як могли, та що б вони зробили проти такої зграї? Зброї ніякої, захопили зненацька, та

ще й нападників сотні та сотні? Вони схопили Крота з Борсуком, відлупцювали їх палицями та викинули надвір, у мокру холоднечу, ще й кричали навздогін таке, що навіть згадувати прикро!

Тут нечулий Жабс захихотів, але потім спробував опанувати себе і став надзвичайно серйозним.

— Відтоді зайти з Дикого Пралісу так і живуть у Жабс-холі, — сказав Ондатр. — А як вони там поводяться! Півдня валяються у ліжку, снідають, коли заманеться, а в домі, мені казали, такий гармидер, що страшно й подумати! Жеруть твої припаси, п'ють твоє питво, кпиняють із тебе, співають сороміцьких пісень про... ну, про тюрми, магістрати, про полісменів, про тебе... паскудні пісеньки, і гумору в тих співах — ні на гріш. І патякають перед прислугою, що житимуть там вічно.

— Що?! — скричав Жабс, зриваючись на ноги і хапаючись за кийка. — О, дайте мені це побачити!

— Нічого в тебе не вийде! — гукнув навздогін йому Ондатр. — Краще повернися й не лізь. Влипнеш у калепу, і нічого більше.

Та Жабс уже пішов, і втримати його було неможливо. Він рішуче крокував дорогою, закинувши палицю на плече, сердито сопів і бурмотів щось під ніс, поки не дістався до парадної брами.

І тут з-за частоколу раптом виткнувся довгий жовтий тхір з рушницею.

— Стій! Хто йде? — гаркнув тхір.

— Пішов геть! — скипів Жабс. — Ти хто такий? Ану виходь негайно, бо зараз...

Тхір, нічого не кажучи, приклав до плеча рушницю, Жабс, від гріха подалі, кинувся на землю, і — бах! — куля просвистіла десь над вухом.

Спантеличений таким прийомом, Жабс зірвався на ноги і рвонув, як підпалений, по дорозі. Він біг і чув, як регоче за його спиною тхір, а потім до цього реготу додався чийсь тоненький, бридкий смішок.

Він повернувся до Ондатра чорний, як туча, і розповів усе, що сталося.

— А я тобі що казав? — мовив Ондатр. — Навіть не потикайся. Там повно вартових, і всі озброєні. Не поспішай, ще не час.

Та Жабс не був би Жабсом, якби здався так легко. Він вивів човна і поплив униз за течією, туди, де збігав до води його сад.

Коли показалося старе помістя, Жабс опустив весла і став уважно роздивлятися довкола. На перший погляд, усюди було тихо й мирно, ніде нікого не видно.

Він бачив весь фасад Жабс-холу, що пломенів у вечірній заграві, голубів, що парами сиділи на даху, дерева, що рядочком стояли попід рівненькою

лінією покрівлі, дах, яскраві плями квітів, струмок, що біг від човнового навісу, невеличку дерев'яну кладку понад ним, і всюди було тихо, ніде ні душі.

Мабуть, спершу треба дістатися до човнового навісу, подумав Жабс. І він дуже обережно погріб до струмкового устя. Човен вже пропливав під кладкою, коли це — бах! — зверху впав великий камінь і наскрізь пробив дно в човні. Той відразу ж став наповнюватися водою та осідати, і Жабс опинився по коліно у воді. Він зиркнув вгору і побачив на мості двох горностаїв, які стояли, спершись на поруччя, і відверто веселилися, дивлячись на Жабса.

— Жабчику, наступний камінь полетить тобі в голову! — прокричали йому горностаї.

Обурений Жабс поплив до берега, а горностаї реготали й реготали, підтримуючи один одного, потім замовкали, а там знову сміялися, поки з ними не сталося подвійної істерики — себто по істериці на брата.

Зворотний шлях — а він був не з легких — Жабсові довелося проробити пішки, і знов рапортувати Ондатрові про невдалу спробу.

— Ну я що тобі казав? — не став церемонитись Ондатр. — А тепер подумай сам! Як ти повія і що розумного зробив? Спаскудив мого улюбленого човна, так?! Зіпсував чудовий костюм,

якого я тобі дав! Далєбі, Жабсе, мені просто дивно, як при такій важкій вдачі тобі ще вдається з кимось дружити!

Жабс відразу ж визнав, що був неправий і поводився як дурень, усвідомив свої огріхи та став щиро вибачатися перед Ондатром і за потопленого човна, і за зіпсований костюм, а на кінець усе залагодив, сказавши з покірливістю (яка завжди обеззброювала критично налаштованих друзів і повертала Жабсу їхню прихильність):

— Ондатрику! Я бачу, що був упертим і свавільним. Повір мені, віднині я буду сама слухняність, я жодного кроку не ступлю, не спитавши вашої розумної поради та не дочекавшись повного схвалення!

— Якщо ти не брешеш, — промовив добросердий Ондатр, який уже відтанув, — тоді, з огляду на пізню годину, порада моя буде такою: сядь і повечеряй, вечера буде на столі за хвилину, а ще запасися терпінням. Я просто переконаний, що ми нічого не зробимо, поки не побачимо Крота і Борсука: почуємо від них найсвіжіші новини, порадимось, послухаємо, що вони запропонують у цій важкій справі.

— Ну так, звичайно, Кріт і Борсук, — легкодумно бовкнув Жабс. — Як вони там, мої старі друзі? Я вже геть-чисто про них забув.

— І тобі ще вистачає нахабства питати, — докірливо мовив Ондатр. — Поки ти возився округою на дорогах автомобілях, пихато галопував на чистокровних скакунах і поглинав делікатеси, двоє твоїх вірних друзів чергували надворі в дощ і негоду, всі похмурі дні й холодні ночі, наглядаючи за твоїм будинком, обходячи твої володіння, стежачи за горностаями і ласицями, метикуючи, як би відбити в них твій маєток. Ні, Жабсе, ти не вартий таких щирих і вірних друзів, таки не вартий. Колись, може, зрозумієш справжню ціну їхньої дружби, але пізно буде!

— Знаю, знаю, я — невдячна тварюка, — гірко проривав Жабс. — Дозволь, я піду надвір і знайду їх, просто зараз, у холодну непроглядну ніч, я розділю з ними весь тягар, і спробую довести, що... Зачекай! Я чую брязкання посуду на таці! От нарешті й вечеря, ура! Давай, Ондатрику, давай!..

Ондатр добре пам'ятав, що Жабс довго перебував на тюремному утриманні, тож чи можна було на нього злоститися? Він теж із задоволенням пішов за стіл і гостинно, з притаманною йому галантністю, припросив гостя винагородити себе за всі останні негаразди.

Щойно вони повечеряли і повернулися до крісел, як хтось сильно постукав у двері.

Жабс занервував, але Ондатр кивнув йому по-змовницьки, підійшов до дверей, відчинив — і в нору ввалився містер Борсук.

Одного погляду було досить, щоб зрозуміти, що Борсук кілька ночей не ночував удома і був позбавлений усіх домашніх принад і комфорту. Взуття його було заляпане багном, шерсть розкошлячена і стирчала на всі боки. Втім, Борсук і за кращих обставин не дуже переймався власною зовнішністю, такий уже він був. Він поважно підійшов до Жабса, потис йому лапку і сказав:

— З поверненням додому, Жабсе! Стій, та що ж я кажу? Додому, аякже! Додому повертаються не так. Бідний Жабс!

Сказавши це, він повернувся до Жабса спиною, сів за стіл, підсунув крісло ближче і взяв собі чималий кусень холодного пудингу.

Жабса не на жарт стривожила надмірна серйозність Борсука і таке дивне привітання з поверненням додому, але Ондатр заспокоїв його, прошепотівши:

— Не зважай, роби вигляд, ніби нічого не сталося. І поки що нічого йому не кажи. Натщесерце Борсук завжди не гуморі. Зачекай півгодини, і він буде зовсім іншим.

І вони стали тихенько чекати. Небавом знов застукали у двері, тихіше, ніж першого разу. Жабс пішов відчиняти — і повернувся з Кротом. Вигляд той мав жалюгідний, шубка його була неминою і вся в якомусь сні, соломі.

— Ура! А от і старий Жабс! — закричав Кріт і весь аж засяяв. — Подумати тільки, ти повернувся! — і він узявся пританцьовувати навколо друга. — Ми не сподівалися побачити тебе так скоро! А, тобі, мабуть, удалося втекти, ти ж у нас кмітливий, винахідливий, вигадливий Жабс!

Ондатр занепокоєно смикнув його за лікоть, але було пізно: Жабс уже роздувався від пихи.

— Кмітливий? Та де там! — сказав він. — Якщо послухати моїх друзів, то розум у мене і не ночував. Я просто вирвався на волю з найстрашнішої в'язниці Англії, ось і все! Ну, ще захопив дорогою

поїзд, утік на ньому, ось і все! Ну, ще перевдягнувся, щоб ніхто мене не впізнав, і всю округу тут водив за ніс, але що тут надзвичайного! Нічогісінько! Я просто тупий осел, та й квит! Кроте, я розповім тобі про свої пригоди, а ти вже сам вирішуй, хто я є і ким мене вважати.

— Ну-ну, — мовив Кріт, підсуваючись до стола з вечерею, — я поїм, а ти розкажуй. Після сніданку навіть крихти в роті не мав! О-хо-хо! О-хо-хо!

Із цим він сів за стіл і став наминати холодну яловичину та мариновані огірки.

Жабс потоптався на килимку перед каміном, тоді запустив лапу до кишені штанів і витягнув повну жменю срібних монет.

— Поглянь! — скрикнув він, показуючи монети. — Не так уже й погано заробити таку купу грошей за кілька хвилин. І як, ти думаєш, я заробив їх? Торгівлею кіньми! Ось так-от!

— Цікаво, Жабсе, цікаво, — мовив Кріт, страшенно зацікавлений.

— Жабсе, зроби нам ласку, помовч! — попросив його Ондатр. — І не підбурюй його, Кроте, ти ж знаєш, що це за тип. Краще не зволікай і розкажи нам, як там справи та як зробити, щоб Жабс нарешті опинився вдома.

— справи кепські, як і слід було сподіватися, — понуро мовив Кріт, — а що зробити... Не зійти

мені з цього місця, якщо я це знаю! І я, і Борсук ходили, блудили коло маєтку і вдень, і вночі, і всюди одне й те ж. Куди не сунься, всюди патрулі, скрізь на тебе наставлені рушниці, вся вартова звірина наготові, а коли вони нас помічають, то регочуть як дурні!.. Ось що найприкрише!

— Не з медом, що й казати, — зауважив Ондатр, глибоко замислившись. — Але, по-моєму, у мене починає вимальовуватися план того, що слід робити Жабсові. Ось що я скажу. Йому слід було б...

— Ні, нічого йому не слід! — перебив його Кріт із набитим ротом. — Нічого такого! Ти не розумієш! Як щось і треба робити, то...

— Ага, я вам робитиму! — закричав, нервуючись, Жабс. — Бракувало мені, щоб ще й ви мною командували! Мова йде про *мій* маєток, і я точно знаю, що треба робити. Я збираюся...

Тут вони заговорили всі троє, в кімнаті зчинився гармидер, який затих лише тоді, коли високий сухий голос вигукнув:

— Гей, ви, ану замовкли всі негайно! — і відразу всі втихли.

Кричав Борсук, що, доживавши свого пирога, тепер розвернувся у кріслі і суворо дивився на них. Побачивши, що йому вдалося привернути їхню увагу і що від нього явно чекають якихось слів, Борсук знов обернувся до столу і потягнувся

по сир. Цей красень-звір користувався настільки великою повагою, що поки він не скінчив трапези, поки не змахнув крихти з колін, ніхто навіть слова не зронив. Жабс сидів, як на голках, а Ондатр весь час намагався його вкоськати.

Покінчивши з вечерею, Борсук устав з-за столу, підійшов до каміну і про щось замислився. Аж ось нарешті він заговорив.

— Жабсе! — говорив Борсук. — Ти дошкульне, непосидюще непорозуміння! Тобі не соромно за себе? Що, по-твоєму, сказав би твій батько, з яким я стільки дружив, якби він був сьогодні тут і чув про всі твої “подвиги”?

Жабс, який сидів з ногами на дивані, впав ниць і затрусився від сліз каяття.

— Ну-ну! — пом’якшив тон Борсук. — Не побивайся так. Годі сліз. Забудьмо старі кривди, подумаймо краще, що робити зараз. Кріт цілком правий. Горностаї не сплять, вони там на кожному розі, а це найкраща сторожа у світі. Про атаку в лоб не може бути й мови, так їх нам нізащо не подужати.

— Це кінець, — ридав Жабс, зрошуючи слізьми диванні подушки. — Я заберуся звідси, запишуся в солдати і більше вже ніколи не побачу свого милого Жабс-холу!

— Жабсе, не розпускай нюні! — суворо сказав Борсук. — Твій маєток не конче брати штурмом,

є й інші способи повернути його. Я ще не все сказав. А тепер відкрию тобі велику таємницю.

Жабс повільно підвівся і витер очі від сліз. Його страх як вабили різні таємниці, хоч він ніколи не міг тримати язика за зубами, а ще йому подобався несправедливий трепет, який він переживав щоразу, видаючи кому-небудь секрет, а надто після урочистих обіцянок нікому його не розголошувати.

— Від річки до Жабс-холу веде підземний хід, — значущо мовив Борсук, — він проходить десь тут поряд і виходить у самій середині помістя.

— Борсуче, то все дурниці! — доволі легковажно мовив Жабс. — Ти наслухався тих побрехеньок, якими повен кожен шинок у тутешній окрузі. Я знаю Жабс-хол до останньої шпарини і всередині, і зовні, але нічого подібного там немає, запевняю тебе!

— Юний мій друже, — мовив Борсук суворіше, — твій батько, а він був гідним звіром, куди більш гідним від декого, — був моїм близьким другом, і він розповідав мені багато такого, що й не подумав би розповідати синові. Тож саме він розповів про цей підземний хід — ні, то не він його копав, це зробили за сотні літ до того, як він тут оселився, але твій батько облаштував його, почистив, бо думав, що той ще може на щось

знадобитися, в разі якоїсь небезпеки чи крайньої необхідності. Він навіть показав мені цей хід і попросив: “Ніколи не показуй його Жабсові. Хлопець він непоганий, але надто легковажний і ненадійний, а ще язика не тримає за зубами. Як виникне якась загроза і знадобиться підземний хід, тоді повідаєш йому цю таємницю. Але не раніше!”

Ондатр із Кротом зиркнули на Жабса, побачити, як він сприйняв таку звістку. Той спершу нібито надувся, та дуже скоро відійшов, бо мав таки геть незлостиву вдачу.

— Ну-ну, — промовив він, — мабуть, я й справді трохи базікало. Такій знаменитості, як я... до мене ж ходять друзі... ми жартуємо, змагаємося в дотепності, оповідаємо кумедні історії... ну щось із язика та й злетить. У мене ж дар підтримувати бесіду. Мені навіть казали, що я міг би зробити у себе салон, не знаю, правда, що це. Ну та добре. Продовжуй, Борсуче. То як нам згодиться твій лаз?

— За останні дні мені вдалося з’ясувати дещо, — вів далі Борсук. — Я попросив Видру перевдягнутися на сажотруса, він набрав собі щіток та й пішов до заднього ґанку, питати, чи не знайдеться роботи для нього. Завтра ввечері там відбудеться бучна учта. У когось день народження — здається, у Старшого Ласиці, всі зберуться у бенкетній

залі, будуть їсти, пити, веселитися, шуміти, а все інше їм буде до лампочки. Ні рушниць, ні шабель, ні палиць — у них не буде ніякої зброї.

— Але ж сторожа нікуди не подінеться, — зауважив Ондатр.

— Не подінеться, — погодився Борсук, — і це нас повністю влаштовує. Ласиці цілком покладуться на надійну варту. Ось тут і згодиться наш підземний хід. Цей дуже корисний тунель виходить у комірку дворецького, яка межує з бенкетною залю!

— Ага! Та рипуча мостина в комірчині! — вигукнув Жабс. — Тепер я все розумію.

— Ми тихенько підійдемо до комірки дворецького!.. — приглушено скрикнув Кріт.

— ...озброївшись пістолетами, шаблями та палицями, — скрикнув собі й Ондатр.

— ...і нападємо на них, — сказав Борсук.

— ...і будемо їх бити, бити, бити! — закричав Жабс, впадаючи в екстаз, і забігав по кімнаті, перестрибуючи через стільці.

— Що ж, чудово, — мовив Борсук, знову вертаючись до сухуватої манери говорити, — план дій ми погодили, причин для сварок і суперечок я не бачу. Так, уже пізня пора, гадаю, час іти до ліжка, всім і просто зараз. А готуватися до штурму почнемо завтра зранку.

Жабс, так само, як і інші, подався спати, розуміючи, що суперечки тепер ні до чого, хоч і відчував

у собі приплив енергії і спати зовсім не хотів. Та позаду був довгий день, переповнений пригодами, а простирадла з ковдрами так вабили до себе, так затишно було між ними та під ними після купки голої соломи на кам'яній долівці камери, де вічно гуляли протяги. І тільки він зронив на подушку свою голову, як через кілька секунд уже щасливо хропів. Йому снилося багато снів. Снилися дороги, що тікали, щойно Жабс збирався ступити на них; канали, які гналися за ним і врешті наздоганяли; і баржа з випраною білизною, що запливла просто до бенкетної зали якраз тоді, коли Жабс давав званий обід; і підземний хід, у якому він був сам-один. Жабс ішов тунелем, а той крутився, звивався, трусився і навіть ставав цапки. А під кінець він опинився в Жабс-холі, цілий і тріумфуючий, оточений друзями, які голосно запевняли Жабса, що він дуже розумний.

Жабс проспав до пізнього ранку, а коли прокинувся й зійшов донизу, сніданок уже давно закінчився. Кріт вислизнув кудись, нікому й слова не сказавши. Борсук сидів у кріслі з газетою і анітрохи не переймався тим, що мало статися сьогодні ввечері. І тільки Ондатр заклопотано бігав по кімнаті з оберемками різної зброї та розкладав усе на підлозі чотирма купками і збуджено примовляв:

— Ось шабля для Ондатра, ось — для Крота, ось — для Жабса, а це — для Борсука! Ось пістолет для Ондатра, ось — для Крота, ось — для Жабса, а це — для Борсука!

І він носився та й носився, розмірено, ритмічно, і чотири купи зброї помалу зростали.

— Ондатре, це все чудово, — озвався невдовзі Борсук, позираючи на заклопотаного друга поверх газети. — Ти не подумай, що я хочу тебе образити, але хай ми тільки проскочимо повз тих горностаїв з їхніми паскудними рушничками, і тоді, можеш мені повірити, не знадобляться нам ніякі шаблі з пістолетами. Нас буде четверо, у всіх нас будуть палиці, тож дай нам тільки увірватися до бенкетної зали, і ми очистимо її від зайд за п'ять хвилин. Я б і сам їх усіх розігнав, але просто не хочу позбавляти вас задоволення.

— Завбачливість ніколи не завадить, — замислено мовив Ондатр, начищаючи ствол пістолета рукавом і зусібч його оглядаючи.

Жабс, який уже закінчив снідати, схопив грубезного кийка і давай розмахувати ним на всі боки, побиваючи уявних звірів.

— Я їх повчу, як займати мій дім! — кричав він. — Я їх повчу! Повчу я їх!

— Не “повчу”, а “провчу”, — поправив його Ондатр. Він не чекав від друга такої безграмотності. — “Повчу” — так ніхто не каже.

— І чому ти постійно прискіпуєшся до Жабса? — помітно дратуючись, озвався Борсук. — Кажуть так чи не кажуть — кого це обходить?! Я сам так кажу, і якщо мене це влаштовує, то й тебе має влаштовувати!

— Я перепрошую, — але я подумав, що правильніше казати не “повчу”, а “провчу”.

— Я не розумію, що означає “провчати”, — відказав Борсук. — Я особисто маю намір повчити їх, що займати чужі оселі не можна! І ви у цьому мені допоможете!

— Ну добре, як собі знаєш, — здався Ондатр. — Він уже й сам заблукав у словесних хащах, а коли відійшов у куток, то звідти чулося його бурмотіння:

— Повчити їх, провчити їх, провчити їх, повчити їх!

Борсук, не дуже церемонячись, попросив Ондатра не займатись казначим.

Прошло трохи часу, і до кімнати ввалився Кріт, очевидно задоволений собою.

— Як я розважився! — почав він з порога. — Як я дражнив тих горностаїв!..

— Кроте, сподіваюся, ти не ліз на рожен? — помітно занепокоївся Ондатр.

— По-моєму, ні, — щиро промовив Кріт. — Мені це спало на думку, коли я зайшов на кухню, подивитися, чи не вистиг Жабсів сніданок. Дивлюся, лежить дрантя пралі, в якому він приплівся вчора, воно висіло на гачку для рушників, біля каміна. Вдягаю плаття, натягую чепець, замотуюся в шаль та йду собі до Жабс-холу, нічого не боячись. Сторожа, звісно, була наготові, рушниці в лапах, і тільки чути “Стій, хто йде?” та всяку

іншу маячню. “Доброго ранку, панове, — кажу їм, так з повагою. — Чи не треба вам чогось попра-ти?” Вони глянули на мене, як на якусь комаху, і кажуть: “Тупцяй відсіля, прале! Яке може бути прання, коли ми на службі?” — “То, може, іншим разом?” — кажу їм. Ха-ха-ха! Ну чи не сміхота, Жабсе?

— Дурний і нерозважливий кротисько! — пробурчав Жабс. Насправді ж у ньому просто загра-ла заздрість до Крота, який додумався до такого. Якби він не проспав сьогодні вранці, якби він першим додумався до цього, всі лаври належали б йому, Жабсові.

— Дехто з горностаїв аж почервонів, — розпо-відав далі Кріт, — а сержант, начальник їхній, не став зі мною церемонитись, він по-простому ска-зав: “Тікай-но звідси, дорогенька, і то чимдуж! Не відволікай моїх людей і не змушуй розмовля-ти на посту”. — “Тікати? — кажу я. — О, якщо хтось скоро звідси й тікатиме, то точно не я!”

— Кроте, та як ти міг?! — з розчаруванням у голосі вигукнув Ондатр.

Борсук відклав газету вбік.

— А я дивлюся, вони вушка нашорошили, стоять, презираються, — вів далі Кріт, — а сер-жант їм каже: “Ви її не слухайте, вона сама не розуміє, що верзе”. — “Що?! — кажу. — Я — не розумію? Гаразд, тоді слухайте, що я казатиму.

Моя донька пере для Борсука, і те, що кажу, я дізналася від неї. Дуже скоро ви теж про це знатимете! Сьогодні серед ночі на Жабс-хол від броду нападе ціла сотня кровожерливих борсуків, озброєних рушницями. А шість повних човнів з ондатрами, озброєними пістолетами і шаблями, підіймуться по річці та десантуються в саду. А ще загін добірних жаб, отих, що швидше помруть, ніж відступлять, що не вагаючись вибирають славу та смерть, підуть на штурм саду і, палаючи жагою помсти, змітатимуть усе на своєму шляху. І от коли вони з вами поквитаються, прання від вас залишиться небагато. Якщо ви, звісно, не впиєтесь звідси, поки ще маєте таку нагоду”. Я все це сказав і щодуху побіг, а коли вони мене вже не бачили, я зачався, полежав трохи, непомітно проповз по рівчаку назад та став з-поза живоплоту дивитися за ними. Вони ж заметушилися, забігали туди-сюди, стали падати одне на одного, всі пнулися командувати всіма, і ніхто нікого не слухав. А сержант тільки й робив, що посилав загани горностаїв у віддалені кутки маєтку, а потім посилав інших за ними, і я чув, як вони між собою говорили: “Ласиці є ласиці. Вони жирують у бенкетній залі, веселяться і святкують, співають і розважаються, а ми повинні нести варту в темряві та холоднечі, щоб нас порізали на шматочки кровожерливі борсуки!”

— Кроте, ти дурний осел! — закричав Жабс. — Припхався туди — і все зіпсував!

— Кроте, — сухо й спокійно озвався Борсук, — я готовий визнати, що в мізинці в тебе більше розуму, ніж у декого в усьому тлустому тілі. Ти зробив усе правильно, і, здається мені, у тебе велике майбутнє. Молодчага Кріт! Дуже розумно вчинив!

Жабс аж очманів від заздрощів, а надто через те, що він ніяк не міг збагнути, що ж такого розумного зробив Кріт. Та перш ніж він устиг розкрити рота і бовкнути чергову дурницю, виставивши себе на загальне посміховисько, пролунав дзвінок на обід.

Обід був простим, але ситним: бекон з бобами та макаронний пудинг. Коли всі встали з-за столу, Борсук сів у крісло й сказав:

— Отак! Усі знають, яка робота чекає на нас сьогодні ввечері, і поки ми доведемо її до завершення, буде вже пізня година, тож поки є можливість, я трохи подрімаю.

Сказавши це, він накрив обличчя хустиною і дуже скоро солодко похропував.

Непосидючий і працелюбний Ондатр відразу ж повернувся до приготувань і знову взявся походити між чотирма купками зброї, примовляючи:

— Це пояс для Ондатра, це — для Крота, це — для Жабса, а це — для Борсука!

І так він бурмотів щоразу, коли в їхньому спорядженні з'являлося щось нове, і здавалося, цьому не буде кінця-краю. Тоді Кріт узяв Жабса під ручку, вивів його на свіже повітря, запхав у плетене крісло і змусив викласти усі свої пригоди від початку до кінця. Жабс охоче відгукнувся на цю пропозицію. Кріт був вдячним слухачем, а скептиків, які могли би піддати сумніву сказане Жабсом чи просто підняти його на сміх, поряд не було, і Жабс дав повну волю своїй фантазії. Насправді більшість із розказаного ним було з розряду того, "що могло б статися, якби я вчасно про це подумав, а не на десять хвилин пізніше". Такі пригоди завжди кращі й мальовничіші, та, зрештою, чому б нам не ставитися до них так само, як і до тих, не вельми гарних, пригод, які стаються з нами насправді?

КІНЕЦЬ ОДИСЕЙ

Коли засутило, Ондатр, сама піднесеність і таємничість, знову зібрав усіх у вітальні, підвів кожного до його купки спорядження і заходився готувати друзів до вилазки. Він працював дуже серйозно та зосереджено, і справа ця потребувала чимало часу. Спершу слід було перехопити кожного поясом, тоді всім за пояс

треба було запхати мечі, а з іншого боку — для рівноваги — абордажні шаблі. Потім пристебнути по парі пістолетів та полісменському кийку, по кілька пар наручників, бинти та пластирі, баклагу та сумку з бутербродами. Борсук, спостерігаючи за його стараннями, добродушно посміювався та казав:

— Добре, Ондатрику! Тебе воно тішить, а мені не зашкодить. Мені по самі вуха вистачило б оцього кийка, щоб зробити те, що я маю зробити.

На що Ондатр тільки відказав:

— Даруй, Борсуче, але я не хочу, щоб ти потім картав мене й казав, що я про щось забув!

Коли всі були вже споряджені, Борсук узяв в одну лапу потайного ліхтаря, у другій міцно затиснув замашного кийка і мовив:

— А тепер ходімо за мною! Першим Кріт, бо я ним дуже задоволений, за ним Ондатр, а замикає Жабс. І дивися мені, Жабсе! Не патякай, як ти вмієш, бо миттю відішлю назад!

Жабс так боявся, щоб його не кинули самого, що, не сперечаючись, став туди, куди було сказано, і вони рушили.

Спершу Борсук вів їх над річкою, потім різко розвернувся біля якоїсь нори в березі, над самою водою, і зник у ній. Кріт з Ондатром безмовно пішли слідом, зникнувши під землею так само несподівано, як і Борсук.

Жабс не був би Жабсом, якби не послизнувся на рівному місці та не плюхнувся у воду, здійнявши купу бризок і перелякано заверещавши. Друзі швиденько витягли його з води, нашвидкуруч викрутили, витерли, заспокоїли й поставили на ноги.

Борсук не на жарт розсердився і сказав, що якщо Жабс знову почне клеїти дурня, його вже точно ніхто нікуди не візьме.

Нарешті всі зайшли до підземного ходу, і почалася справжня військова експедиція!

У підземеллі було холодно, темно, вогко, низько й вузько, і нещасний Жабс став тремтіти, чи то від страху перед невідомим, чи то просто від вогкості. Ліхтар моргав далеко попереду, і Жабс, не бачачи нічого, хоч-не-хоч, а почав відставати. Аж ось він почув, як застережливо кричить Ондатр:

— Жабчику, давай же! — і його охопив страх, що він останній, сам у темряві, тож він так “дав”, що з розгону врізався в Ондатра, Ондатр у Крота, а Кріт у Борсука, і все на мить перемішалось. Борсук подумав, що на них напали ззаду, і, не ризикуючи вимахувати в тісноті кийком або шаблею, схопив пістолет і ледь не всадив у Жабса кулю. Розібравшись, що сталося, він розсердився ще дужче і сказав:

— Це вже все! Тепер обридливе Жабисько нікуди з нами не піде!

Жабс розпустив нюні, Кріт із Ондатром урочисто пообіцяли, що він більше не буде, і коли врешті Борсука вдалося ублагати, експедиція рушила далі.

Цього разу колону замикав Ондатр, котрий міцно тримав Жабса за плече.

Отак вони чалапали навпомацки, прислухаючись до найменшого шелесту і тримаючи руки на пістолетах, поки не озвався Борсук:

— Вже мав би бути бенкетний зал.

І тільки він оце сказав, як усі почули приглушені звуки — гамір, гупання по підлозі та грюкання по столах. Шуміли над самою головою. До Жабса знову повернулися його страхи, Борсук же просто сказав:

— Ті ласиці щось виробляють!

Тунель побіг угору. Вони пройшли ще трохи, і шум залунав знову, цього разу вже дуже чітко, над самісінькими головами.

— Ура-а-а, ура-а-а, ура-а-а, ура-а-а! — кричали ласиці та тупотіли крихітними ніжками по долівці, дзенькали келихами, а їхні маленькі кулачки гримали по стільницях.

— Ото вже веселяться! — зауважив Борсук. — Ну ж бо, не баріться!

І вони поспішили тунелем і дійшли до його кінця, опинившись під люком, що виводив до комірки дворецького.

Шуміли в бенкетному залі так, що можна було не боятися, що хтось почує, і Борсук сказав:

— Всі разом узяли! — і вчотирьох вони підважили плечима кришку люка й відсунули її набік. Допмагаючи один одному, вони піднялися в комірку, і тепер тільки єдині двері комірчини відділяли їх від бенкетного залу, в якому, нічого не підозрюючи, гуляли вороги.

Тут, у комірці, гамір був просто оглушливим. Коли ж нарешті галас і гупання трохи вщухли, стало чутно, як хтось каже:

— Я скажу коротко (бурхливі оплески), але, перш ніж сісти (схвальні вигуки), хотів би сказати добре слово на адресу нашого милого господаря — містера Жабса. Хто з нас не знає Жабса (оглушливий регіт), доброго, скромного, правдивого Жабса (веселі вигуки)!

— Ану дайте, доберуся я до нього! — промимрив Жабс і аж зубами заскреготів.

— Візьми себе в руки! — мовив Борсук, ледве стримуючи його. — Так, усі готові?

— Дозвольте заспівати одну пісеньку, — продовжував той самий ласиця, — яку я склав про Жабса (тривалі оплески).

І Старший Ласиця — а то був саме він — заспівав пронизливим рипучим голосом:

Раз вийшов Жабс на моціон,
По вулиці гуляв...

Борсук розправив плечі, міцніше взявся за кийка двома лапами, обвів поглядом своїх товаришів — і закричав:

— Час настав! За мною! — і щосили розчинив двері.

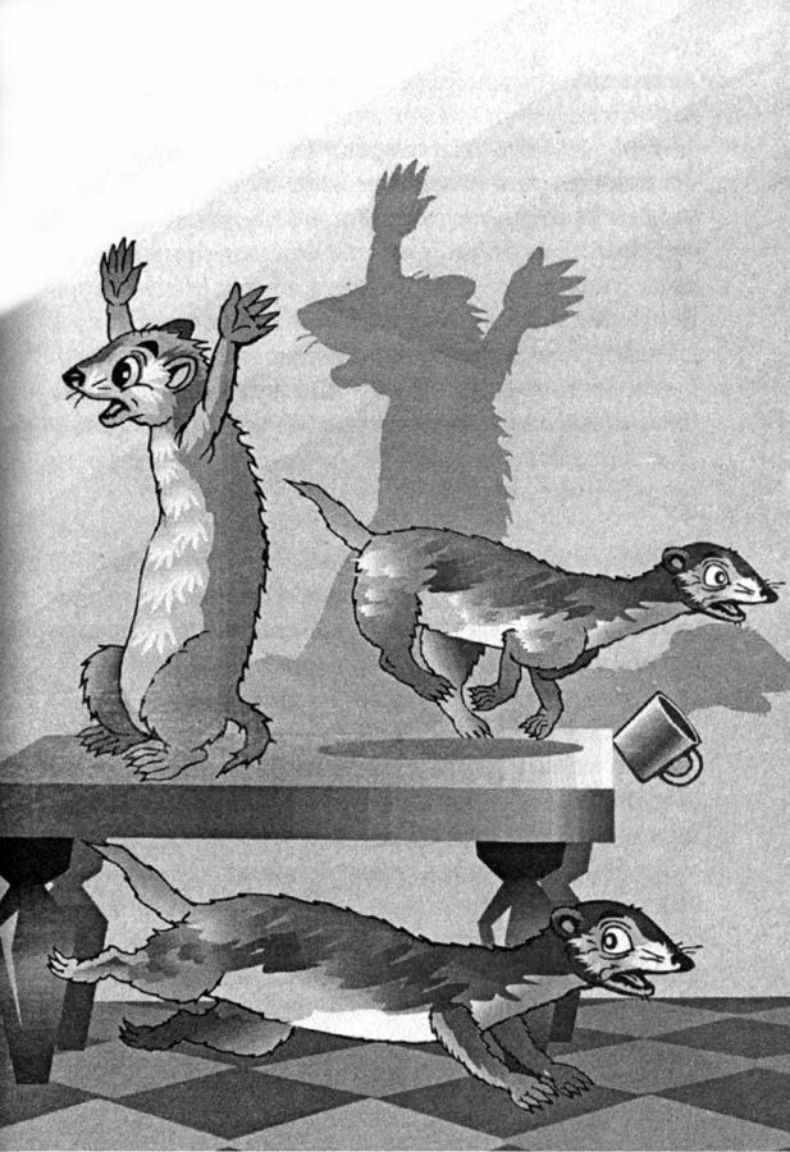
О, що тут зчинилося!.. Виски, верески, крики! Нажахані ласиці пірнали під столи та в паніці стрибали через вікна! Тхорі кидались до каміна як дурні та застрягали у комині! Столи й стільці літали залом, розбивалось об долівку скло та порцеляна, і все змішалось в ту жахливу мить, коли четвірка Героїв як вихор увірвалася до зали! Кремезний Борсук із тремтячими вусами розмахував величезним кийком так, що аж свистіло, Кріт, чорний і похмурий, і собі вимахував кийком та кричав бойовий клич, від якого мурашки бігли по шкірі: “Я-а-а — Кррріт! Я-а-а — Крррріт!” Озброєний до зубів Ондатр діяв рішуче й нещадно, а Жабс, геть-чисто втрапивши голову від обурення та посоромленої гордості, роздувся вдвоє та стрибав по долівці й вигукував свої кличі, від яких аж мороз продирав по шкірі:

— Ага, вийшов Жабс на моціон! — верещав він. — Я вам вийду! — і сунув просто на Старшого Ласицю.

Друзів було всього четверо, та ласиць охопила така паніка, що весь зал здавався повним

страшних чудовиськ — сірих, бурих, чорних, жовтих, — які дико верещали й розмахували замашними кийками. Ласиці не витримали навали і, заверещавши з переляку, стали кидатись у вікна,

в комин, усюди, аби заховатися від страшних кийків.

Невдовзі все скінчилося. Четвірка друзів вільно походжала по всьому залу, і щойно звідкись витикалася чиясь голова, як на неї відразу ж опускався кийок. За п'ять хвилин приміщення було очищене. Через розбиті вікна долітали далекі крики переляканих ласиць, які тікали геть полями. На долівці розпластався добрий десяток подоланих недругів, і Кріт клопотався коло них, надягаючи наручники. Борсук, відпочиваючи від ратних подвигів, сперся на палицю та втирав чоло.

— Кроте, — озвався він, — ти був просто неперевершений! Ану виглянь надвір і скажи, чим займаються сторожові тхори. Щось мені підказує, що тільки ти можеш зробити так, щоб ми не мали з ними сьогодні клопоту!

Кріт тут же шугонув через вікно у двір, а Борсук загадав Ондатрові та Жабсові поставити на ніжки перекинутий стіл, відшукати на підлозі ножі, виделки, тарілки і келихи та подивитися, чи не знайдеться там чого-небудь на вечерю.

— Я б не відмовився перекусити! — сказав він прямо, як завжди казав. — Жабсе, не барися, воруши своїми лапами! Ми повернули тобі твій маєток, а ти не хочеш запропонувати нам навіть по бутерброду.

Жабса прикро вразила така прямолінійність, і це при тому, що Борсук не шкодував похвал на адресу Кротових рис та його бійцівських якостей! Що ж до Жабса, то він був у захваті від себе, а надто від того, як він накинувся на Старшого Ласицю, коли той, скуштувавши Жабсового кийка, полетів сторч головою через стіл. Та він занишпорив по залу на пару з Ондатром, і скоро їм вдалося знайти трохи желе з гуави на скляній таці, холодну курку, язик, майже не зачеплений, трохи всяких наїдків та цілу гору омарового салату. В комірці трапився повненький кошик із французькими рулетами, трохи сиру, масла й селери.

Звірі вже збиралися сідати за стіл, коли в вікно заліз Кріт. Він вдоволено хихотів і ніс цілий оберемок рушниць.

— Все! — доповів він. — Я так розумію, що тхорі й так були на нервах, і тільки в залі почали кричати, верещати й ревіти, як деякі з них відразу ж покидали рушниці і дременули світ за очі. Інші залишилися на варті, та коли по них понесли ласиці, вони запідозрили зраду, вступили з ними в сутичку — а ті ж просто хотіли проскочити до виходу! — і так вони билися й качалися, поки не скотились майже всі до річки! Та хай там як, а їх уже нема, і рушниці їхні в мене. Ну, чим погано?

— Достойний, шляхетний звір! — мовив Борсук з повним ротом курки та всякої всячини. А зараз, Кроте, поки ти ще не присів до столу, чи не була б твоя ласка зробити ще одну послугу? І я перестану тебе турбувати відразу, як побачу, що на тебе можна покластися і ставити тебе у приклад іншим. Я міг би доручити це Ондатрові, та він поет, що з нього візьмеш? Так от, проведи отих хлопак на верхній поверх, нехай вони поприбирають у спальнях, наведуть там лад, щоб знову стало затишно і зручно. І простеж, аби вони попідмітали попід ліжками, поміняли простирадла і наволочки, та ще позагинали один куттик у постелі, ну, не мені тебе вчити. І візьми відерце теплої води, чисті рушники, нове мило та порознось все по кімнатах. Після цього, як матимеш бажання, можеш дати їм копняка і провести через задні двері: сподіваюся, нікого з них ми більше не побачимо. А потім прийдеш сюди і почаствуєшся холодним язиком. Він тут просто смакота! Кроте, я дуже задоволений тобою!

Кріт, добра душа, взяв кийка, вишикував полонених шерегою, скомандував “кроком руш!” і повів на другий поверх. Невдовзі він повернувся і, всміхаючись, доповів, що всі кімнати готові й сяють, як нова копійка.

— Обійшлося без стусанів, — додав він. — Думаю, що на сьогодні вони отримали сповна,

і коли я це сказав, ласиці цілковито зі мною погодилися і запевнили, що забудуть сюди дорогу. Вони каюлися, вибачалися, та це ж, мовляв, не вони винні, а Старший Ласиця та тхорі, а як ще від них щось знадобиться, то варто буде тільки натякнути, як усе буде зроблено. Тож я дав їм по рулету, випустив через задній хід, і тільки п'яти їхні залопотіли!

Сказавши це, Кріт присунувся до столу та завзято взявся за холодний язик. Жабс, як справжній джентльмен, забув недавні ревнощі і сердечно промовив:

— Дякую тобі, добрий, милий Кротику, за всі твої сьогоднішні турботи, а надто за вранішню кмітливість!

Борсукові сподобалися Жабсові слова, і він сказав:

— Чуєш, що каже наш відважний Жабс?

Вони скінчили вечерю, страшенно задоволені тим, що сталося, і скоро пішли відпочити на чистих простирадлах. Ніщо вже лякало їх у родовій Жабсовій оселі, яку вони здобули завдяки винятковому героїзму, вдалій стратегії та доречному застосуванню кийків.

Наступного ранку Жабс, який, як завжди, проспав, спустився до сніданку запізно, і знайшов на столі трохи яєчної шкаралупи, кілька шматочків холодних та зачерствілих тостів, кавник, випо-

рожнений на три чверті, та ще такі-сякі крихти. Не сказати, що це додало йому настрою, це ж, як-не-як, був його дім. Через вікно їдальні він побачив Крота й Ондатра, які сиділи посеред

газону у кріслах-гойдалках, і, мабуть, переповідали один одному якісь бувальщини, час від часу заливаючись реготом і дригаючи коротенькими лапками. Борсук сидів у кріслі та з серйозною міною читав газету, і коли Жабс зайшов до кімнати, просто підняв голову та мовчки кивнув.

Жабс не став нарікати, а сів за стіл і поснідав тим, що там ще залишалось, подумки сказавши собі, що цього він так просто не залишить. Коли він уже доїдав, Борсук відірвався від газети і сказав:

— Даруй мені, Жабсе але цього ранку на тебе чекає багато серйозної роботи. Бачиш, не варто зволікати з Бенкетом на честь перемоги. Від тебе всі його чекатимуть, та, зрештою, хіба тут так не заведено?

— О, так, так, — охоче погодився Жабс. — Треба ж якось віддячити. От тільки не розумію, чому тобі забаглося влаштувати бенкет уранці. Але ж ти знаєш, я живу не стільки задля власного задоволення, скільки для того, щоб вгадувати бажання моїх друзів, а потім, по можливості, втілювати їх у життя, чи не так, Борсуче, старий друже?!

— Не прикидайся дурнішим, ніж ти є насправді, — мовив Борсук, якому вже вривався терпець. — І не хихоти тут і не бризкай кавою, коли говориш. Що в тебе за манери?! Я от що хочу

сказати: Бенкет, ясна річ, буде ввечері, але запрошення треба написати й розіслати просто зараз, і ти таки напишеш. Отже, сідай за цей стіл — бачиш пачку поштового паперу, на якому синім із золотом написано “Жабс-Хол”? — і пиши запрошення всім друзям. Якщо візьмешся просто зараз, до обіду закінчиш. Ну, звісно, і я не стояти-му остеронь. Я візьму на себе всі приготування до Бенкету.

— Що?! — перелякався Жабс. — Замкнути мене тут, щоб я писав оті кляті листи, і це такого чудового ранку, коли мені потрібно обійти володіння і все привести до ладу! Ніяких привітань — і квит!.. Ви ще побачите!.. Хоча, зачекайте хвилинку! Так, звичайно, дорогий Борсуче! Яка це насолода, яке це задоволення порівняно з усім іншим! Ти хочеш, щоб усе було зроблено? Буде зроблено! Ходи, Борсуче, берися за приготування до Бенкету, керуй, як тобі заманеться, а потім приєднуйся до наших юних друзів надворі, що сповна віддаються тихим радощам, забувши про мене, мої турботи та зусилля. Я жертвую цим ранком задля обов’язку і дружби!

Борсук підозріло покосився на Жабса, але не вловив жодного натяку на якусь каверзу.

Не відчувши нічого підозрілого, Борсук вийшов з кімнати й подався на кухню, і щойно двері за

ним зачинились, як Жабс усівся за письмовий стіл.

Поки вони розмовляли, у голові його народився чудовий задум. Він напише ці запрошення і подбає, щоб там було написано про його провідну роль у сутичці і про те, як він, Жабс, одним ударом кийка вклав на землю Старшого Ласицю. Він не забуде натякнути на свої пригоди, і як же він подасть це сходження до слави! А на десерт запропонує щось на зразок вечірньої розважальної програми, яка виглядатиме приблизно так:

СПІЧ ..... містер Жабс

Стислий виклад:

Наша тюремна система — Водні артерії Старої Англії — Що таке торгівля кіньми і як її провадити — Приватна власність: права та обов'язки — Повернення до землі — Типовий англійський землевласник.

ЗВЕРНЕННЯ ..... містер Жабс

ПІСНЯ ..... виконує Жабс

(музика і слова його ж)

ІНШІ ТВОРИ

виконуються упродовж вечора

Автор музики та слів..... містер Жабс

Сама думка йому дуже сподобалася, і Жабс, засукавши рукави, взявся до роботи, вже до обіду були готові всі листи, і тут йому доповіли, що в дверях стоїть мала й дуже замузана ласиця та якось нерішуче питає, чи не можна якось прислужитися джентльменові.

Жабс поважно вийшов на поріг і побачив одного з учорашніх в'язнів, що аж палав від бажання чимось догодити. Він поплескав ласицю по голові, ткнув у лапку пачку запрошень і наказав швидко, просто зараз, не зволікаючи ні миті, рознести їх адресатам, а якщо надвечір ласиця повернеться сюди, то не виключено, що на нього чекатиме шилінг. І неборака, страшенно вдячний, відразу ж полетів виконувати Жабсове доручення.

Коли всі, збавивши ранок на річці, повернулися на обід, шумні та бадьорі, Кріт, якому було трохи соромно, скоса зиркнув на Жабса, боячись

побачити його похмурим, пригніченим. Жабс же, натомість, був сама пиха та зухвалість, і Кріт запідозрив щось недобре. Ондатр із Борсуком багатозначно презирнулися.

Тільки-но покінчили з трапезою, як Жабс, запустивши лапи в бездонні кишені штанів, наче ненароком зронив:

— А тепер, друзі мої, подбаємо про вас! Кажіть, хто чого хоче! — і він поважно рушив до саду, збираючись обміркувати кілька ідей для своїх майбутніх виступів, коли Ондатр схопив його за лапку.

Жабс уже відчував, що пахне смаленим, і, вдаючись до хитрощів, спробував утекти. Але коли Борсук міцно взяв його за другу лапу, він зрозумів, що гра програна. Ондатр і Борсук попід руки завели його до невеличкої курилки, яка виходила у вестибуль, зачинили двері та посадили його на стілець. Потім обидва стали перед Жабсом, а він похмуро й підозріло зиркнув на них.

— Послухай, Жабсе, що ми думаємо про бенкет, — заговорив Ондатр. — Мені дуже прикро, що доводиться таке казати. Але ми хочемо, щоб ти чітко зрозумів, раз і назавжди, що цього разу все обійдеться без пісеньок і без промов. І прошу взяти до уваги: ми не переконуємо тебе — просто кажемо, як воно буде.

Жабс зрозумів, що він у пастці. Друзі були готові до його витівки, вдарили першими, і сяйли-ва мрія розлетілася на друзки.

— То я не зможу проспівати їм одну-єдину пісню? — жалібно запитав Жабс.

— Ні. Ніяких пісень, — сказав як відрізав Ондатр, а серце його обливалось кров'ю, коли він бачив, як розчаровано затремтіла у Жабса нижня губа. — Жабсе, нічого доброго в цій задумці немає. Ти ж прекрасно розумієш, що всі твої пісні — це просто зазнайство, чванливість і марнославство, а всі твої промови — самовихваляння і... серйозні перебільшення і ще... і ще...

— І словоблудство, — додав Борсук, який не любив панькатися.

— Жабчику, повір, це задля твого ж добра, — вів далі Ондатр. — Ти ж розумієш, що рано або пізно мусиш перегорнути нову сторінку, і коли це робити, як не тепер, коли у твоєму житті такі доленосні зміни. І не думай, будь ласка, що тобі важче це вислухати, ніж мені сказати.

Жабс надовго задумався. Нарешті він підняв голову, і на обличчі були написані всі його переживання.

— Добре, ваша взяла, — промовив він надламанним голосом. — Авжеж, я просив не так уже й багато: подарувати мені ще тільки один вечір, щоб я відчув увагу ближніх, почув їхні шалені

оплески, про які мрію весь час, і якимось виявив мої кращі риси. Однак ви маєте рацію, а я неправий. Тож відтепер я буду зовсім іншим Жабсом. Друзі мої, вам більше ніколи не доведеться червоніти за мене. О, який жорстокий світ!

І, закривши носовичком обличчя, він почовгав з кімнати.

— Борсуче, — заговорив Ондатр, — я почувуюся якимось бузувіром. А ти?

— Знаю, знаю, — похмуро кивнув Борсук. — Але нікуди від цього не подінешся. Йому тут ще жити й жити, себе шанувати та здобувати повагу інших. Невже ти хочеш зробити його посміховиськом, щоб ласиці та горностаї мали з кого реготатися?

— Звичайно ж, ні, — заперечив Ондатр. — А якщо вже згадали горностаїв, то просто щастя, що ми надібали отого горностаїчика, який розносив Жабсові запрошення. Мене насторожили ваші слова, тож я передивився кілька тих послань, і мені аж шерстка дибки встала. Я забрав усе, що було, і Кріт, добра душа, сидить тепер у синій спальні та заповнює прості листівки з запрошеннями, де й натяку нема на пишномовність.

* * *

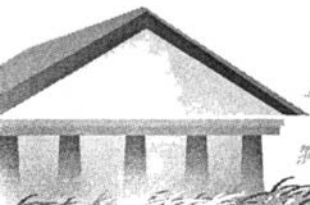
Часу до бенкету залишилося зовсім небагато. Всі розійшлися, і Жабс сидів один у спальні, поринувши у меланхолію й задуму. Підперши лапою чоло, він довго та захоплено про щось думав.

Поступово обличчя його прояснялося, на обличчі з'явилася спокійна усмішка.

Минуло ще трохи часу, і він боязко і ніяково захихотів. Аж ось Жабс підвівся, замкнув двері, засмикнув фіранки на вікнах, зібрав усі стільці в кімнаті, поставив їх півколом, а сам, надувшись, сів перед ними, вклонився, двічі кахикнув і, давши волю почуттям, піднесеним голосом заспівав для захопленої публіки, яку він так чітко собі уявив.

Остання Жабсова хвалебна пісня!

Додому Жабс прийшов!
Що зчинилось у вітальнях,
як у залах загуло,
Що за верески у стайнях,
а в кошарах що було,
Як додому Жабс прийшов!

Як додому Жабс прийшов!
Що вже вікна вилітали,
що вже двері стук та грюк,
І трикляті горностаї
не минули наших рук,
Як додому Жабс прийшов!

Чути гуркіт барабана!
Сурми славу нам сурмлять,
струнко воїни стоять,
І гармати гримотять,
і машини торохтять:
Героеві — шана!

Ура! Ура! Ура!
А що вже натовп верещав,
шумів, гудів, буйнів, співав,
Він Жабса та його друзяк
на повну губу вихваляв,
О величі пора!

Він проспівав на повен голос, із великим пафосом та експресією, а доспівавши до кінця, заспівав ще раз.

Тоді він зітхнув — глибоко-глибоко, протяжно-протяжно.

Потім вмочив щітку в чашку з водою, прочесав волосся на проділ і сильно пригладив його,

так щоб воно щільно прилягло з обох боків. Тоді відімкнув двері, тихенько спустився по сходах, щоб привітатися з гостями, які, він знав, уже зібралися в бенкетній залі.

Коли він зайшов до зали, всі звірі радісно закричали, обступили його тісним колом і стали вітати та хвалити його мужність, кмітливість, бійцівський хист. Та Жабс тільки легенько усміхався у відповідь і бурмотів: “Ну, що ви!” А щоб не видатись одноманітним, подекуди вставляв: “Це перебільшення!”

Видра, який стояв на прикамінному килимку і з точністю документаліста описував захопленому гуртику друзів, як би він все обставив, якби йому вдалося бути там, радо закричав і кинувся до Жабса, обняв його за плечі та вже хотів збити з ним тріумфальне коло по залу, але Жабс, м’яко, але наполегливо, відмовився, потім ступив крок назад і смиренно сказав:

— Головнокомандувачем був Борсук. А основний тягар битви припав на Крота й Ондатра. А я був звичайним рядовим, і мій внесок у перемогу незначний, якщо є взагалі.

Гості не чекали такої відповіді, їх спантеличила раптова зміна у поведінці Жабса. А той, переходячи від гостя до гостя та сумирно відповідаючи на питання, відчував на собі погляди усіх присутніх.

Борсук був чудовим розпорядником, і бенкет удався на славу. Зусібч лунали балачки, сміх і жарти, але Жабс, який, звісно ж, сидів на чільному місці, незадоволено кривився, дивлячись на все це і бурмотів дрібні приємності звірятам, що сиділи ліворуч і праворуч. Час від часу він зиркав на Крота й Ондатра, і коли б він на них не глянув, вони весь час сиділи, роззявивши роти, і це Жабса найбільше тішило.

Коли вечір пішов на спад, деякі молодші й спритніші звірята стали перешіптуватися, що вже не так весело, як бувало колись, у старі добрі часи. І тоді чулося гупання по столах та лунали крики: “Жабсе! Давай промову! Нехай Жабс щось скаже! Хочемо пісню! Нехай містер Жабс заспіває!”

Та Жабс лише легенько хитав головою, потім наче знехотя підіймав на знак протесту лапку, просив гостей пригоститися, вів світські розмови, цікавився здоров'ям їхніх родичів, які ще не досягли того віку, коли стають повноправними членами суспільства, і врешті всі переконалися, що вечеря триватиме точнісінько так, як їй належало тривати.

То був уже зовсім не той містер Жабс!

Коли всі буремні події залишилися позаду, четвірка друзів повернулася до спокійного життя, що його так недоречно перервав той конфлікт, і зажила в радості й достатку. Більше їм не дошкуляли ні змови, ні наскоки.

Жабс, порадившись із друзями, вибрав гарний золотий ланцюжок та медальйон із перлинами і надіслав його доньці наглядача, додавши листа, і навіть Борсук змушений був визнати, що вчинив він дуже шляхетно. Не менш належним чином було віддячено й машиністу за всі завдані клопоти та негаразди. Не обійшлося й без настирного втручання Борсука, і саме завдяки йому, хай не без труднощів, знайшли жінку з баржі та чесно відшкодували їй збитки за шкапу, хоч Жабс і опирався, кричав, що він посланець Доли, яка скарала тлусту бабу, котра не могла побачити у джентльмені джентльмена. Грошей на це пішло небагато (місцеві торговці визнали циганову ціну доволі справедливою).

Іноді, довгими літніми вечорами, друзі збиралися разом і гуляли Диким Пралісом, притихлим і зовсім не страшним, і було дуже приємно, коли з ними чемно віталися лісові мешканці, коли горностаїхи виводили свою малечу з нірок і казали, тицяючи пальцем: “Погляньте, дітки! Оце йде містер Жабс! А поряд з ним — люб’язний Ондатр,

вправний боєць! А це славний містер Кріт, про якого так багато розповідав тато!”

А коли діти ставали неслухняними і не піддавались ні на які вмовляння, матері, щоб їх угамувати, казали: “Якщо ви зараз не кинете вередувати й шуміти, до вас прийде страшний сірий Борсук і забере до себе”. Це було наклепом на Борсука, який, хоч і був не дуже компанійським, до дітей ставився приязно. Та треба визнати, на дітей такі погрози справляли враження...

ЗМІСТ

Розділ перший	
Річковий берег	3
Розділ другий	
Широкий шлях	32
Розділ третій	
Дикий Праліс	59
Розділ четвертий	
Містер Борсук	88
Розділ п'ятий	
Милий дім	115
Розділ шостий	
Містер Жабс	145
Розділ сьомий	
Дудар на досвітній зорі	173
Розділ восьмий	
Жабсові пригоди	194
Розділ дев'ятий	
Мандрівник — у кожному із нас	221
Розділ десятий	
Подальші Жабсові пригоди	254
Розділ одинадцятий	
“Як літня злива, грянув плач...”	286
Розділ дванадцятий	
Кінець одиссеї	318